

ГО «Асоціація слідчих суддів України»

ВІСНИК АСОЦІАЦІЇ СЛІДЧИХ СУДДІВ УКРАЇНИ

№ 2(3)/2017

Одеса
2017

Редакційна колегія

Головний редактор

Чванкін С.А. – кандидат юридичних наук, доцент, голова ГО «Асоціація слідчих суддів України», голова Київського районного суду м. Одеси

Науковий редактор, заст. головного редактора

Голубєва Н.Ю. – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу, професор кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Члени редакційної колегії

Бронз Й.Л. – голова Ради адвокатів Одеської області, заслужений юрист України

Городовенко В.В. – доктор юридичних наук, заслужений юрист України, голова Апеляційного суду Запорізької області

Луцюк П.С. – доктор юридичних наук, адвокат, член вищої кваліфікаційної комісії суддів України

Мішин М.І. – член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, заслужений юрист України, суддя у відставці

Відповідальний секретар

Карагіоз О.Д. – консультант Київського районного суду м. Одеси

Фото

Рукобратський О.О.

USAID
ВІД АМЕРИКАНСЬКОГО НАРОДУ

За підтримки Київського
районного суду міста Одеси

**Вісник Асоціації слідчих суддів
України № 3/2017.**

Засновник:

ГО «Асоціація слідчих суддів
України», вул. Варненська, 3-Б,
м. Одеса, 65080,
www.kievskisud.od.ua/assu

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації від 23 травня 2015 року №1823-694Р, серія ОД.

Погляди авторів, викладені у цьому виданні, не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку або уряду Сполучених Штатів Америки.

Підписано до друку 20.11.2017 р.
Формат 60x84/8.
Папір офсетний.
Цифровий друк.
Наклад 500 прим.

Верстка та друк –
Видавничий дім «Гельветика»
65009, м. Одеса,
вул. Сегедська, 18, каб. 431
www.helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта
видавничої справи
ДК №4392 від 20.08.2012 р.

@ ГО «Асоціація слідчих суддів
України», 2017

Вітальне слово

Діяльність асоціації слідчих суддів України

Всеукраїнський суддівський форум «Суд
вчора, сьогодні, завтра»

стор. 5

Вдосконалення процесуального
законодавства

стор. 8

Піднесення судової влади через
професіоналізм, прозорість та
комунікацію

стор. 10

Засідання в Запоріжжі: конструктивна
дискусія та результати

стор. 13

Результати діяльності громадської
організації «Асоціація слідчих суддів
України» щодо вдосконалення
законодавства

стор. 16

Інтерв'ю

Інтерв'ю члена Вищої ради правосуддя
Ігоря Артеменка

стор. 20

Судоустій

Олександр Литвинов,
Особливості конституційного
провадження в справах за
конституційними скаргами

стор. 22

Александр Рябец
Выиграть можно только вместе!

стор. 27

Кримінальне право та процес

Людмила Абакіна-Пілявська
Перспективи впровадження інституту
причетності до злочину

стор. 29

Ігор Борщов
Оскарження слідчому судді повідомлення
особі про підозру

стор. 32

Ірина Гловюк

Повноваження слідчого судді та
забезпечення розумності строків
досудового розслідування: проблемні
питання реалізації

стор. 36

Віктор Городовенко

Судовий контроль за проведенням
слідчих (розшукових) і негласних слідчих
дій

стор. 40

Павло Луцюк

Визнання доказів недопустимими: деякі
аспекти практичного застосування

стор. 43

Анатолій Марцинкевич

Перспективи та шляхи вдосконалення
інституту обшуку

стор. 46

Сергій Чванкін

Правове регулювання обшуку в Україні

стор. 48

Цивільне право та процес

Неллі Голубєва

Криптовалюти: пошук їх місця серед
об'єктів цивільних прав

стор. 51

Володимир Петренко

Зміни в процесуальні кодекси як
складова судової реформи

стор. 58

Міжнародні зв'язки

Зміцнення міжнародного
співробітництва – крок до формування
позитивного іміджу судової системи
України у світі

стор. 61

АССУ впроваджує грантову програму
за підтримки Проекту USAID «Нове
правосуддя»

стор. 67

Сергій Чванкін

У 2017 році ГО «Асоціація слідчих суддів України» відзначає третю річницю з моменту свого створення. За ці три роки організація вже має певні здобутки й досягнення.

Судова реформа в повному розпалі: формується новий Верховний Суд України, триває робота над внесенням змін до процесуального законодавства, проходить добір на посади суддів місцевих судів, запроваджується електронне судочинство, запущено інститут приватних виконавців. Асоціація слідчих суддів України не залишається осторонь суспільних процесів, зокрема тих, які пов'язані із захистом прав і свобод громадян та їх доступом до правосуддя.

У цьому році, окрім зареєстрованих у Верховній Раді Украї-

ни законопроектів, Асоціація слідчих суддів України не тільки об'єднувала правників з усієї України, а й залучала міжнародних експертів для пошуку шляхів у вирішенні актуальних проблем судочинства та реформування судової системи. Досвід наших іноземних колег є надзвичайно цінним, тому лише за останній рік члени АССУ провели більше 25 зустрічей з іноземними делегаціями та представниками юридичних професій.

Незважаючи на надмірне навантаження, яке не в останню чергу зумовлене кадровою кризою в суддівському корпусі, судді активно долучаються до ініціатив Асоціації слідчих суддів України. Тільки протягом цього року від суддів зі всієї України, адвокатських об'єднань, нау-

кових установ і громадських організацій надійшло більше 300 відповідей на наші звернення, які містили конструктивні пропозиції й зауваження щодо вдосконалення законодавства. Це свідчить про те, що ми на правильному шляху, правникам небадьова доля судової гілки влади, адже її незалежність є передумовою довіри людей до судової процедури, її авторитетності й ефективності.

Сподіваюсь, що подальша діяльність Асоціації слідчих суддів України буде такою ж насиченою та дієвою, адже зміни в судовій системі мають відбуватися виключно за активної участі представників правової спільноти в обговоренні й формуванні законопроектів на високому фаховому рівні.

ДІЯЛЬНІСТЬ АСОЦІАЦІЇ СЛІДЧИХ СУДДІВ УКРАЇНИ

Протягом 2017 року Асоціація слідчих суддів України провела низку успішних публічних заходів, метою яких є обговорення найактуальніших проблем у судочинстві. До цих заходів були долучені представники різних юридичних професій: судді,

адвокати, науковці, прокурори та інші.

Основні завдання проведених заходів:

- пошук шляхів підвищення якості здійснення правосуддя;
- підвищення незалежності суддів як основна вимога здійс-

нення правосуддя та гарантій прав і свобод людини;

- сприяння консолідації суддів, у тому числі тих, які перебувають у відставці;
- забезпечення комунікації суддів із представниками інших професій юридичного спрямування.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ СУДДІВСЬКИЙ ФОРУМ «СУД ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА»

11 березня 2017 року відбувся **Всеукраїнський суддівський форум «СУД ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА»**, організований ГО «Асоціація слідчих суддів України». До обговорення були запропоновані такі питання:

1. *Громадянське суспільство та суд: не вороги, а партнери.* Доповідач – голова ГО «Асоціація слідчих суддів України» **Сергій Чванкін**.

2. *Проблемні питання застосування КПК та КК України та шляхи їх вирішення.* Доповідачі: член ВККСУ **Павло Луцюк**, суддя **Ігор Борщов**, адвокат **Олександр Веселов**.

3. *Формування Верховного Суду – початок нової судової системи.* Доповідач – член ВККСУ **Микола Мішин**.

4. *Шлях суду від «крайнього» до шанованого.* Доповідачі: член ВККСУ **Володимир Бутенко**, суддя Апеляційного суду м. Києва **Микола Худик**.

5. *Діяльність ВРП, ВККСУ як чинник якісних змін у судовій системі.* Доповідачі: кандидати на обрання на посади членів ВРП з'їздом суддів України **Ігор Артеменко**, **Ігор Борщов**, **Ігор Завальнюк**, **Валентин Крижановський**, **Микола Худик**.

Цей захід зібрав понад 100 правників зі всієї країни. Відкрив форум голова ГО «Асоціація слідчих суддів України» **Сергій Чванкін**. Він подякував усім присутнім за можливість відвідати форум та обговорити важливі на сьогодні питання.

«Суддям здається, що винесення законних, справедливих рішень – це все, що ми повинні робити. Проте цього дуже мало. Нам необхідно щоденно розповідати громадянам про позитивний досвід і добропорядність суддів.

Ми працюємо в ситуації агресивного ставлення до судової

Зліва направо: Володимир Бутенко, Павло Луцюк, Сергій Чванкін, Микола Мішин, Ярослав Головачов

системи. На жаль, у засобах масової інформації сьогодні вітається створення образу ворога. Але відповідальність за несумлінність окремих суддів не повинна лягати цілком на весь суддівський корпус.

Тому спостерігати й бути відстороненими від проблем – це не вихід.

Я закликаю суддів не лінуватися давати інтерв'ю, йти на телевізійні канали, запрошувати до суду школярів і студентів. Починати треба з кожного районного суду, щоденно розповідати громадянському суспільству про позитивний досвід конкретного судді та суду загалом.

Київський районний суд міста Одеси вже працює в цьому напрямі. Для цього ми використовуємо сайт, на якому щоденно висвітлюється розгляд судових справ, у тому числі й резонансних. Крім того, за рік суд відвідали 18 іноземних делегацій, декілька десятків груп школярів і студентів, які ставили актуальні питання та отримували детальні відповіді й роз'яснення.

«Один за всіх та всі за одного» – це девіз, який, я сподіваюсь, найближчим часом усі судді України будуть використовувати, якщо об'єднаються та почнуть підтримувати один одного.

Щодо створення Антикорупційного суду скажу так: антикорупційні суди діють чи діяли в небагатьох країнах (таких як Уганда, Нігерія та Словаччина), і я не впевнений, що нам потрібно переймати цей досвід, а нашої країні рухатись у цьому напрямі», – зазначив С. Чванкін.

Член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України **Павло Луцюк** розпочав свою доповідь із дуже цікавої фрази: «Антикорупційний суд варто створювати в тому випадку, якщо судова система не може впоратися зі своєю роботою. Але я впевнений, що наразі це не нагальна потреба правосуддя». Адже ці суди були створені переважно в країнах

Павло Луцюк

третього світу. А така європейська країна, як Словаччина, скасувала цей орган через чотири роки після створення.

Так, Павло Луцюк зазначив, що в новий Верховний Суд повинні бути обрані ті, у кого вистачить сміливості й мужності відстоювати незалежність судової системи. Кожен повинен бути гідним своїх звань і приносити користь суспільству й державі, обіймаючи певну посаду.

«Я проти коаліції поліції, прокуратури та суду. Для підозрюваного, обвинуваченого така коаліція – найгірша. Слідчі судді повинні бути пильними під час здійснення правосуддя, щоб

Володимир Бутенко

жодним чином не нашкодити громадянам. Адже під час обрання запобіжного заходу слідчим суддям варто звертати увагу на допустимість доказів та їх вагомість, а не «покривати» прогалини в роботі «своїх друзів», – додав Павло Луцюк.

Про формування нового Верховного Суду з учасниками форуму говорив ще один член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України **Микола Мішин**. Він навів приклад Нідерландів, де судова реформа тривала 10 років, проте в результаті судова система була доведена до досконалості. Повернувшись до українських реалій, він

Микола Мішин

Микола Худик

Зліва направо:
Сергій Чванкін, Василь Коваль

розповів, що на конкурс було подано 1 436 заявок, проте документи подали лише 846 осіб.

Володимир Бутенко, член ВККСУ, долучившись до обговорення, закликав усіх до єдності: «Ми повинні розуміти, що чим більше ми один одного паплюжимо, тим гірше ми будемо жити. За весь час здійснення мною правосуддя у ВАСУ до Кодексу адміністративного судочинства України 11 разів було внесено зміни».

Стосовно створення антикорупційного суду доповідач зазначив, що в багатьох зарубіжних країнах створення

антикорупційних судів не виправдовує себе. «Чому ми сьогодні не можемо утворити в судах колегії з розгляду антикорупційних справ в одному з апеляційних судів країни? Треба створити належні умови для роботи – і результат не забариться», – підсумував Володимир Іванович.

Далі слово взяв суддя Апеляційного суду м. Києва **Микола Худик**, який зазначив, що ставлення людей до суду – це те, що судді можуть сформувати самі.

Він зауважив: «Потрібно створити єдиний прес-центр судової влади, щоб оперативно надавати інформацію. Політики сьогодні

можуть отримати ганебні свідчення про суддю, не перевіривши їх, опублікувати. Тому необхідно налагоджувати комунікацію – розказувати та показувати нашу роботу.

Саме таким чином ми зможемо зламати наявні в суспільстві стереотипи. Для цього судам необхідна здорова корпоративність і прагнення бути більш відкритими.

Окрім того, громадська організація «Асоціація слідчих суддів України» ініціювала нагородження суддів у відставці. Це стало приємною несподіванкою для останніх. Почесними грамотами Державної судової адміністрації України нагородили Ковалю Василя Георгійовича, Дирдіна Олександра Дмитровича та Тарівердієва Таріверді Авчихановича. А голову Апеляційного суду Одеської області у відставці Луняченко Анатолія Васильовича нагородили нагрудним знаком Державної судової адміністрації України «Знак пошани». С. Чванкін нагадав, що А. Луняченко очолював Апеляційний суд Одеської області 27 років, і така цифра вже сама по собі багато говорить про людину.

У зв'язку із цим важко не загадати відому приказку про те, що хто не шанує минуле, той не вартий майбутнього. Громадська організація «Асоціація слідчих суддів України» варта майбутнього».

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Протягом березня – квітня 2017 року Асоціація слідчих суддів України провела низку круглих столів «**ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА**»

23 березня 2017 року до Верховної Ради України надійшов проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» за № 6232, ініціатором якого виступив Президент України П.О. Порошенко.

Асоціація слідчих суддів України не залишилась осторонь новелізації процесуальних кодексів та ініціювала на базі Київського районного суду міста Одеси обговорення за участю суддів, адвокатів і науковців, присвячене внесенню змін до процесуального законодавства.

Науковці й практики уважно стежили за ходом оновлення процесуального законодавства. Протягом п'яти засідань учасники активно аналізували та

Сергій Чванкін

коментували новели, надавали численні пропозиції та зауваження щодо вдосконалення проекту.

Суддівську спільноту представляли голова Київського районного суду м. Одеси **Сергій Чванкін** та судді **Володимир Петренко, Оксана Куриленко, Павло Прохоров, Любов Калініченко, Олена Васильків, Ірина Пучкова, Ян Бескровний і Людмила Салтан**.

Свою позицію стосовно майбутніх можливих змін до Цивільного процесуального кодексу України

висловили також науковці кафедри цивільного процесу НУ «ОЮА»: доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу **Неллі Голубєва**, кандидат юридичних наук, доцент **Наталія Волкова**, кандидат юридичних наук, доцент **Ігор Андронов**, кандидат юридичних наук, доцент **Тетяна Стоянова**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права **Олена Берназ-Луковецька**.

Також до аналізу законопроекту долучився голова правління ГО «Спілка юристів Одеської області» **Олександр Рябець**.

Проаналізувавши основні положення законопроекту, учасники обговорення детально зупинились на статті 7 «Гласність судового процесу». Зокрема, дуже суперечливим виявився пункт 5, який закріплює, що транслявання перебігу судового засідання в мережі Інтернет здійснюється в обов'язковому порядку, якщо всі учасники справи беруть участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Постає питання про те, чи буде це доречним та чи не порушуватиме інтереси сторін у справі.

Також учасники наради виступили з пропозицією внести зміни

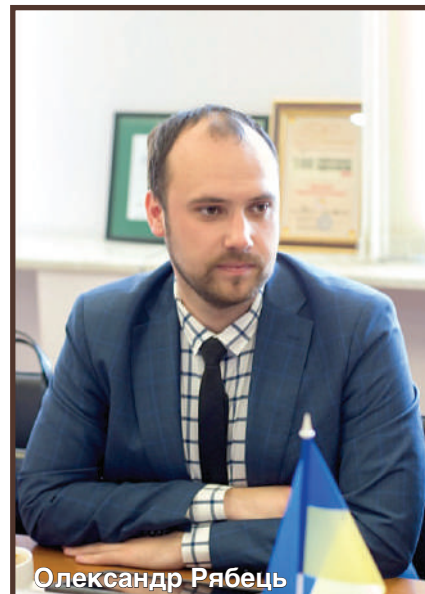

Оксана Куриленко

в строки, встановлені Цивільним процесуальним кодексом України.

Члени АССУ звернули увагу на те, що це положення може призвести до зловживання сторонами своїми процесуальними правами та вирішили також включити його для опрацювання робочою групою з подальшим внесенням пропозицій.

Проаналізувавши закріплені в статті 40 положення щодо заявлення відводів і самовідводів, учасники одноголосно дійшли згоди стосовно внесення доповнення, а саме складання заяви про відвід судді в письмовій формі.

Олександр Рябець

до статті 14, яка регламентує функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, а саме: передбачити перехідний період для переходу від паперового формату судових справ до електронних.

Жваву дискусію викликало й обговорення частини 7 статті 34 стосовно передачі невідірваних судових справ для повторного автоматизованого розподілу справ виключно в тому разі, коли суддя (якщо справа розглядається одноособово) або суддя-доповідач зі складу колегії суддів (якщо справа розглядається колегіально) у передбачених законом випадках не може продовжувати розгляд справи більше 14 днів, що може перешкодити розгляду справи

Варто зауважити, що в законопроекті не було надано належне тлумачення терміна «малозначні справи», що також потребує врегулювання.

Незважаючи на те, що деякі запропоновані норми потребують удосконалення й доопрацювання, загалом проект Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 6232 є доцільним і прогресивним, а наслідком його прийняття має стати впровадження ефективних механізмів захисту порушених прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави.

Саме із цією метою всі напрацювання й пропозиції АССУ направлено до Комітету правової політики та правосуддя, Адміністрації Президента України та Ради з питань судової реформи.

ПІДНЕСЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЧЕРЕЗ ПРОФЕСІОНАЛІЗМ, ПРОЗОРІСТЬ ТА КОМУНІКАЦІЮ

20 травня 2017 року в Кам'янці-Подільському ГО «Асоціація слідчих суддів України» провела засідання «ПІДНЕСЕННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЧЕРЕЗ ПРОФЕСІОНАЛІЗМ, ПРОЗОРІСТЬ ТА КОМУНІКАЦІЮ».

Основні питання до обговорення були сформульовані таким чином:

1. Шляхи подолання суспільної недовіри до суду.
2. Розгляд слідчими суддями клопотань про надання дозволу на проведення негласних (розшукових) дій.
3. Перспективи і проблеми нових змін до КПК України.
4. Оновлення цивільного процесуального законодавства.
5. Взаємодія та співпраця Апеляційного суду і загальних місцевих судів Хмельницької області в інформаційно-медійному напрямку.

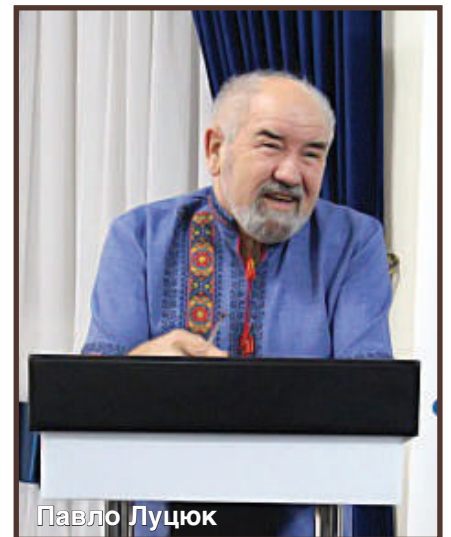
Чергове засідання членів організації пройшло за участю представників Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та суддів Одещини, Хмельниччини, Вінниччини, Черкащини, Волині,

Львівщини, Тернопільщини, Івано-Франківщини, Рівненщини та інших регіонів України.

З вітальним словом виступили голова Апеляційного суду Хмельницької області **Анатолій Марцинкевич**, народний депутат України **Володимир Мельниченко** та мер міста Кам'янця-Подільського **Михайло Сіماشкевич**.

Також усіх присутніх привітав член ВККСУ **Павло Луцюк**. Павло Сергійович зазначив, що сьогодні дуже багато залежить від конкурсу до Верховного Суду. Також він наголосив на тому, що конкурс проходить прозоро,

Павло Луцюк

кожен може онлайн спостерігати за перебігом конкурсів. Павло Луцюк закликає не говорити про відновлення довіри до суду, оскільки її потрібно формувати, а не відновляти.

«На жаль, зараз не паплюжать судову владу лише дві категорії осіб: ті, хто ще не може говорити, або ті, хто вже не може. Важливо, щоб кожен намагався робити все, щоб люди хотіли йти до суду та відчували там справедливість. Ми маємо сформулювати таку позицію, щоб дітям та онукам було чим пишатись», – розповів член ВККСУ.

Голова Вінницького апеляційного адміністративного суду

Зліва направо: Віталій Кузьмішин, Сергій Чванкін, Микола Худик, Олександр Нечитайло

Віктор Городовенко

Віталій Кузьмішин привітав усіх присутніх і зазначив, що ця зустріч не випадкова, адже суддям потрібно працювати над тим, щоб судова гілка влади була не «молодшим братом», а рівним партнером.

«Якщо проаналізувати дані, то із судом зіштовхуються 12% громадян, – розповів Віталій Миколайович, – і ми можемо впевнено сказати, що судова гілка належним чином здійснює захист прав та інтересів громадян. *Недовіра до суду – це лише нав'язана думка*».

Віталій Кузьмішин запропонував також шляхи вирішення проблеми недовіри до суду: «Для того щоб подолати цю ситуацію, нам потрібен інформаційний центр судової влади. Щодо нас почали формувати думку інші, отже, *тепер необхідно самим почати говорити*. Ми можемо вирішити цю проблему, для цього необхідно мати лише бажання. Також велике значення мають подібні зустрічі. Такі форуми мають бути проведені в кожному обласному центрі».

Голова Асоціації слідчих суддів України **Сергій Чванкін** розповів: «Нам неможливо порівнювати себе із суддями США. Вони звикли до поважного ставлення до себе, нам же необхідно робити максимум для того, щоб ця довіра почала зароджуватися.

На сьогодні нам створили образ ворога суспільства, а ЗМІ продовжують вішати на нас ярлик корупціонерів. Для того щоб подолати таке ставлення, необхідно:

- висвітлювати інформацію про своїх суддів;
- надавати пропозиції щодо зміни законодавства;
- запрошувати студентів, популяризувати роботу суддів; причому робити це необхідно регулярно, а не тричі на рік;
- проводити форуми з вітчизняними та іноземними колегами.

За минулий рік Київський районний суд м. Одеси відвідало 18 іноземних делегатів. І ми залюбки переймаємо в них досвід. Крім того, ведеться активна робота над сайтом суду, на якому, крім актуальної інформації, висвітлюються також цікаві рішення. Люди повинні знати, що суд захищає права громадян. І ми повинні розповідати про це».

Про проблемні питання стосовно розгляду слідчими суддями клопотань про надання

дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій розповіли голова Апеляційного суду Запорізької області **Віктор Городовенко**, суддя ВССУ **Вячеслав Наставний** та суддя Київського районного суду м. Одеси **Ігор Борщов**.

Член Вищої ради правосуддя **Андрій Овсієнко** розповів про нововведення, які запроваджуються проектом Цивільного процесуального кодексу України. Він зазначив, що є два види кодексів – еволюційні та регресивні. При цьому Цивільний процесуальний кодекс України – еволюційний кодекс, оскільки, крім нововведень, він фактично розвиває й покращує чинні положення.

Так, розвитку набули положення стосовно гласності судового процесу. Проект Цивільного процесуального кодексу України допускає відео- й фотозйомку,

Сергій Чванкін

Андрій Овсієнко

Неллі Голубєва

якщо учасники судового засідання не проти. Крім того, проект урегулював питання відеотрансляції, наділивши суд повноваженнями вирішувати це питання без згоди сторін.

У проекті Цивільного процесуального кодексу України визначені положення, що турбують насамперед цивілістів, – норми стосовно диспозитивності цивільного судочинства. Збирання доказів не є обов'язком суду. Суд має вирішувати спір на підставі доказів, поданих сторонами та іншими учасниками справи або витребуваних судом у передбачених згаданим кодексом випадках.

Голубєва Неллі Юріївна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права, завідувач кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія» у своєму виступі зосередила увагу на основних новелах Цивільного процесуального кодексу України стосовно «електронного суду».

Доповідач зазначила, що світ уже давно живе онлайн. Не дивно, що й отримання різних сервісів в електронному вигляді від держави давно стало затребуваним у світі. З'явилися «електронні уряди», «електронні суди» тощо. Україна активно включилась у ці процеси. Широко розрекламований «електронний суд» – досить дорогий для держави проект.

Проте вигоди від його впровадження абсолютно очевидні.

Неллі Голубєва звернула увагу на те, що в різних країнах по-різному відбувається «електронізація» судочинства. Доповідач окреслила основні тенденції розвитку інформаційних технологій у судочинстві у Великобританії, Китаї, Російській Федерації, Литві, Норвегії, Італії, Польщі. Країни, які впроваджують елементи електронного суду, повною мірою не реалізували його (за винятком хіба що Сінгапуру, де судочинство повністю здійснюється без паперових носіїв), тому під поняттям «електронний суд» можна мати на увазі різні технології, які застосовуються в судочинстві.

Частина цих можливостей «електронного суду» в Україні вже використовується: оплата судового збору онлайн, отримання інформації щодо стадій розгляду судових справ, отримання інформації з Єдиного державного реєстру судових рішень, надсилання процесуальних документів електронною поштою учасникам судового процесу. З 2012 року запущено декілька програм у пілотних судах.

Тобто в учасників процесу є можливості використовувати переваги електронного суду, однак не всі ще реалізовані, і не всі запущені програми широко використовуються. Так, можливість сторін та суду подавати процесуальні документи в електронній формі суттєво гальмується неактивним отриманням електронного цифрового підпису учасниками процесу, навіть професійними (наприклад, адвокатами).

Процесуальні основи для впровадження єдиної системи електронного суду в усіх судах України закладені в проекті Цивільного процесуального кодексу України. Доповідач докладно розповіла про такі новели:

- розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі;
- обмін документами в електронній формі;

- поняття «офіційна електронна адреса»;
- забезпечення електронного документообігу Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою;
- розподіл обов'язків із надсилання копій документів іншим учасникам справи;
- випадки, коли сторона зв'язує себе виключно електронною формою документообігу;
- направлення судових повісток і копій документів на офіційну електронну адресу;
- документи, що підтверджують повноваження представників, в електронній формі;
- поняття «електронні докази»;
- правила щодо позовної заяви та відзиву на позов;
- форма судового рішення;
- правила про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції;
- система автоматизованого арешту коштів;
- форма виконавчого листа.

В електронній формі може бути подано заяву про скасування рішення третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу; клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду; заяву про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу; заяву про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду.

Таким чином, як зазначила **Н. Голубєва**, використання системи «електронний суд» можливе за наявності ЕЦП, «офіційної» електронної пошти. Крім того, використання можливостей «електронного суду» за цими нормами є правом, а не обов'язком сторін, крім випадків отримання боржником, який має зареєстровану офіційну електронну адресу, судового наказу та інших випадків, коли учасником справи є особа, зазначена в ч. 6 ст. 14 проекту Цивільного процесуального кодексу України, яка зобов'язана мати офіційну електронну пошту (адвокати, нотаріуси, державні органи тощо).

ЗАСІДАННЯ В ЗАПОРІЖЖІ: КОНСТРУКТИВНА ДИСКУСІЯ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

21 жовтня 2017 року ГО «Асоціація слідчих суддів України» провела виїзне засідання в місті Запоріжжі, у якому взяли участь судді Одеської, Запорізької, Київської, Дніпропетровської та Миколаївської областей.

Членів АССУ стурбував той факт, що останнім часом системного характеру набули випадки відвертого психологічного тиску на суддів під час розгляду справ: надходять погрози фізичної розправи, блокуються приміщення судів, повідомляється про їх мінування тощо. З огляду на те, що проблеми в суддів різних інстанцій і регіонів спільні, засідання мало на меті не просто об'єднати суддів, а сформуванати загальний алгоритм протидії тиску на суд та суддів зокрема.

З вітальним словом виступили голова Асоціації слідчих суддів України, голова Київського районного суду міста Одеси **Сергій Чванкін**, голова Апеляційного суду Запорізької області **Віктор Городовенко**, голова Апеляційного суду Дніпропетровської області **Наталія Деркач**, а також секретар судової палати у кримінальних справах ВССУ **Валентина Щепоткіна**.

Голова АССУ **Сергій Чванкін** розпочав свій виступ із наступного: «Випадки тиску на суддів шляхом ініціювання питання кримінального переслідування придбали вже масовий і системний характер.

Так, окремі учасники процесу, щоб домогтися винесення рішення на свою користь, нехтують правами на апеляційне й касаційне оскарження та замість цього звертаються в правоохоронні органи із заявами про вчинення суддею кримінального злочину – винесення завідомо неправосудного рішення.

Справа наліво: Наталія Деркач, Сергій Чванкін, Віктор Городовенко, Валентина Щепоткіна

Крім цього, ні для кого не секрет, що під час розгляду резонансних справ судді піддані нападкам із різних сторін, як із боку учасників судової справи, так і з боку інших зацікавлених осіб».

Голова АССУ розповів, що Асоціація слідчих суддів України звернулась із запитом до прокуратури Одеської області за кількістю відомостей, занесених до ЄРДР щодо суддів за статтею 375 Кримінального кодексу України (винесення завідомо неправосудного рішення).

Прокуратура Одеської області повідомила, що з 1 січня 2017 року по 25 вересня

2017 року в ЄРДР внесені відомості та зареєстровані 47 кримінальних проваджень за статтею 375 Кримінального кодексу України. Із числа зареєстрованих у поточному році кримінальні провадження з обвинувальним актом до суду не направлялись.

Голова Апеляційного суду Запорізької області **Віктор Городовенко** виступив із доповіддю щодо відповідності складу злочину, передбаченого статтею 375 Кримінального кодексу України, міжнародним стандартам незалежності суддів.

Доповідач звернув увагу присутніх на те, що тема цього заходу є надзвичайно актуальною та хвилюючою, адже щодо двох суддів Запорізького регіону внесено відомості до ЄРДР. Приводом стало застосування суддями помилкової конструкції статті 303 Кримінального процесуального кодексу України. Одне з рішень скасовано апеляційним судом, який і вказав на цю помилковість. Однак така помилковість не може вважатися навмисною.

«Сьогодні ми вже говоримо про верховенство права, а не верховенство закону – це європейський підхід. Слідчий суддя має використовувати весь можливий

Віктор Городовенко

інструментарій. Верховенство права – це принцип законності. Пошук способу захисту права може бути сприйнято як злочин, якщо він відходить від Конституції. Але якщо права учасників процесу збережені? Нам потрібно знайти в цьому питанні спільну відповідь у суспільстві та, на моє переконання, треба звертатися до Європейської конвенції з прав людини», – наголосив **Віктор Городовенко**.

Варто зазначити, що суддів оцінює суспільство, і наразі рівень довіри до них є низьким. Необхідно залучати ЗМІ та, як не дивно, подумати над самопіаром. Якщо раніше судді над цим не думали, то тепер настав такий час.

Валентина Щепоткіна

Секретар судової палати у кримінальних справах ВССУ **Валентина Щепоткіна** подякувала за можливість зустрічі із суддями, які стоять у витоків кримінального провадження.

Доповідач зауважила: «Проблем у суддів дуже багато, і проблеми ці пов'язані не тільки

із застосуванням діючого законодавства, яке кожного разу під час розгляду кримінального провадження викликає нові питання, на які необхідно надати конкретні відповіді, а вони не прості, а й із застосуванням аналогії права. Саме це питання вирішує на першому етапі слідчий суддя для того, щоб визначити, з одного боку, баланс інтересів учасника процесу, конкретної юридичної та фізичної особи, а з іншого – держави.

Життя не стоїть на одному місці, воно постійно розвивається. В останні роки ми бачимо зміни законодавства в абсолютно різних аспектах.

Зараз ми чекаємо на прийняття змін до нового Кримінального процесуального кодексу України, які досить серйозно торкнуться діяльності суддів та збільшать обсяг їх роботи. Адже до їхніх повноважень у розгляді на стадії досудового розслідування будуть віднесені ті питання, які на сьогодні слідчий суддя на цій стадії не розглядає.

Зазначу, що робота слідчого судді дуже важлива й складна. У більшості випадків саме від неї залежать доля кримінального провадження та гарантії процесуальних прав учасників, адже жодне кримінальне провадження не має можливості завершитись вироком, якщо слідчий суддя допустив якусь помилку. І взагалі таке провадження не має права на процесуальне життя».

Ігор Борщов

Тему «Критерії, суб'єкти визначення завідомого для судді неправосудного ухвалення судового рішення, склад злочину, передбачений статтею 375 Кримінального кодексу України» розкрив суддя Київського районного суду м. Одеси **Ігор Борщов**. Також він розповів про основні досягнення й напрацювання АССУ за останній рік.

Геннадій Войтов

Тему щодо втручання в діяльність судових органів шляхом кримінального переслідування розкрили **Галина Подзігун** – голова Центрального суду м. Миколаєва, **Олексій Євтушенко** –

голова Саксаганського районного суду м. Кривий Ріг, та **Геннадій Войтов** – суддя Київського районного суду м. Одеси.

Марина Тютюник

Після дискусійних обговорень до виступу була запрошена заступник голови Апеляційного суду Запорізької області **Марина Тютюник**.

Суддя зазначила: «За останні роки в Україні правосвідомість та почуття справедливості в громадян є на більш високому рівні. Водночас дії окремих громадян, які називають себе «активістами», що виражаються в провокаціях і застосуванні фізичного насильства до суддів та працівників апаратів судів, нічого спільного із цивілізованим і законним механізмом становлення правової держави не мають.

Враховуючи відкритість судових процесів, в останні роки ми

бачимо випадки фактичного захоплення невідомими, а інколи й відомими особами адміністративних приміщень судів та зриви судових засідань.

Реакція з боку правоохоронних органів повинна бути миттєва та лише одна – притягнення таких осіб до кримінальної відповідальності. Важливо не допустити, щоб у цих осіб з'явилось почуття безкарності, яка у свою чергу дає привід іншим учасникам процесу вважати, що, залучивши до підтримки групу «псевдоактивістів», вони можуть тиснути на суд та домогтися необхідного судового рішення.

Отже, в умовах сьогодення якісне й ефективне функціо-

нування судових установ стає неможливим без потужної охорони приміщень, забезпечення громадського порядку й захисту працівників апарату судів та суддів від агресивно налаштованих активістів, більшість із яких до суду приходять для здійснення певних провокацій.

Тому наприкінці липня 2017 року Голова Вищої ради правосуддя, Голова Ради суддів України та Голова Державної судової адміністрації звернулись із колективним листом до Президента України, щоб глава держави посприяв у вирішенні проблеми охорони судів.

Проте на цей час проблема залишається невирішеною. На сьогодні налічується 768 приміщень судів, з них 464 не охороняються, 161 приміщення охороняється лише вдень, а 7 забезпечені охороною лише вночі, і лише 136 приміщень забезпечені цілодобовою охороною силами Національної поліції».

Підсумком такого конструктивного та плідного засідання стало рішення всіх без винятку учасників звернутися до Вищої ради правосуддя, Ради суддів України, делегатів XIV позачергового з'їзду суддів України з пропозицією розглянути питання захисту суддів та охорони судів у листопаді цього року на з'їзді з подальшим зверненням до Прем'єр-Міністра України та Президента України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «АСОЦІАЦІЯ СЛІДЧИХ СУДДІВ УКРАЇНИ» ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

АССУ завершила роботу над пропозиціями щодо вдосконалення процедури обшуку житла

У жовтні 2017 року ініціатива Асоціації слідчих суддів України, пов'язана із захистом прав осіб, чиє житло чи інше приміщення піддалось обшуку, ще на крок наблизилась до своєї реалізації. Після врахування рекомендацій і пропозицій суддів, науковців, практикуючих юристів та інших правників *проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з питань оптимізації проведення обшуків»* направлено до декількох Комітетів Верховної Ради України для його подальшої реєстрації.

Необхідність розроблення вказаного законопроекту зумовлена тим, що останнім часом окремі представники правоохоронних органів нехтують гарантованими Конституцією України правами та гарантіями.

Так, непоодинокими є випадки, що знайшли відображення в засобах масової інформації, мережі Інтернет, коли під час обшуків деякі слідчі, оперативні працівники та представники спеціальних підрозділів, які супроводжують обшуки, поведуться зухвало, нехтуючи правами інших осіб, дозволяють собі, не пред'являючи ухвалу слідчого судді, здійснювати силове проникнення до житла чи іншого володіння; без наявності на те законних підстав вибивати замки, двері й вікна, навіть коли в приміщенні перебувають люди (у тому числі діти), які не перешкоджають проведенню слідчої дії; знищувати камери спостереження та інше обладнання, псувати інше майно, навіть те, яке може бути звернене на конфіскацію чи спеціальну конфіскацію.

Крім того, деякі слідчі, користуючись недосконалістю чинного Кримінального процесуального кодексу України, не дозволяють адвокату, який прибув до місця проведення слідчої дії, бути присутнім під час її проведення та фіксувати подію.

Саме тому ГО «Асоціація слідчих суддів України», реалізуючи статутні цілі й завдання, прагнучи зберегти баланс між завданнями Кримінального процесуального кодексу України, очікуваним результатом несподіваної й ефективної слідчої дії – обшуку та дотриманням при цьому прав осіб, чиє житло або інше приміщення піддалось обшуку, пропонує внести до Кримінального процесуального кодексу України такі зміни:

а) частину 1 статті 45 після слова «(екстрадицію)» доповнити такими словами: «та особи, щодо якої вживаються заходи забезпечення кримінального провадження або проведення слідчих (розшукових) дій»;

б) статтю 52 доповнити пунктом 10 такого змісту: «10) у разі проведення обшуку житла чи іншого володіння особи – з моменту звернення такої особи, а за її відсутності – іншої присутньої особи, до слідчого, прокурора з клопотанням про залучення захисника на час проведення обшуку»;

в) частину 1 статті 236 доповнити реченням такого змісту: «На вимогу особи, у житлі чи іншому володінні якої проводиться обшук, а за її відсутності – іншої присутньої особи, участь захисника є обов'язковою»;

г) частини 3 і 4 статті 236 викласти в новій редакції:

«3. *Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала та надана її копія. Якщо від особи,*

яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншої присутньої особи надійшло клопотання про участь захисника під час проведення обшуку, слідчий, прокурор зобов'язаний не перешкоджати такій особі у встановленні зв'язку під контролем слідчого, прокурора із захисником або особами, які можуть запросити захисника. Час прибуття захисника заноситься до протоколу обшуку. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Заборона відеозапису на портативні відеокамери, мобільні телефони та інші портативні електронні пристрої не допускається. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

4. *Проведення обшуку за відсутності осіб у житлі чи іншому володінні особи можливе виключно за умови вичерпання документально підтвердженої можливості встановити слідчим, прокурором близьких родичів і членів сім'ї цієї особи та забезпечити явку одного з них до місця проведення слідчої дії. У такому випадку для проведення слідчої дії повинні бути залучені сусіди або представники органів, в управлінні або збереженні яких перебуває це житло чи інше володіння особи. При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться в житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб»;*

д) частину 6 статті 236 доповнити двома реченнями такого змісту: «При цьому забороняється безпідставне псування, знищення речей, предметів, обладнання та неохайне поводження з ними. Особи, які беруть

участь у проведенні слідчої дії, зобов'язані постійно знаходитись у приміщенні, у якому здійснюється обшук. Таким особам забороняється заходити до приміщень, де обшук не проводився. Проведення обшуку одночасно в різних приміщеннях допускається за умови наявності в кожному приміщенні понятих»;

е) частину 8 статті 236 доповнити реченням такого змісту: «Якщо обшук проводився одночасно в декількох приміщеннях, то в протоколі обшуку обов'язково зазначається про це із зазначенням по кожному приміщенню, хто із залучених слідчим службових осіб та в присутності яких понятих здійснював обшук».

АССУ направила до Верховної Ради України пропозиції із внесення змін щодо фальсифікації лікарських засобів

18 жовтня 2017 року ГО «Асоціація слідчих суддів України» направила до Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя, Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та Комітету з питань охорони здоров'я пропозиції стосовно внесення змін до Кримінального кодексу України щодо фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів.

Останнім часом фальсифіковані лікарські засоби є однією з найсерйозніших проблем охорони здоров'я людей як на національному, так і на міжнародному рівні. Окрім прямої шкоди, яка завдається хворим у вигляді ризику для життя, здоров'я, невдалого й неефективного лікування, такі засоби також спричиняють збитки прогресу, досягнутому у фармацевтичній галузі, зрештою, ставлять під сумнів усю систему охорони здоров'я, методи діяльності та правового впливу держави в цій сфері.

Запропонований Асоціацією слідчих суддів України проект закону покликаний стимулю-

вати виробництво та обіг більш якісних лікарських засобів на території України, що зумовить зниження кількісних показників неякісної продукції на вітчизняному фармацевтичному ринку, а також має позитивно вплинути на ефективне попередження кримінальних правопорушень у вигляді фальсифікації лікарських засобів за допомогою заходів кримінально-правового впливу.

На думку членів АССУ, ухвалення законопроекту забезпечить реалізацію диференційованого підходу до фальсифікованих лікарських засобів залежно від ступеня їх небезпечності для життя й здоров'я особи, особливостей суб'єкта цього кримінального правопорушення та можливих наслідків від такого виду суспільно небезпечної поведінки.

Отже, АССУ пропонує статтю 321¹ Кримінального кодексу України викласти в такій редакції:

«Стаття 321¹. Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів

1. Виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих (контрафактних) лікарських засобів без ознак зміни їх складу та лікарських властивостей, – караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих (контрафактних) лікарських засобів з ознаками зміни їх складу та лікарських властивостей, – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до шести років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені медичним або фармацевтичним працівником, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або у великих розмірах, або якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я особи, – караються

позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років із конфіскацією майна, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені медичним або фармацевтичним працівником, або спричинили смерть особи чи інші тяжкі наслідки, або вчинені в особливо великих розмірах, – караються позбавленням волі на строк від восьми до десяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

5. Особа, яка добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із їх обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту, збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, їх ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію (частина перша цієї статті, якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей)».

Вказана пропозиція була направлена до Верховної Ради України після врахування пропозицій і рекомендацій, які надійшли на звернення АССУ від судів України, наукових установ та інших правників.

Удосконалення інституту причетності до злочину

ГО «Асоціація слідчих суддів України» виступила ініціатором внесення змін до Кримінального кодексу України щодо інституту причетності до злочину.

Проаналізувавши судову практику, рівень та окремі показники злочинності в Україні, АССУ звернула увагу на низку типових помилок під час кваліфікації злочинів за чинними нормами в аспекті інституту причетності до

злочину (частини 6, 7 статті 27, статті 198, 396 Кримінального кодексу України), неефективного використання потенціалу та превентивних можливостей досліджуваного кримінально-правового інституту.

Тому АССУ пропонує:

1) Загальну частину Кримінального кодексу України доповнити новим Розділом VI-I «Причетність до злочину» такого змісту:

Стаття 31-1. Причетність до злочину

1. Причетність до злочину – це умисне або необережне протиправне діяння (дія чи бездіяльність) без ознак співучасті, що пов'язане з основним (попереднім) злочином, яке не сприяє та не зумовлює його вчинення.

2. Причетність до злочину невеликої тяжкості не є кримінально караною дією чи бездіяльністю.

3. Причетність до злочину середньої тяжкості визнається кримінальним проступком.

4. Причетність до тяжкого чи особливо тяжкого злочину визнається злочином.

Примітка: Основний (попередній) злочин – це суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною цього кодексу, яке передувало вчиненню причетного діяння та з приводу якого виникає причетність до злочину. Причетність до основного (попереднього) злочину може виникати на стадії його готування, замаху або закінченого злочину.

Стаття 31-2. Види причетності до злочину

1. Приховування злочину, злочинця та наслідків злочину – заздалегідь не обіцяна умисна діяльність причетної особи, яка вчиняється після закінчення основного (попереднього) злочину та спрямована на приховування або допомогу в приховуванні особи злочинця, факту скоєння злочину, обставин і наслідків злочину.

2. Придбання, отримання чи збут майна, здобутого злочинним

шляхом, – заздалегідь не обіцяна умисна діяльність причетної особи без ознак співучасті, яка полягає у вчиненні або наданні допомоги в придбанні, отриманні чи збуті майна, попередньо здобутого злочинним шляхом.

3. Потурання злочину – умисне заздалегідь не обіцяне неперешкодження достовірно відомому злочину, що готується або вчиняється у випадках, коли потурач міг йому перешкодити.

4. Потурання злочину, вчинене службовою особою, – умисне або необережне заздалегідь не обіцяне неперешкодження достовірно відомому злочину, що готується або вчиняється у випадках, коли службова особа повинна була та могла йому перешкодити.

5. Недонесення про достовірно відомий злочин (кримінальний проступок) – це умисне заздалегідь не обіцяне неповідомлення відповідним державним органам достовірної відомої інформації про готування злочину, його вчинення чи вже закінчений злочин, даних про особу, яка вчинила злочин, обставин вчинення злочину.

Стаття 31-3. Кримінальна відповідальність причетних до злочину осіб

1. Кримінальна відповідальність за причетність до злочину настає за відповідною частиною статті 31-2 та тією статтею (частиною статті) Особливої частини цього кодексу, яка передбачає відповідальність за основний (попередній) злочин.

2. Не підлягає кримінальній відповідальності причетна до тяжкого чи особливо тяжкого

злочину особа, яка до повідомлення про підозру особі, винній у вчиненні основного (попереднього) злочину, добровільно повідомляє державні органи про злочин, особу злочинця, обставини злочину, наслідки злочину чи майно, здобуте злочинним шляхом, або виконує необхідні для попередження цього злочину дії.

3. Не підлягають кримінальній відповідальності члени сім'ї та близькі родичі, діяння яких містить ознаки причетності до основного (попереднього) злочину, з приводу якого може існувати причетність до злочину, та потерпілий від попереднього злочину.

Примітка. Членами сім'ї та близькими родичами в статті 31-2 вважаються чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, онук, онука, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають не менше п'яти років, проте не перебувають у шлюбі, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки»;

2) статтю 68 Кримінального кодексу України доповнити частинами 5 та 6 такого змісту:

«5. За вчинення причетності до тяжкого злочину строк або розмір покарання не може перевищувати однієї четвертої максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього кодексу за закінчений попередній злочин.

6. За вчинення причетності до особливо тяжкого злочину строк або розмір покарання не може перевищувати однієї третьої максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини

статті) Особливої частини цього кодексу за закінчений попередній злочин»;

3) частину 6 статті 27 Кримінального кодексу України виключити;

4) частину 7 статті 27 Кримінального кодексу України виключити;

5) статтю 198 Кримінального кодексу України виключити;

6) статтю 396 Кримінального кодексу України виключити.

Наразі робочою групою АССУ проводиться аналіз відповідей на вищевказану пропозицію, які надійшли від представників судової системи, науковців, адвокатів, юристів та всіх небайдужих, хто долучився до ініціативи АССУ та ознайомився з розробленими проектом закону, порівняльною таблицею та пояснювальною запискою.

АССУ пропонує повернути можливість нагороджувати діючих суддів

Ще однією важливою ініціативою Громадської організації «Асоціація слідчих суддів України» у другому півріччі стала пропозиція щодо внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» стосовно нагородження суддів.

Так, 2 червня 2016 року Верховна Рада України ухвалила в новій редакції Закон України «Про судоустрій і статус суддів». У частині 9 статті 56 цього закону було закріплено норму, відповідно до якої суддя до звільнення з посади або припинення його повноважень не може бути нагороджений державними нагородами, а також будь-якими іншими нагородами, відзнаками, грамотами. Суддя може бути нагороджений державними нагородами лише за проявлену ним особисту мужність і героїзм в умовах, пов'язаних із ризиком для життя.

ГО «Асоціація слідчих суддів України» вважає цю норму закону дискримінаційною та такою, що має бути скасована.

Загалом правове заохочення – це особливий засіб позитивного

соціально-правового впливу на поведінку людей із метою породження й підтримки суспільно-значущої активності, у результаті застосування якої винагороджується заслужена поведінка суб'єкта та реалізується взаємний інтерес особи, суспільства й держави. Нагородження – це позитивна оцінка заслуг, схвалення, винагорода та водночас заохочення, що діє як стимул до подібних заслуг. Нагородження є відзначенням «за щось» (заслужене в минулому) і стимулом «до» чи «зادля чогось» (ще не заслуженого в майбутньому).

Державні нагороди України законодавчо визначені як «вища форма» або «вид відзначення громадян за видатні заслуги перед державою в різних сферах суспільної діяльності», зокрема й у «розвитку економіки, науки, культури, соціальної сфери, захисті Вітчизни, охороні конституційних прав і свобод людини, державному будівництві та громадській діяльності, за інші заслуги перед Україною». Об'єктом заслуг суддів є окремі цінності право- й державотворення, судової діяльності як професійної юридичної діяльності. Істотна та обставина, що мають на увазі заслуги саме перед державою. З-поміж формально визначених заслуг (які можна вважати цінностями), зазначених у нагородних актах, вказуються такі, як «розбудова правової держави», «захист конституційних прав і свобод громадян», «багаторічна сумлінна праця», «високий професіоналізм», «законність і правопорядок» тощо. Об'єктивною стороною заслуг, її зовнішнім проявом є значимість дій суддів, що зазвичай офіційно характеризується як «вагомий особистий внесок» (наприклад, у розбудову правової держави, захист конституційних прав і свобод громадян, зміцнення законності й правопорядку або в утвердження конституційної юрисдикції в Україні, багаторічну сумлінну працю, високий професіоналізм тощо).

На практиці судді України раніше відзначалися різними видами державних нагород, найчастіше почесним званням «заслужений юрист України» (456 разів, або 71,3%) та орденом «За заслуги» (118 разів, або 18,4%), рідше – орденом Княгині Ольги (III ступеня – 23 рази, або 3,6%), орденом князя Ярослава Мудрого (21 раз, або 3,3%), найрідше з-поміж орденів – орденом Богдана Хмельницького. Жоден суддя не був удостоєний вищого ступеня відзнаки в Україні – звання Героя України, орденом Свободи (запроваджено 10 квітня 2008 року).

Сьогодні державними нагородами в Україні нагороджуються народні депутати, прокурори, співробітники Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції, державні службовці всіх рівнів; при цьому ні в кого це не викликає негативної реакції, ніхто не вбачає тут проявів корупції чи конфлікту інтересів. Водночас закон забороняє нагородити суддю навіть почесною грамотою з нагоди Дня працівників суду (15 грудня) або з нагоди професійного свята – Дня юриста (8 жовтня).

У разі отримання схвальних відгуків на вищевказану пропозицію від судів України ГО «Асоціація слідчих суддів України» має намір до кінця 2017 року звернутись до Верховної Ради України з пропозицією про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» шляхом виключення з його статті 56 частини 9.

АССУ пропонує закріпити право на нагородження суддів за Радою суддів України як органом суддівського самоврядування. Також пропонується передбачити можливість нагородження суддів державними нагородами Президентом України лише за поданням Ради суддів України. Зазначимо, що вказана ініціатива не суперечить Висновкам Венеціанської комісії, адже нагородження відбуватиметься в межах діяльності суддівського самоврядування.

ІНТЕРВ'Ю ЧЛЕНА ВИЩОЇ РАДИ ПРАВОСУДДЯ ІГОРЯ АРТЕМЕНКА

Одним з елементів досягнення такої доступності є повна комплектація штату суддів у кожному суді. За даними Вищої кваліфікаційної комісії суддів України станом на жовтень 2017 року, зокрема, у Магдалинівському райсуді Дніпропетровської області, Яремчанському міському суді Івано-Франківської області, Карлівському та

Лохвицькому районних судах Полтавської області, Радивилівському районному суді Рівненської області, Козівському районному суді Тернопільської області, Шполянському районному суді Черкаської області частка непрацюючих суддів становить 100%, тобто громадяни, які мешкають на цих територіях, не мають доступу до правосуддя.

Отже, питання своєчасного розгляду рекомендацій Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо обрання на посаду судді безстроково залишаються безумовним пріоритетом, як і завершення конкурсу до Верховного Суду.

Важливим також є розгляд дисциплінарних справ. По-перше, інститут дисциплінарної відповідальності є гарантом виконання суддями своїх службових обов'язків та забезпечення прав громадян на професійний і справедливий судовий розгляд їхніх справ. По-друге, кількість звернень до Вищої ради правосуддя на неправомірну, на думку заявників, поведінку суддів

зросла в рази та вимагає роботи у великому темпі.

Тільки від Вищої кваліфікаційної комісії суддів України передано загалом 12 283 скарги щодо поведінки суддів місцевих та апеляційних судів, не враховуючи скарги, які були скеровані до Ради безпосередньо.

Станом на 1 жовтня 2017 року Дисциплінарними палатами розглянуто більше 900 матеріалів, за результатами яких прийняті рішення, зокрема й про відкриття дисциплінарних справ стосовно 254 суддів.

Нагадаю, що пунктом 9 частини 1 статті 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» на Раду покладено новий обов'язок – вживати заходи щодо забезпечення авторитету правосуддя й незалежності суддів, а пунктом 7 частини 1 статті 73 цього закону покладено обов'язок у співпраці з органами суддівського самоврядування, іншими органами та установами системи правосуддя, громадськими об'єднаннями підготувати й оприлюднити щорічну доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні.

На виконання вказаних вимог закону утворено Постійну комісію Вищої ради правосуддя з підготовки згаданої щорічної доповіді. Наразі триває робота з визначення структури щорічної доповіді та підготовки тез до неї.

На мою думку, ця робота є вкрай важливою, тому що стане першим в історії України аналізом стану незалежності судді під час здійснення правосуддя. Такий звіт, з огляду на його висновки, може закласти підвалини для розроблення загальнодержавної концепції чи програми, спрямованої на подолання цієї масштабної проблеми.

– Які пріоритетні завдання буде вирішувати Вища рада правосуддя в поточному році?

Насамперед хочу зазначити, що виконане одне з таких завдань – організовано роботу Вищої ради правосуддя після суттєвого розширення її повноважень.

Пріоритетними наразі є питання завершення конкурсу до Верховного Суду, заповнення вакантних посад у місцевих та апеляційних судах, продовження розгляду дисциплінарних справ, узагальнення правових позицій Ради під час розгляду питань дисциплінарної відповідальності суддів, підготовка щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні.

Доступ до правосуддя є одним із фундаментальних прав людини й громадянина. Судова система повинна забезпечити доступність правосуддя для кожної особи в розумні строки.

– Вища рада правосуддя вже розглянула матеріали щодо кандидатів на посади суддів Верховного Суду. Які якості, на Вашу думку, є визначальними для судді Верховного Суду?

Гадаю, питання має ставитись про визначальні якості судді загалом, адже право на справедливий розгляд справи незалежним судом має гарантуватись державою на всіх судових ланках.

Відповідаючи на нього, я поставив би на перше місце зрілість, адже суддя має бути особою високих моральних якостей (не сповідувати корисні мотиви, не мати асоціальні установки), а також здатність протистояти тиску, оскільки якщо судові рішення постановлене під тиском, то навряд чи воно буде справедливим і законним.

Термін «правосуддя» є синонімом слова «справедливість». Сьогодні спостерігаємо величезний запит суспільства на справедливість, і якщо особа, яка претендує на посаду судді, не здатна розуміти, що справедливо, а що – ні, що є моральним,

а що – аморальним, вона не має права обіймати цю посаду.

– На Вашу думку, чи допомагає у вирішенні проблемних питань у сфері здійснення судочинства діяльність громадських організацій, зокрема й Асоціації слідчих суддів України? Чи бачать у Вищій раді правосуддя перспективи взаємодії з громадськими організаціями? Якщо так, то які?

Можливість співпраці з громадськими організаціями передбачена в частині 3 статті 3 Закону України «Про Вищу раду правосуддя».

Природно, що з розширенням демократії та зростанням рівня політичної культури суспільства буде посилюватись тенденція участі та впливу різних громадських об'єднань на соціально-політичне життя країни. Природно, що у сфері інтересів громадських об'єднань перебувають також питання, пов'язані із судовою реформою.

Як відомо, Вища рада правосуддя мала непоодинокі комунікації з активістами різних громадських організацій, вона

завжди відкрита до конструктивного діалогу з представниками громадянського суспільства.

Якщо говорити конкретно про Асоціацію слідчих суддів України, то думаю, що така перспектива є. Її цілями, зокрема, є систематизація й узагальнення судової практики слідчих суддів, аналіз отриманої інформації, вироблення конкретних пропозицій щодо вдосконалення законодавства, яке регулює діяльність слідчих суддів.

Зі свого боку Вища рада правосуддя розглядає питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності слідчих суддів та створила певну практику, яку можуть враховувати слідчі судді у своїй роботі. Асоціація слідчих суддів України зайняла в цьому питанні активну позицію, зробивши узагальнення практики Вищої ради правосуддя, яке опубліковане у «Віснику Асоціації слідчих суддів України». Вбачаю в такій співпраці великі можливості стосовно системного покращення роботи слідчих суддів, зменшення кількості помилок, які можуть бути допущені в процесі здійснення правосуддя.

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СПРАВАХ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМИ СКАРГАМИ

Олександр Литвинов,
кандидат юридичних
наук, суддя
Конституційного Суду
України

Інститут конституційної скарги як складову частину конституційного правосуддя було запроваджено в межах конституційної судової реформи з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [1].

Зокрема, цим законом передбачено таке:

– ч. 4 ст. 55 Конституції України було викладено в такій редакції: «кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом»;

– розділ XII «Конституційний Суд України» Конституції України доповнено ст. 151¹ такого змісту: «Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано».

Як постає з тексту наведених положень Основного Закону України, було запроваджено модель неповної нормативної конституційної скарги, що пов'язана з розглядом конкретної справи щодо особи, яка вважає, що судові рішення щодо неї ґрунтувались на приписах закону (окремих положень закону), яким у неконституційний спосіб урегу-

льовано певні правовідносини. Тобто оскарженню підлягає лише один вид нормативно-правових актів, а саме закон, застосований під час ухвалення судового рішення.

У подальшому питання, пов'язані із запровадженням інституту конституційної скарги, отримали свій розвиток у новій редакції Закону України «Про Конституційний Суд України» (далі – Закон) [2].

Згідно із Законом конституційна скарга визначається як «подане до Суду письмове клопотання щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні в справі суб'єкта права на конституційну скаргу» (ч. 1 ст. 55).

Частиною 2 цієї ж статті Закону визначено певні вимоги щодо форми та змісту конституційної скарги, до яких, зокрема, віднесено необхідність зазначення таких даних:

– прізвища, імені, по батькові (за наявності) громадянина України, іноземця чи особи без громадянства, адреси зареєстрованого місця проживання особи (для іноземця чи особи без громадянства – місця перебування) або повної назви та місцезнаходження юридичної особи, а також номеру засобу зв'язку, адреси електронної пошти, якщо такі є (п. 1);

– короткого викладу остаточного судового рішення, у якому було застосовано відповідні положення закону України, та опис перебігу розгляду відповідної справи в судах (п. п. 3, 4);

– конкретних положень закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретних положень Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України (п. 5);

– обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону (п. 6) тощо.

Таким чином, згідно з п. 1 ч. 2 ст. 55 Закону до суб'єктів права на звернення з конституційною скаргою належать фізичні та юридичні особи. У цьому контексті варто зазначити, що це питання в наукових колах тривалий час було дискусійним.

Річ у тім, що ст. 55 розміщена в розділі II Основного Закону України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», тобто в тій його частині, у якій ідеться виключно про права фізичної особи. До того ж згідно із зазначеним конституційним приписом право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України (далі – КСУ) гарантується **кожному**, тобто, як це прийнято в Основному Законі України, громадянам, іноземцям та особам без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах.

Варто враховувати, що інститут конституційної скарги запроваджено як заміну повноважень КСУ надавати офіційне тлумачення законів України за конституційним зверненням фізичних і юридичних осіб. Тому вбачається, що надання юридичним особам права звернення до КСУ з конституційною скаргою відповідає принципу справедливості закону. Як зазначив у цьому контексті КСУ в рішенні від 2 листопада 2004 р., закони «за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає також інші соці-

альні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» [3]. До речі, юридичні особи наділені правом звернення до органу конституційної юрисдикції в законодавстві Австрії, Іспанії, Німеччини, Словаччини, Швейцарії та деяких інших країн.

Таким чином, у **ст. 56 Закону** проголошено:

- суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України. До суб'єктів права на конституційну скаргу не належать юридичні особи публічного права (ч. 1);
- конституційну скаргу фізична особа підписує особисто. Якщо суб'єктом права на конституційну скаргу є дієздатна фізична особа, яка за станом здоров'я або фізичною вадою не в змозі особисто підписати конституційну скаргу, її підписує уповноважена в установленому законом порядку особа, яка діє від її імені (ч. 2);
- конституційну скаргу юридичної особи підписує уповноважена на це особа, повноваження якої має бути підтверджене установчими документами цієї юридичної особи та актом про призначення (обрання) на посаду уповноваженої особи (ч. 3).

Відповідно до **ст. 57 Закону** матеріали конституційної скарги підлягають попередній перевірці, яку здійснює Секретаріат КСУ (ч. 2); якщо конституційна скарга за формою не відповідає вимогам цього закону, керівник Секретаріату повертає її суб'єкту права на конституційну скаргу, при цьому повернення конституційної скарги не перешкоджає повторному зверненню до КСУ з дотриманням вимог Закону (ч. 3).

У цьому контексті варто зазначити, що попередня перевірка

матеріалів конституційної скарги передбачена законодавством більшості країн Європи, у яких функціонують органи конституційного правосуддя. Наприклад, конституційні скарги, які надходять до Конституційного Трибуналу Польщі, підлягають дослідженню в департаменті попереднього контролю конституційних скарг і звернень, а потім одним із суддів Трибуналу. На цьому етапі суддя може припинити подальший рух скарги, якщо вона не відповідає встановленим критеріям або є необґрунтованою (у разі невідповідності формальним вимогам заявнику надається 7-денний строк для усунення недоліків). У разі відмови заявник може її оскаржити протягом 7 днів після вручення постанови, і тоді рішення щодо прийняття скарги до розгляду ухвалюється складом із трьох суддів Трибуналу (ст. 36 Закону про Конституційний Трибунал Польщі).

Відповідно до Закону та Регламенту Конституційного Суду Латвії після реєстрації скарги потрапляють до Голови Конституційного Суду та його заступника, які, ознайомившись зі змістом скарги та виявивши, що вона поза компетенцією Конституційного Суду, передають скаргу співробітникам Конституційного Суду для підготовки відповіді з вказівкою причин, чому скарга в цьому випадку не є прийнятною [4, с. 128]. Інші скарги розглядає Палата (колегія) у складі трьох суддів (Палата обирається на рік абсолютною більшістю голосів усіх суддів) і протягом одного місяця приймає рішення про ініціювання справи або відмову. Відповідно до ст. 20 Закону про Конституційний Суд Латвійської Республіки Палата має право відмовити в порушенні справи за конституційною скаргою в таких випадках: 1) справа не підсудна Конституційному Суду; 2) заявник не має права подати заяву; 3) заява не відповідає вимогам закону; 4) заяву подано з питання, за яким уже прийнято рішення Конституційного Суду; 5) юридичне обґрунтування, що міститься в скарзі, є явно

недостатнім для задоволення вимоги. Якщо справа не в компетенції Конституційного Суду або скарга не відповідає вимогам закону, проте наявне порушення основних прав і свобод, то Конституційний Суд Латвійської Республіки направляє це звернення чи скаргу до Державного Бюро з прав людини або радить скаржнику звернутись до цього органу. Якщо Палата прийняла рішення про відмову у відкритті провадження та дала чітке пояснення, ця заява не може згодом розглядатись Конституційним Судом. Скарги між палатами розподіляються в порядку черговості, однак відповідно до ст. 70 Регламенту скарга може бути передана іншій палаті.

Як показує досвід функціонування інституту конституційної скарги зарубіжних країн, загальноновизнаною підставою для відкриття конституційного провадження щодо неї є дотримання умов прийнятності цієї скарги. До цих умов, передбачених вітчизняним законодавством, окрім наявності належного суб'єкта, варто віднести такі:

1) наявність твердження особи про те, що закон, застосований судом під час вирішення її справи, суперечить Конституції України (на практиці це означає необхідність надання правового обґрунтування такого твердження та остаточного судового рішення в справі саме щодо зазначеної особи). Отже, ідеться про «конкретну» конституційну скаргу, яка, як зазначається в спеціальній літературі, є найбільш розповсюдженою в європейському законодавстві та багатьох країнах СНД [5, с. 84]. Наприклад, за законодавством Польщі необхідною умовою допустимості конституційної скарги є особистий інтерес заявника, тобто доведення того, що саме його право порушене оскаржуваним актом. Крім того, польське законодавство вимагає, щоб у скарзі було чітко обґрунтовано факт безпосереднього й реального, а не потенційно можливого порушення конкретного конституційного права особи;

2) вичерпання автором конституційної скарги всіх інших національних засобів юридичного захисту. Така умова передбачається законодавством Німеччини, Австрії, Іспанії, Латвії, Словенії, Словаччини, Польщі, Чехії тощо. Однією з причин її встановлення є функція конституційної скарги як надзвичайного та субсидіарного засобу правового судового захисту. Іншою причиною є намагання скоротити кількість конституційних скарг із метою надання конституційному суду можливості концентруватись на суто конституційних питаннях. Попереднє вичерпання всіх засобів правового судового захисту передбачає також інформування конституційного суду про оцінку судами загальної юрисдикції справи за фактами та в межах закону [6, с. 59].

Так, конституційна скарга до Конституційного Трибуналу Польщі може бути подана лише після вичерпання особою всіх інших доступних процесуальних засобів оскарження рішення, яке її не влаштовує, у польських судах (або в органах виконавчої влади, однак з огляду на обов'язковість остаточності рішення, яке оскаржується, рішення органу державної адміністрації потім оскаржується до адміністративного суду). При цьому варто зауважити, що звернення до інших органів, зокрема до Уповноваженого з прав людини, не є необхідною попередньою умовою подання скарги до Конституційного Трибуналу Польщі [7, с. 48].

Згідно зі **ст. 77 Закону** конституційна скарга вважається прийнятною, якщо з дня набрання законної сили остаточним судовим рішенням, у якому застосовано закон України (його окремі положення), сплинуло не більше 3 місяців (п. 2. ч. 1).

Обмеження в часі подання конституційної скарги після отримання чи видачі остаточного юридично оформленого акта передбачене законодавством різних країн, наприклад:

- у ФРН такий строк становить 1 місяць, який обчислюється з моменту вручення зацікавленим

особі або повідомлення її в будь-який спосіб про оскаржуване рішення (ч. 1 § 93 Закону про ФКС); якщо конституційна скарга стосується закону, то вона може бути подана тільки протягом 1 року після набрання законом чинності (ч. 2 § 93 Закону про ФКС);

- в Іспанії цей строк становить 20 днів із моменту повідомлення про судові рішення – для звернень щодо актів і дій органів виконавчої та судової влади (ст. ст. 43, 44 Органічного закону про Конституційний Суд); 3 місяці – для звернень щодо рішень законодавчих органів (з дня їх підписання відповідно до внутрішніх актів цих органів; ст. 42 Органічного закону про Конституційний Суд);

- у Польщі такий строк становить 3 місяці з дня отримання особою остаточного рішення в справі (ст. 46 Закону про Конституційний Трибунал);

- у Латвії це 6 місяців після вступу в силу рішення, прийнятого в суді останньої інстанції (ч. 4 ст. 192 Закону про Конституційний Суд Латвійської Республіки) тощо.

Відповідно до **ч. 2 ст. 77 Закону**, як виняток, конституційна скарга може бути прийнята поза межами вимог, установлених п. 2 ч. 1 цієї статті, якщо КСУ визнає її розгляд необхідним із мотивів суспільного інтересу. Із цього приводу варто зазначити, що аналогічні правила встановлюються законодавством деяких інших країн.

Наприклад, Конституційний Суд Республіки Словенія у винятковому порядку вправі приймати рішення до вичерпання всіх засобів захисту, якщо він вважає порушення прав явним, а виконання відповідного акта може завдати заявнику непоправної шкоди (ч. 2 ст. 51 Закону про Конституційний Суд Словенії) [8].

Закон про Конституційний Суд Словацької Республіки передбачає, що скарга може бути прийнята до розгляду, якщо навіть не вичерпалися всі передбачені законом способи охорони прав і свобод, проте в ній стверджується,

що вона своїм значенням значно виходить за межі особистих інтересів позивача (§ 53 п. 2) [9].

ФКС Німеччини також у виняткових випадках може прийняти рішення за конституційною скаргою невідкладно (до вичерпання всіх засобів судового захисту), якщо конституційна скарга містить обґрунтування загального характеру або якщо попереднє звернення до суду тягне серйозні й невідворотні збитки для заявника [6, с. 61].

За **ст. 37 Закону** вирішення питань щодо відкриття конституційного провадження в справі за конституційними скаргами належить до повноважень Колегії в складі трьох суддів КСУ. Колегія більшістю від її складу постановляє ухвалу про відкриття конституційного провадження в справі або про відмову у відкритті конституційного провадження в справі.

Якщо Колегія постановила ухвалу про відкриття конституційного провадження в справі за конституційним поданням або за конституційним зверненням, секретар Колегії вносить пропозицію Голові КСУ щодо скликання засідання Великої палати для розгляду питань, пов'язаних із конституційним провадженням.

Якщо Колегія постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження в справі за конституційним поданням або за конституційним зверненням, секретар Колегії передає конституційне подання або конституційне звернення на розгляд Великої палати для вирішення питання щодо відкриття конституційного провадження в справі.

Якщо Колегія постановила ухвалу про відкриття конституційного провадження в справі за конституційною скаргою, секретар Колегії вносить пропозицію головному відповідного Сенату щодо скликання його засідання для розгляду питань, пов'язаних із конституційним провадженням.

Якщо Колегія неодностайно постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження в справі за конститу-

ційною скаргою, секретар Колегії передає конституційну скаргу на розгляд Сенату для вирішення питання про відкриття конституційного провадження в справі.

Одноостанньо постановлена ухвала Колегії про відмову у відкритті конституційного провадження в справі за конституційною скаргою є остаточною.

Питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами розглядає Сенат, який діє в складі дев'яти суддів КСУ (ст. 36 Закону). У разі відмови Сенату від розгляду справи за конституційною скаргою вона передається на розсуд Великої палати КСУ (п. 1 ч. 2 ст. 63).

Близькою за змістом є ст. 25 Закону про Конституційний Трибунал Республіки Польща, згідно з якою «скарга розглядається складом трьох або п'яти суддів Трибуналу залежно від рангу нормативного акта, який містить норму, що оскаржується. В особливо складних і важливих випадках висновок у справі, розпочатій за процедурою конституційної скарги, може прийматися п'ятнадцятьма суддями, тобто повним складом Трибуналу. Трибунал обмежений рамками конституційної скарги. Крім того, Конституційний Трибунал не розглядає фактичні обставини справи» [10, с. 20].

У **ст. 78 Закону** проголошено:

- під час розгляду конституційної скарги Велика палата у виняткових випадках з власної ініціативи може вжити заходів щодо забезпечення конституційної скарги, видавши забезпечувальний наказ, який є виконавчим документом (ч. 1);
- підставою для забезпечення конституційної скарги є необхідність запобігти незворотнім наслідкам, що можуть настати у зв'язку з виконанням остаточного судового рішення (ч. 2);
- способом забезпечення конституційної скарги є встановлення тимчасової заборони вчиняти певну дію (ч. 3).

Можливість застосування заходів щодо забезпечення консти-

туційної скарги передбачається законодавством різних країн. Так, Конституційний Трибунал Республіки Польща може винести тимчасову постанову про відтермінування або зупинення виконання постанови в справі, якої стосується скарга, якщо виконання вироку чи рішення може призвести до невідворотних наслідків, пов'язаних із великою шкодою для заявника, або якщо це зумовлюється користю для важливих суспільних інтересів (ст. 50 Закону про Конституційний Трибунал).

У процесі розгляду конституційної скарги Конституційний Суд Словенії має право зупинити виконання спірного акта до прийняття остаточного рішення з метою запобігання можливим тяжким наслідкам (ст. 58 Закону про Конституційний Суд Словенії). Конституційний Суд Словацької Республіки може прийняти постанову про відстрочку виконання оскарженого рішення, яка вручається всім учасникам справи (п. 2 § 52 Закону про Конституційний Суд Словацької Республіки) [11, с. 380].

Згідно з усталеною міжнародною практикою конституційного правосуддя юридичним результатом розгляду справ за конституційними скаргами є прийняття рішень, які умовно можна класифікувати на заключні та проміжні. Такі рішення зумовлюють правові наслідки, які залежать від об'єктів конституційного контролю (нормативні, індивідуальні правові акти, діяння (дії чи бездіяльність) органів публічної влади або їх посадових осіб) [12], якими зумовлюється також коло осіб (органів), на яких поширюється їх дія, – *erga omnes* (кожен) та *inter partes* (учасники справи). З огляду на зазначене розглядаємо рішення, які можуть бути ухвалені за результатами розгляду конституційних скарг, та їх правові наслідки.

Результати розгляду справи за конституційною скаргою можуть бути такими:

- а) визнання оскарженого закону конституційним, що озна-

чає відмову в задоволенні конституційної скарги;

- б) визнання оскарженого закону або його окремих положень неконституційними, що означає не тільки задоволення конституційної скарги, а й, відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України, втрату ними чинності з дня ухвалення КСУ відповідного рішення або, як передбачено новою редакцією цієї норми, «якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення» [13, с. 37].

Водночас, як слушно зауважує Ю. Баулін, Конституція України не відносить до повноважень КСУ оцінку рівня впливу неконституційного положення закону на рішення суду загальної юрисдикції та не передбачає його автоматичне скасування. Згідно із чинним процесуальним законодавством рішення КСУ про неконституційність положень закону віднесено лише до підстав для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами [13, с. 38].

Наприклад, підставою для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами, згідно з п. 4 ч. 2 ст. 361 Цивільного процесуального кодексу України, є встановлення Конституційним Судом України неконституційності закону України, іншого акта (їх окремих положень) або надане Конституційним Судом України офіційне тлумачення положень Конституції України, що є відмінним від того, як їх застосував суд під час вирішення справи [14].

Аналогічну норму містять п. 5 ч. 2 ст. 245 Кодексу адміністративного судочинства України [15], п. 4 ч. 2 ст. 459 Кримінального процесуального кодексу України [16] тощо.

Водночас згідно із ч. 5 ст. 112 Господарського процесуального кодексу України перегляд судового рішення проводиться лише у випадках, якщо «рішення суду ще не виконано» [17].

Запровадження зазначеного застереження, як стверджує Ю. Баулін, вбачається логічним із таких причин:

– як зазначалося, судові рішення з питань, які віднесено до юрисдикції кримінального, адміністративного, цивільного або господарського судочинства, приймаються на підставі чинного на той час законодавства, а тому могли бути виконані, що мало наслідком виникнення нових правових обставин і правовідносин;

– поворот задоволених судовим рішенням та реалізованих на його підставі майнових прав або інтересів фізичних чи юридичних осіб у повному обсязі (наприклад, майно може бути продане, а спадщина витрачена тощо) не тільки не є можливим, а й може призвести до порушення прав і законних інтересів інших осіб (наприклад, тих, хто придбав майно або комерційну справу) [13, с. 38].

На нашу думку, у таких випадках особа, щодо якої було прийнято судові рішення на підставі неконституційного закону (окремих його положень), має отримати компенсацію завданої шкоди, як це визначено в ч. 3 ст. 152 Конституції України.

Таким чином, по-перше, визнання певного закону або окремих його положень неконституційними зобов'язує суд загальної юрисдикції порушити процедуру перегляду судового рішення в справі за нововиявленими обставинами лише за наявності відповідної заяви від учасників судового провадження. По-друге, результатом перегляду судового рішення за таких обставин не обов'язково має бути його скасування.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що інститут конституційної скарги – це винахід переважно європейської демократії, сьогодні він діє в більшості європейських країн. Тому очевидно, що в процесі реалізації Україною курсу на вступ до Європейського Союзу логічним є сприйняття нею конституційної скарги як елемента національної правової системи. Із запровадженням інституту конституційної скарги можливо-сті щодо захисту прав людини й громадянина в Конституційному

Суді України ймовірно зростуть, що дасть змогу більш ефективно (як у кількісному, так і в якісному плані) захищати законні інтереси громадян.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 28. – Ст. 532.

2. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 35. – Ст. 376.

3. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – С. 41. – Ст. 2975.

4. Эндзиньш А. Сравнительный анализ индивидуальных жалоб в конституционных судах на примере Конституционного Суда Латвии / А. Эндзиньш // Дайджест «Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии». – 2003. – № 13. – С. 128–131.

5. Гваладзе Р. Защита прав и свобод человека – практика Конституционного Суда Азербайджанской Республики: выступление судьи Конституционного Суда Азербайджанской Республики / Р. Гваладзе // Бюллетень Конституционного Суда Азербайджанской Республики. – 1999. – № 3. – С. 84–89.

6. Лангер Ш. Защита основных прав граждан в Германии посредством конституционной жалобы / Ш. Лангер // Весник Канстытуцыйнага Суда Рэспублікі Беларусь. – 2003. – № 3. – С. 59–61.

7. Кузнецов О. Институт конституционной жалобы в Польше / О. Кузнецов // Вестник Конституционного Суда Республики Беларусь. – 2003. – № 3. – С. 48–49.

8. Закон про Конституційний Суд Республіки Словенія від 2 квітня 1994 р. (зі змінами від 15 липня 2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.us-rs.si/en/about-the-court/>

legal-basis/constitutional-court-act/v-constitutional-complaint/?lang=1.

9. Закон про Організацію Конституційного Суду Словацької Республіки, процедуру розгляду справ Конституційним Судом та статус суддів Конституційного Суду від 20 січня 1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.concourt.sk/en/Act_38_1993/a_38_1993.pdf.

10. Насадюк А. Считаю, что мое право нарушено...: об особенностях института индивидуальных жалоб в органы конституционного контроля (конституционная жалоба в Польше, Латвии и Российской Федерации) / А. Насадюк // Юридическая практика. – 2008. – № 11(533). – С. 20–24.

11. Процедура розгляду Конституційним Судом Словацької Республіки скарг на незаконні дії органів державної влади та місцевого самоврядування // Держава і право: зб. наук. праць. Серія «Юридичні і політичні науки». – К., 2002. – Вип. 16. – С. 380.

12. Mavcic A. The applicant before the Constitutional Court with a special reference to the individual application / A. Mavcic // Report on the International Conference on “Access to the Court – The applicant in the constitutional jurisdiction” (Riga, Latvia, 6 November 2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.venice.coe.int>.

13. Баулін Ю. Двадцять років вітчизняної конституційної юрисдикції: здобутки та перспективи / Ю. Баулін // Вісник Конституційного Суду України. – 2016. – № 4/5. – С. 23–40.

14. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–42. – Ст. 492.

15. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–37. – Ст. 446.

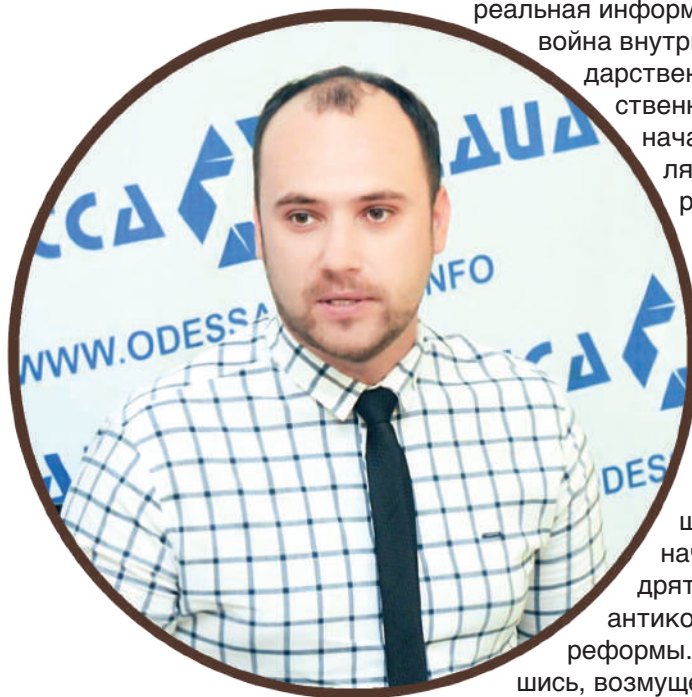
16. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–13. – Ст. 88.

17. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

ВЫИГРАТЬ МОЖНО ТОЛЬКО ВМЕСТЕ!

Александр Рябец,
адвокат,
председатель
ОО «Союз юристов
Одесской области»

*Судьи против журналистов.
Полиция против активистов.
Активисты против адвокатов.
Адвокаты против журналистов...*

Этот список можно продолжать вечно, при этом менять местами всех участников в любом порядке. Ничего не поменяется, формула всегда будет правильной.

Такая природа нашего сознания. Наш мозг всегда пытается найти сторонников и противников. И чем больше мы не согласны с «противниками», тем сплоченнее становятся «сторонники». Хорошо, когда это еще находится на стадии здорового соперничества и дружеской конкуренции, как в спорте или в нормальном бизнесе. Однако эта грань очень тонкая, которая перерастает в противостояние, агрессию и может даже перейти в открытую войну. Именно так

появляются войны, в том числе мировые. Последствия всегда страшные.

После Революции достоинства в Украине началась реальная война на Востоке, разогреваемая информационной пропагандой; кроме того, началась реальная информационная война внутри страны. Государственный и общественные механизмы начали раздвигаться, хотя скорее даже просто общественный уровень вышел на новую ступеньку и стал балансировать с государственным. Появились процедуры очищения власти, начали внедряться различные антикоррупционные реформы. Объединившись, возмущенное общество уже не принимало ту систему, которая существовала до революции, и требовало реформ. С одной стороны, это хорошо, потому что за последние годы государственный аппарат очень сильно трансформировался. Он стал более открытым, судебная система стала менее консервативной и начала внедрять демократические европейские принципы; полиция, прокуратура и адвокатура стали ближе к принципам верховенства права и все дальше от монархическо-диктаторской позиции «государство – это Я». Я – это монарх, в нашем случае может быть Президент, что мы наблюдаем в той же России.

Но с другой стороны, как я уже писал, нормальное здоровое противостояние систем может перерасти в воинственное и агрессивное, что у нас и произошло. В отношениях государственной и общественной систем начались

«перегибы», появились активисты, которые начали переступать грань допустимого и даже совершать преступления против судей, полиции, прокуратуры, объясняя это общими патристическими лозунгами. К сожалению, их начал финансово подпитывать недобросовестный бизнес, который привык решать свои вопросы любой ценой, в том числе и незаконными коррупционными методами. И тут пошли избиения журналистов, активистов, адвокатов, облитые прямо в заседании зеленкой судьи, испуганная правоохранительная система, которая не могла противостоять этой силе. В результате реформ государственный механизм еще больше дал слабину, что еще больше усилило бандитские группировки и безнаказанность криминального мира, что и привело к ситуации годичной давности – приближению к анархии.

Но природа так построена, что государственная власть рано или поздно становится сильнее, монополия власти должна быть исключительно у государства, когда существует единый механизм управления всеми сферами жизни. И уже сегодня мы наблюдаем усиление правоохранительной и судебной систем, которые существуют как раз для защиты правопорядка и справедливости в обществе. Бандитские группировки начали разгоняться, их лидеров стали привлекать к уголовной ответственности; радикальным общественным организациям, которые даже по доброй воле и своей идейности начали нарушать закон, приходится оглядываться по сторонам и соглашаться с нормами права.

Однако сегодня только поменялся вектор. Недобросовестный олигархический бизнес еще пытается удержать свои позиции, проплачивает многих общественных активистов, журналистов и государственных чиновников, чтобы вернуть те

правила игры, по которым они играли, но точка невозврата от старой тоталитарной системы к новому европейскому обществу уже пройдена. И чтобы этот вектор не поменялся, сегодня необходимо объединяться. Давайте попробуем выйти из своего сословия и представим, как живут другие:

Что чувствует судья, в заседании у которого шквал радикальных активистов, требующих то, что не соответствует закону?

Что чувствует адвокат, которому угрожают за то, что он хорошо делает свою работу?

Что чувствует журналист, который написал правдивую статью и за это подвергся преступному нападению?

Мы привыкли обвинять других, не ставя себя на их место, мы агрессивно воспринимаем идеи, с которыми наш разум не согласен, но мы забываем, что выиграть можно только вместе. В истории нет случаев, чтобы при добровольном объединении нескольких систем они проигрывали, и очень много случаев, когда при разделении начинались войны, в том числе и мировые.

Один из сильных объединяющих факторов является общая цель. Именно ради общей цели, единомышленники объединяются в команды и получают энергию и энтузиазм к действию. Хорошим примером в Одесской области является создание Одесского правового клуба, участниками которого являются судьи, адвокаты, прокуроры, юристы, бизнесмены и представители общественных организаций и средства массовой информации. Результаты работы клуба иногда впечатляют, так как на нем встречаются представители абсолютно разных систем и совместно ищут решения тех или иных вопросов, как правило – это проблемы, которые есть в регионах, а иногда и общенациональные задачи. Именно различные точки зрения и позволяют взглянуть выше ограниченной личным мировоззрением сферы и сформулировать более работающую модель или позицию.

Такой клубный опыт общения начал развиваться и по другим городам Украины: Киев, Харьков, Днепр, и др. Это характеризует то, что различные системы

готовы к общению и объединению. Начинают создаваться общие подцели (подзадачи), это реализация проекта «Электронный суд», который успешно был запущен в Киевском районном суде города Одессы, это проект «Координационный совет содействия правосудию», который значительно снижает риски незаконного давления на судей со стороны общественных активистов и конечно же проект «Коммуникации между судами, общественностью и СМИ», который помогает действующей судебной системе Украины выйти на новый уровень открытости и коммуникации.

Конечно же, чтобы достичь общей цели, положительной цели, каждому нужно найти у себя в голове ответ на такой вопрос: нужно ли ему лично объединяться, и если да, то ради чего?

Может, ради правового государства *de facto*?

Вы честно ответите на этот вопрос, если будете четко понимать и разделять свои истинные ценности и навязанные ложные ценности извне.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ

**Людмила
Абакіна-Пілявська,
кандидат юридичних
наук, доцент кафедри
кримінального права
Національного
університету
«Одеська юридична
академія»**

Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не закріплює поняття причетності до злочину, лише в ч. ч. 6, 7 ст. 27 вказує на те, що не є співучастью заздалегідь не обіцяне недонесення та приховування злочинів. Визнання в доктрині кримінального права ролі й значення боротьби з діяннями, що утворюють причетність до злочину, як важливого кримінально-правового інструменту, на жаль, сьогодні не привело до усвідомлення необхідності створення єдиної концептуальної схеми причетності до злочину та до однозначного вирішення питання про місце причетності

в системі кримінального закону. Хоча в КК України містяться окремі норми, що утворюють деякі види причетності до злочину, єдність і зв'язок цих норм між собою не відображаються.

Водночас висока латентність злочинності, недостатній рівень розкриття кримінальних правопорушень доповнюються тим, що до вже вчинених злочинів причетні особи, які хоча фактично їх і не вчиняли, не брали жодної участі в їх вчиненні, проте

впливають своєю поведінкою на розкриття злочинів, викриття винних осіб тощо. Сучасна слідчо-судова практика не повною мірою використовує потенціал можливих заходів протидії кримінальним практикам шляхом боротьби з причетністю до злочину для забезпечення безпеки суспільства. Сьогодні в кримінально-правовому арсеналі поряд із декриміналізованим неповідомленням про злочин маємо відсутність самостійної відповідальності за потурання злочину, приховування злочинів середньої тяжкості тощо.

У сучасних умовах суспільного розвитку особливого значення набувають питання практичної ефективності реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за злочини, встановлення контролю над злочинністю шляхом активізації діяльності відповідних структур, насамперед правоохоронних органів. Союзником правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю має стати населення, більш обізнане про її стан. Однак

багато методів заохочення, які широко використовувались раніше під час залучення громадян до боротьби зі злочинністю, сьогодні втрачені або практично не діють.

Певними можливостями в цьому аспекті володіють норми кримінально-правового інституту причетності до злочину, спрямовані насамперед на боротьбу з тяжкими й особливо тяжкими злочинами. Реалізація таких норм може сприяти вирішенню низки завдань:

- наблизити до пізнання реального стану злочинності в державі, оскільки частина з них орієнтовані на об'єктивізацію кримінологічних показників;
- підвищити рівень розкриття злочинів, забезпечити більш ефективну діяльність органів попереднього розслідування;
- мобілізувати громадян на боротьбу зі злочинністю.

Тим часом можливості названого інституту використовуються не повною мірою. Про це свідчать тенденції сучасного кримінального законодавства (звуження меж кримінально караної причетності до злочину, пом'якшення покарання) і сформована судово-слідча практика.

Так, причетність до злочину – це умисне або необережне протиправне діяння (дія чи бездіяльність) без ознак співучасті, що пов'язане з основним (попереднім) злочинном, яке не сприяло та не зумовлювало його вчинення. Дія або бездіяльність причетної особи завжди пов'язана з основним (попереднім) злочинном іншого суб'єкта.

До основних ознак причетності до злочину варто віднести такі:

- причетна до злочину особа сама не бере безпосередньої участі у вчиненні основного (попереднього) злочину;
- суспільно небезпечна діяльність причетних до злочину осіб, не будучи співучастью в злочині,

завжди пов'язана з основним (попереднім) злочином, поведінка причетної особи перебуває в «опосередкованому» зв'язку з основним (попереднім) злочином. Цей зв'язок варто вважати умовним, він дуже своєрідний, його не можна назвати ні причинним, ні винним;

- діяння причетних осіб не перебуває в прямому причинно-наслідковому зв'язку зі скоєнням іншою особою основного (попереднього) злочину, не сприяє його вчиненню;

- дії причетних осіб не можуть бути безпосередньою причиною злочинного результату, основний (попередній) злочин у таких випадках відбувається з причин, що не залежать від дій причетних до злочину осіб (однак неможливо так категорично говорити щодо потурання злочину як виду причетності, оскільки якби причетна особа перешкодила подальшому вчиненню злочину, то злочинний результат не був би досягнутий);

- ступінь суспільної небезпеки причетного діяння залежить від ступеня суспільної небезпеки основного (попереднього) злочину;

- причетність зберігає своє кримінально-правове значення не тільки щодо злочину, а й щодо об'єктивно-протиправного діяння (діяння, вчиненого неосудною особою або малолітнім). Відповідальність причетних до злочину осіб є самостійною та не залежить від відповідальності осіб, винних в основному (попередньому) злочині; трапляються випадки, коли до кримінальної відповідальності притягується тільки причетна особа, такі ситуації можливі, наприклад, у разі смерті особи, винної у вчиненні основного (попереднього) злочину, тощо.

Варто зауважити, що Україна, приєднавшись до низки міжнародних договорів у сфері кримінально-правових відносин, які визнають злочинними діяння, що за своєю кримінально-правовою характеристикою складають причетність до злочину

або окремі її види (приховування злочину; придбання та збут майна, одержаного злочинним шляхом; потурання злочину та неповідомлення про таке діяння), взяла на себе обов'язок щодо додержання вимог, встановлених цими документами, на підставі чого нині існує необхідність уточнення, гармонізації й узгодження національного кримінального законодавства з вказаними актами міжнародного характеру в частині визначення як кримінально караного всього спектру причетних до злочину діянь.

У свою чергу вітчизняна доктрина та практика кримінального права пропонує такі види причетності до злочину:

- 1) приховування злочину, злочинця та наслідків злочину – заздалегідь не обіцяна умисна діяльність причетної особи, яка вчиняється після закінчення основного (попереднього) злочину та спрямована на приховування чи допомогу в приховуванні особи злочинця, факту скоєння злочину, обставин і наслідків злочину;

- 2) придбання, отримання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом, – заздалегідь не обіцяна умисна діяльність причетної особи без ознак співучасті, яка полягає в наданні допомоги в придбанні, отриманні чи збуті майна, попередньо здобутого злочинним шляхом;

- 3) потурання злочину, вчинене службовою особою, – умисне або необережне заздалегідь не обіцяне неперешкоджання достовірно відомому злочину, що готується або вчиняється, у випадках, коли службова особа повинна була та могла йому перешкодити;

- 4) неповідомлення про достовірно відомий злочин – умисне заздалегідь не обіцяне неповідомлення відповідним державним органам достовірної відомої інформації про готування злочину, його вчинення або вже закінчений злочин, даних про особу, яка вчинила злочин, обставин вчинення злочину.

Суспільна небезпека причетності до злочину полягає в створенні перешкод діяльності правоохоронних органів у частині розкриття злочинів, викриття злочинця, встановлення всіх обставин справи та винесення справедливого рішення в провадженні. Суспільна небезпека кожного злочину в кримінальному праві визначається насамперед важливістю об'єкта злочину, тобто тих суспільних відносин, на які спрямоване злочинне посягання. Однак поряд з об'єктом злочинного посягання ступінь суспільної небезпеки конкретного злочину визначається також тяжкістю завданих збитків, способом дій, обстановкою, у якій було вчинено злочин, ознаками, що характеризують суб'єктивний бік вчиненого злочину, властивостями суб'єкта злочину.

Вважається, що характер і ступінь суспільної небезпеки особи, які існували під час вчинення злочину, знаходять в останньому більш-менш адекватне відображення, проте вони не мають безпосереднього відношення до призначення покарання та враховуються під час визначення такого компонента суспільної небезпеки злочину, як суб'єктивна спрямованість злочинних дій. Варто зазначити, що сутність суспільної небезпеки полягає не просто в можливості, а в реальній можливості вчинення нового злочину, причому не будь-якого, а лише подібного до попереднього за своїм генезисом (кримінологічною природою).

Про типовість і достатню поширеність антигромадської поведінки (у цьому випадку – причетних до злочину діянь) свідчить емпірична база. Наприклад, за даними Генеральної прокуратури

України, за звітний період 2014 р. було зареєстровано 469 злочинів, передбачених ст. 198 КК України, та 111 приховувань злочинів; за 2015 р. – 485 злочинів, передбачених ст. 198 КК України, і 137 приховувань злочинів; за 2016 р. – 513 злочинів, передбачених ст. 198 КК України, та 171 приховування злочинів; за період із січня по вересень 2017 р. включно – 373 злочини, передбачені ст. 198 КК України, і 168 приховувань злочинів. Отже, в аспекті стабільно високого загального рівня злочинності динаміка причетних до злочину діянь характеризується тенденцією до стабільного збільшення, особливо з урахуванням коефіцієнту латентних деліктів цього виду.

Так, з огляду на можливості системи кримінальної юстиції в протидії причетним до злочину діянням та наявності матеріальних ресурсів для реалізації кримінально-правової заборони (остання не потребує додаткових фінансових затрат) можна зробити висновок про існування необхідності впливу кримінально-правовими заходами на причетність до злочину. Варто зауважити, що під час визначення кримінальної заборони щодо причетних діянь, які наразі не визначені як злочин (потурання злочину, недонесення про злочин), також враховується те, що ці правопорушення піддаються виявленню та відповідній реєстрації, усі елементи складу такого діяння можуть бути встановлені й доведені органами влади, а можливі позитивні результати застосування заходів кримінально-правового впливу на причетність до злочину суттєво перевищують негативні наслідки її заборони засобами кримінального права.

Водночас встановлення кримінальної відповідальності за причетність до злочину також відповідає завданню кримінального права щодо запобігання злочинам, оскільки норми щодо регламентування інституту причетності до злочину мають

високий превентивний характер і повною мірою відповідають поставленому завданню. Реалізація заходів кримінально-правового примусу, спрямованого на діяльність причетних до злочину осіб, несе в собі ефективну як спеціальну, так і загальну превенцію.

Отже, більш ефективним, повним та доцільним кроком є передбачення окремого розділу щодо причетності до злочину, адже передбачення однієї самостійної норми не дасть змоги визначити весь потенціал і статус самостійного інституту кримінального права, не охопить усі ті властивості досліджуваного кримінально-правового явища, які необхідні для ефективного, правильного, правомірного використання на практиці, під час кваліфікації, призначення покарання та вирішення таких спеціальних питань, як звільнення від відповідальності за причетність до злочину тощо.

В основу норм вказаного кримінально-правового інституту має бути закладений диференційований підхід до визначення заходів кримінально-правового впливу за причетність до злочину. Так, діяння, яке становить причетність до злочину невеликої тяжкості, визначається як таке, що не містить суспільної небезпеки та не вимагає застосування заходів державного примусу; діяння, яке становить причетність до злочину середньої тяжкості, містить ознаки кримінального проступку та вимагає застосування відповідних цій категорії правопорушень заходів кримінально-правового впливу; причетність до тяжких та особливо тяжких злочинів становить злочин і різниться ступенем суспільної небезпеки, що має відображатись у розмірі покарання.

Така концепція інституту причетності до злочину сприятиме загальному кримінально-виховному впливу на громадян, підвищенню рівня правосвідомості в суспільстві. Інститут причетності до злочину містить виправданий потенціал до позитивного впливу

на загальний рівень злочинності, урегулювання окремих питань відповідності норм національного права вимогам міжнародних актів і зобов'язань, які виникають із них у кримінальній сфері, підвищення ефективності реалізації законодавчо визначених завдань правоохоронних органів, а також вирішить питання помилок під час кваліфікації діянь на підставі існуючих кримінальних норм щодо закріплених видів причетності (заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання та збут майна, здобутого злочинним шляхом (ст. 198 КК України); приховування злочину (ст. 396 КК України)).

З огляду на викладене кримінально-правовий інститут причетності до злочину має бути реалізований у вигляді законодавчо встановленої сукупності правових норм, закріплених у межах окремого розділу Загальної частини Кримінального кодексу України, які спрямовані на врегулювання суспільних відносин, що виникають із приводу умисних чи необережних протиправних діянь без ознак співучасті, що пов'язані з основним (попереднім) злочином, проте не сприяли та не зумовлювали його вчинення. З урахуванням особливостей внутрішньої побудови кримінального законодавства та його поділу на відповідні структурні елементи нормативне врегулювання причетності до злочину вбачається як необхідний самостійний, повний і змістовний інститут кримінального закону. Такий підхід повною мірою відповідає вимогам кодифікації й систематизації КК України, послідовному та об'єктивному викладу нормативного матеріалу, що має допомогти оптимізувати юридичну техніку й алгоритм правозастосовної діяльності, зорієнтувати органи правоохоронної діяльності на підвищення ефективності реалізації норм щодо причетності до злочину, надати можливість повною мірою використовувати весь превентивний потенціал вказаного інституту кримінального права.

ОСКАРЖЕННЯ СЛІДЧОМУ СУДДІ ПОВІДОМЛЕННЯ ОСОБІ ПРО ПІДОЗРУ

**Ігор Борщов,
суддя Київського
районного суду
міста Одеси**

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу та щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Саме застосування слідчим і прокурором належної правової процедури в кримінальному провадженні є гарантією дотримання правоохоронними орга-

нами приписів Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та забезпечення прав людини на забезпечення ефективного засобу правового захисту, передбаченого ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Не вперше Європейський суд з прав людини, рішення якого є джерелом права в національному законодавстві, за наслідками розгляду скарг окремих осіб зазначав про відсутність в Україні ефективного засобу правового захисту в разі порушення службовими особами національних органів під час здійснення офіційних повноважень гарантованих Конвенцією прав і свобод людини. Так, у справах «Серявін проти України» від 10 лютого 2010 р., «Проніна проти України» від 18 липня 2006 р. національні органи не дали відповіді на всі доводи скаржника; у справах «Вергельський проти України» від 17 лютого 2009 р., «Зінченко проти України» від 13 березня 2014 р. національні органи не відреагували на скаргу; у справі «Кобець проти України» від 14 лютого 2008 р. спостерігалось здійснення національними органами неефективної перевірки за скаргою; у справі «Басенко проти України» від 26 листопада 2015 р. передбачені національним законодавством компенсаторні засоби юридичного захисту за певних умов не були ефективними.

Відповідно до ст. 8 КПК України кримінальне провадження

здійснюється з дотриманням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права й свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Принцип верховенства права в кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Змагальність сторін і свобода в поданні ними суду своїх доказів та в доведенні перед судом їх переконливості як інша загальна засада кримінального провадження передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення та стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України. Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання й подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України. При цьому суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків.

Згідно із ч. 4 ст. 22 КПК України повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, звернення з обвинувальним актом та підтримання державного обвинувачення в суді здійснюється прокурором. У випадках, передбачених цим кодексом, повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення може здійснюватись слідчим за погодженням із прокурором, а обвинувачення може підтримуватись потерпілим, його представником.

Повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення є юридичним фактом, після настання якого особа набу-

ває процесуального статусу підозрюваного та весь спектр гарантованих Конституцією України й КПК України прав та обов'язків у кримінальному провадженні. До повідомлення особі про підозру така особа, щодо якої фактично проводиться досудове розслідування, не має будь-яких прав на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань і скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК України.

Практика свідчить про те, що слідчий і прокурор через законодавчу невизначеність максимально відтягують строки повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, а за цей час здійснюється досудове розслідування, збираються докази. Натомість особа, щодо якої здійснюється досудове розслідування, не маючи статусу підозрюваного, не може скористатись процесуальними правами та законним шляхом впливати на перебіг досудового розслідування.

Відповідно, з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального право-

порушення починається перебіг строку досудового розслідування, який зазвичай становить два місяці. Оскільки досудове розслідування до повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення фактично завершено, то майже одночасно особі, якій повідомлено про підозру, повідомляється про завершення досудового розслідування шляхом складання обвинувального акта. Унаслідок цього особа, яка набула процесуального статусу підозрюваного, не встигає до направлення обвинувального акта до суду ефективно скористатись процесуальними правами. Фактично час перебування особи в статусі підозрюваного складає від декількох днів до декількох годин, після чого обвинувальний акт спрямовується до суду, і особа набуває статусу обвинуваченого.

Описана ситуація виключається лише в кримінальних провадженнях, у яких ставиться питання про обрання особі запобіжного заходу, оскільки головною вимогою для обрання запобіжного заходу щодо особи є наявність обґрунтованої

підозри у вчиненні кримінального правопорушення.

Крім того, трапляються випадки, коли слідчий, прокурор формально ставляться до повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, тому здебільшого здійснюють таку слідчу дію без наявності на те достатніх підстав і доказів.

Відповідно, виникає питання, чи можна оскаржити слідчому судді під час досудового розслідування повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення? КПК України 2012 р. прямо не передбачає таку можливість. Однак завдяки аналізу існуючих норм можу довести правникам, що *повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення можна оскаржити слідчому судді під час досудового розслідування*.

Стаття 303 КПК України містить вичерпний перелік рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, які можуть бути оскаржені слідчому судді.

Так, на досудовому провадженні можуть бути оскаржені

такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора:

1) бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає в невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви або повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповному тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК України, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим кодексом строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна;

2) рішення слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

3) рішення слідчого про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора під час застосування заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено в задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником.

З огляду на імперативність зазначеної норми можна уявити, що цей перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. До того ж ч. 2 ст. 303 КПК України передбачає, що скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування та можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження в суді згідно з правилами ст. ст. 314–316 КПК України.

На мою думку, норма, передбачена ч. 2 ст. 303 КПК України, є недосконалою та перебуває в колізії з п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України. Саме аналіз п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України з урахуванням положень про порядок і строки повідомлення особі про підозру дає підстави вважати, що дії й рішення слідчого та прокурора, пов'язані з повідомленням особі про підозру, можуть бути оскаржені під час досудового розслідування слідчому судді.

Крім того, за наслідками підготовчого судового засідання суд, відповідно до ст. 314 КПК України, має право прийняти такі рішення:

1) затвердити угоду або відмовити в затвердженні угоди та повернути кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. ст. 468–475 КПК України;

2) закрити провадження в разі встановлення підстав, перед-

бачених п. п. 4–8 ч. 1 або ч. 2 ст. 284 КПК України;

3) повернути обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру прокурору, якщо вони не відповідають вимогам КПК України;

4) направити обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру до відповідного суду для визначення підсудності в разі встановлення невідповідності кримінального провадження;

5) призначити судовий розгляд на підставі обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру;

6) доручити представнику персоналу органу пробації скласти судову доповідь.

Також відповідно до ст. 315 КПК України під час підготовчого судового засідання суд за клопотанням учасників судового провадження має право обрати, змінити або скасувати заходи забезпечення кримінального провадження, у тому числі запобіжний захід, обраний щодо обвинуваченого.

Як постає з наведеного переліку, жодного слова про те, чи може суд за наслідками підготовчого судового засідання, розглянувши відповідно до приписів ч. 2 ст. 303 КПК України скаргу на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, що не розглядаються під час досудового розслідування, прийняти рішення, передбачені ч. 2 ст. 307 КПК України, а саме: скасувати рішення слідчого чи прокурора, зобов'язати припинити дію, зобов'язати вчинити певну дію. Моя відповідь – не може, оскільки подібні рішення в стадії підготовчого судового засідання знівелюють підстави завершення досудового розслідування, що ставить під загрозу дійсність обвинувального акта або іншого клопотання прокурора, передбаченого ч. 2 ст. 283 КПК України.

Також очевидно, що ст. 314 та ч. 2 ст. 307 КПК України перебу-

вають у колізії з наведених вище підстав.

Повертаючись до п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК України, нагадаю, що на досудовому провадженні може бути оскаржена слідчому судді бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає в нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк. За структурою ця норма відсилає до інших норм КПК України, зокрема тих, що регламентують порядок і строки повідомлення особи про підозру.

Так, згідно зі ст. 276 КПК України повідомлення про підозру обов'язково здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 цього кодексу, у таких випадках: затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; обрання до особи одного з передбачених КПК України запобіжних заходів; наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Стаття 278 КПК України регламентує порядок і строки вручення повідомлення особи про підозру. Письмове повідомлення про підозру вручається в день його складення слідчим або прокурором, а в разі неможливості такого вручення – у спосіб, передбачений цим кодексом для вручення повідомлень. Письмове повідомлення про підозру затриманій особі вручається не пізніше 24 годин із моменту її затримання. У разі, якщо особі не вручено повідомлення про підозру після 24 годин із моменту затримання, така особа підлягає негайному звільненню. Дата й час повідомлення про підозру, правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність невідкладно вносяться слідчим, прокурором до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Аналіз вказаної норми свідчить про наявність у ній декількох дій і

рішень, які посадовці зобов'язані здійснити в певні строки: **«у день складення письмового повідомлення про підозру»**, «не пізніше **24 годин** із моменту її затримання». Крім того, приписи, що містяться в ст. 278 КПК України, мають імперативний характер.

Таким чином, висновок очевидний: може бути оскаржена слідчому судді бездіяльність слідчого, прокурора, яка полягає в нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк, а саме в разі порушення слідчим, прокурором порядку та строків вручення повідомлення особи про підозру, у тому числі недотримання форми письмового повідомлення про підозру.

Вимоги щодо форми письмового повідомлення про підозру передбачені ст. 277 КПК України. Зокрема, повідомлення має містити такі відомості:

- прізвище й посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- анкетні відомості особи (прізвище, ім'я, по батькові, дату та місце народження, місце проживання, громадянство), яка повідомляється про підозру;
- найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- зміст підозри;
- правову кваліфікацію кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини

статті) закону України про кримінальну відповідальність;

- стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;

- права підозрюваного;
- підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Аналогічним чином може бути оскаржене слідчому судді під час досудового розслідування **повідомлення особи про нову підозру або змінення раніше повідомленої підозри**, оскільки названі процесуальні дії повинні відбуватись за правилами, встановленими для повідомлення особи про підозру, тобто відповідно до ст. 278 КПК України. При цьому варто пам'ятати, що згідно зі ст. 278 КПК України повідомити особі про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор, а тому може бути оскаржено в цій частині нездійснення лише прокурором інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК України строк.

Також зауважимо, що ухвала слідчого судді за наслідками розгляду скарги щодо повідомлення особи про підозру, повідомлення особи про нову підозру або зміни раніше повідомленої підозри, відповідно до ст. 309 КПК України, не може бути оскаржена в апеляційному порядку.

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО СУДДІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ірина Гловюк,
доктор юридичних
наук, доцент,
завідувач кафедри
кримінального
процесу
Національного
університету
«Одеська юридична
академія»

Реалізація права на звернення до слідчого судді з клопотанням, у якому викладаються обставини, що зумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК), яке передбачається ч. 6 ст. 28 КПК, майже не врегульована в інших його нормах, адже не вказано,

у якій формі має здійснюватися звернення, чи забезпечується право на професійну правничу допомогу під час такого звернення, предмет звернення, у які строки та в якому процесуальному порядку слідчий суддя має розглянути це звернення. Стаття 28 КПК прямо не передбачає, з яких саме питань слідчий суддя уповноважений встановлювати строки в разі звернення до нього з клопотанням відповідно до ч. 6 ст. 28 КПК. У судовій практиці є випадки, коли слідчий суддя встановлює строк для завершення досудового розслідування [1; 2; 3; 4] (наприклад:

«Враховуючи, що в розпорядженні органу досудового розслідування наявний відеозапис, яким зафіксовано обставини крадіжки велосипеда, а із часу встановлення особи, яка заклала в ломбард викрадене майно, сплинуло вісім місяців, суд дійшов висновку, що слідчим допущене невинуватене зволікання в проведенні слідчих дій, спрямованих на завершення досудового розслідування, та прийнятті відповідних процесуальних рішень. З огляду на невелику складність кримінального провадження та обсяг уже проведених слідчих дій суд вважає строк у півтора місяці об'єктивно необхідним і достатнім для завершення досудового розслідування» [1]); вчинення відповідних процесуальних та інших дій або прийняття проце-

суальних рішень згідно із задоволенням клопотанням [5; 6; 7; 8]; прийняття процесуального рішення щодо повідомлення про підозру [9].

Водночас наголосимо на тому, що в КПК немає жодного переліку питань, з яких слідчий суддя може встановлювати необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК, що загалом формально не обмежує повноваження слідчого судді в цій сфері, адже положення про те, що слідчий суддя забезпечує проведення досудового розслідування в розумні строки в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції, стосується дотримання розумності строків під час вирішення питань слідчим суддею, які віднесені до його компетенції, а не встановлення формалізованих, більш коротких строків у стадії досудового розслідування. Також варто звернути увагу на те, що є низка випадків відмов у встановленні строку досудового розслідування в ситуаціях, коли цей строк не почався через відсутність повідомлення про підозру [10; 11]; відмов у встановленні строку повідомлення про підозру, адже такого строку КПК не передбачає [12; 13]; відмова в розгляді клопотання про встановлення строку для проведення процесуальних дій, необхідних і достатніх для закінчення досудового розслідування в порядку ст. 114 КПК [14].

В одній з ухвал відмова в задоволенні заяви представника потерпілого про встановлення процесуального строку мотивована тим, що відповідно до ст. 114 КПК для забезпечення

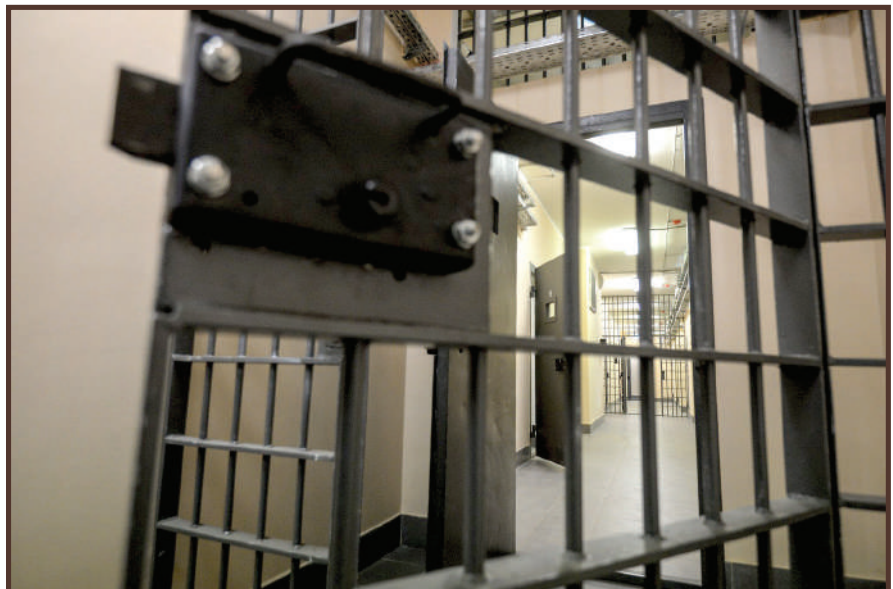

виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки в межах граничного строку, передбаченого цим кодексом, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження. Положення цієї статті мають загальний характер і конкретизуються спеціальними нормами, якими встановлені повноваження кожного із зазначених суб'єктів стосовно встановлення процесуальних строків. Так, п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК надає прокурору повноваження доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій. При цьому прокурор самостійно визначає строки їх проведення з урахуванням обставин відповідного кримінального провадження та доцільності невідкладного проведення слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій. Дискреційні повноваження слідчого судді із цього приводу розповсюджуються на визначення строків застосування запобіжних заходів, вчинення слідчих дій, дозвіл на проведення яких надається слідчим суддею, тощо. Так, наприклад, у разі зволікання під час ознайомлення з матеріалами, до яких надано доступ, за клопотанням сторони кримінального провадження з урахуванням обсягу, складності матеріалів та умов доступу до них слідчий суддя зобов'язаний встановити строк для ознайомлення з матеріалами (ч. 10 ст. 290 КПК). Недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування, на що нарікає ОСОБА_1, оскаржується прокурору вищого рівня в порядку ст. 308 КПК. Частиною 3 вказаної статті передбачено, що службові особи, винні в недотриманні розумних строків, можуть бути притягнуті до відповідальності, встановленої законом. Слідчий суддя має право припинити тільки таку бездіяльність,

яка полягає в невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповторенні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами ст. 169 КПК, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим кодексом строк (п. 1 ч. 1 ст. 303 КПК). Цей перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Протилежне суперечило б принципу диспозитивності, згідно з яким слідчий суддя в кримінальному провадженні вирішує лише ті питання, які віднесені до його повноважень кримінальним процесуальним законодавством (ч. 3 ст. 26 КПК). Слідчий суддя, суд не вправі перебирати на себе функції інших учасників кримінального провадження, зокрема й функцію процесуального керівництва досудовим розслідуванням, яке здійснюється прокурором [15].

Наявна практика вдалого оскарження відмови слідчого судді в розгляді клопотання в порядку ст. 114 КПК про встановлення строку для проведення процесуальних дій, необхідних і достатніх для закінчення досудового розслідування. Так, в ухвалі апеляційний суд вказав: «З 10 лютого 2016 р., тобто з дня внесення відомостей до ЄРДР,

у межах вказаного кримінального провадження не проводяться жодні слідчі (розшукові) дії, не приймаються процесуальні рішення, ОСОБА_2 не було повідомлено про підозру, рішення про закриття кримінального провадження не приймалось. Варто звернути особливу увагу на ту обставину, що з моменту порушення щодо ОСОБА_2 кримінальної справи № 932 за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 359 Кримінального кодексу України, пройшло більше 6 років. З моменту внесення відомостей до ЄРДР за № 22016160000000061 минув 1 рік і 5 місяців, тобто всі розумні строки в межах вказаного кримінального провадження. Слідчий суддя відмовив у розгляді відповідного клопотання з огляду на те, що строки проведення досудового розслідування в кримінальному провадженні до повідомлення особі про підозру чинним КПК чітко не визначені та що адвокат Д.В. Пономаренко у своєму клопотанні не вказав, які саме процесуальні дії в цьому кримінальному провадженні він вважає за необхідне здійснити в більш короткий термін, ніж передбачений КПК, та не обґрунтував таку необхідність. Проте з відповідним висновком слідчого судді погодитися неможливо, з огляду на наступне. <...> Відповідно до ч. ч. 1, 2 ст. 114 КПК для забезпечення вико-

нання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку слідчий суддя, суд має право встановлювати процесуальні строки в межах граничного строку, передбаченого цим кодексом, з урахуванням обставин, встановлених під час відповідного кримінального провадження. Будь-які строки, що встановлюються прокурором, слідчим суддею або судом, не можуть перевищувати меж граничного строку, передбаченого цим кодексом, та мають бути такими, що дають достатньо часу для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень і не перешкоджають реалізації права на захист. За вказаних обставин доводи апеляційної скарги захисника стосовно істотних порушень кримінального процесуального закону судом першої інстанції знайшли своє підтвердження під час здійснення апеляційного розгляду та з огляду на те, що з моменту порушення щодо ОСОБА_2 кримінальної справи № 932 за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 359 Кримі-

нального кодексу України, пройшло більше 6 років, з моменту внесення відомостей до ЄРДР за № 22016160000000061 – 1 рік і 5 місяців, тобто всі розумні строки в межах вказаного кримінального провадження. Тому колегія суддів вважає, що клопотання адвоката Д.В. Пономаренко в інтересах ОСОБА_2 про встановлення строку для проведення процесуальних дій, необхідних і достатніх для закінчення досудового розслідування (в порядку ст. 114 КПК), підлягає розгляду, а ухвала слідчого судді Приморського районного суду м. Одеси від 14 липня 2017 р. про відмову в розгляді клопотання в порядку ст. 114 КПК про встановлення строку для проведення процесуальних дій, необхідних і достатніх для закінчення досудового розслідування, підлягає скасуванню з передачею справи на розгляд суду першої інстанції» [16].

Водночас положення ч. 6 ст. 28 КПК необхідно тлумачити також з урахуванням ст. 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), яка проголошує: «Кожен,

чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження». Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначає: «Стаття 13 Конвенції гарантує доступність на національному рівні засобів юридичного захисту з метою посилення суті прав і свобод, що містяться в Конвенції, у будь-якій формі, за якої вони можуть бути захищені в національному правовому порядку. <...> Засіб юридичного захисту, якого вимагає стаття 13 Конвенції, має бути «ефективним» як на практиці, так і за законом. <...> Такий засіб має бути достатньою мірою гарантовано не тільки в теорії, а й на практиці, без чого йому бракуватиме необхідної доступності та ефективності» [17]. Аналіз цих та інших правових позицій ЄСПЛ дає змогу стверджувати, що, крім можливості звернутися до слідчого судді з клопотанням про необхідність здійснення кримінального провадження (або

окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК, інших ефективних засобів захисту права підозрюваного на розгляд справи в розумний строк відповідно до ст. 6 Конвенції на цій стадії немає. Навіть якщо з клопотанням звертається потерпілий, у підсумку це все одно стосується саме права підозрюваного на те, щоб або обвинувачення щодо нього в найкоротший строк стало предметом судового розгляду, або відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Тому з позицій необхідності забезпечення ефективного захисту права на розгляд справи впродовж розумного строку слідчий суддя обґрунтовано реалізує повноваження щодо встановлення строків досудового розслідування з моменту повідомлення про підозру, а також для проведення процесуальних дій та прийняття конкретних процесуальних рішень. Проте вважаємо, що для забезпечення дотримання вимоги «якості закону», визначеної в практиці ЄСПЛ, необхідно деталізувати положення ч. 6 ст. 28 КПК та передбачити таке:

- форму звернення та основні вимоги до неї;
- предмет звернення, тобто про які часові періоди здійснення кримінального провадження загалом або про які саме окремі процесуальні дії може йти мова у зверненні, строки розгляду звернення слідчим суддею;
- порядок розгляду звернення слідчим суддею, у тому числі права підозрюваного, потерпілого в цій процедурі.

Список використаної літератури

1. Ухвала слідчого судді Дарницького районного суду м. Києва від 4 серпня 2017 р. (справа № 753/13842/17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68270074>.
2. Ухвала слідчого судді Дарницького районного суду м. Києва від 31 березня 2017 р. (справа № 753/4777/17) [Електрон-

ний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65823320>.

3. Ухвала слідчого судді Дзержинського районного суду м. Харкова від 5 липня 2017 р. (справа № 638/5585/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67742849>.

4. Ухвала слідчого судді Дніпровського районного суду м. Херсона від 21 жовтня 2013 р. (справа № 666/6667/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/48180320>.

5. Ухвала слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 28 лютого 2017 р. (справа № 607/14878/16-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67249906>.

6. Ухвала слідчого судді Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 4 вересня 2017 р. (справа № 607/15647/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68612066>.

7. Ухвала слідчого судді Києво-Святошинського районного суду Київської області від 26 травня 2017 р. (справа № 369/5462/17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66817564>.

8. Ухвала слідчого судді Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 24 лютого 2017 р. (справа № 686/963/17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65188121>.

9. Ухвала слідчого судді Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 23 серпня 2017 р. (справа № 310/1992/14-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68493880>.

10. Ухвала слідчого судді Хмельницького міськрайон-

ного суду Хмельницької області від 1 серпня 2016 р. (справа № 686/11904/16-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63701017>.

11. Ухвала слідчого судді Деснянського районного суду м. Києва від 5 грудня 2016 р. (справа № 754/14513/16-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63438414>.

12. Ухвала слідчого судді Глибочкоцького районного суду Чернівецької області від 30 листопада 2015 р. (справа № 715/2574/15-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54122094>.

13. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду м. Києва від 30 вересня 2013 р. (справа № 11-сс/796/1689/2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33798698>.

14. Ухвала слідчого судді Приморського районного суду м. Одеси від 14 липня 2017 р. (справа № 522/12873/17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67749517>.

15. Ухвала слідчого судді Іллічівського районного суду м. Маріуполя від 17 березня 2016 р. (справа № 264/1436/16-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56503057>.

16. Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Одеської області від 14 серпня 2017 р. (справа № 11-сс/785/1255/17). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68600625>.

17. Рішення Європейського суду з прав людини в справі «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 р. (заява № 11901/02) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_274.

СУДОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ПРОВЕДЕННЯМ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) І НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ ДІЙ

**Віктор Городовенко,
доктор юридичних
наук, заслужений
юрист України,
голова Апеляційного
суду Запорізької
області**

Прозорість законодавчої регламентації та проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, наявність визначених законом механізмів контролю за їх провадженням, поєднання в системі кримінального провадження гласних і негласних методів здобуття інформації про підготовлювані та вчинені злочини за одночасного посилення конституційних гарантій прав і свобод особи стає ефективним інструментом протидії злочинності.

Правова регламентація гласних і негласних слідчих (розшукових) дій у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) спрямована на посилення правоохоронної функції держави та захист прав і свобод окремих осіб, інтересів суспіль-

ства й держави від протиправних посягань, має розширити можливості оперативно-розшукової діяльності за умови дотримання конституційних гарантій прав особи [1].

Відповідно до Конституції України та міжнародних документів у галузі захисту прав людини й кримінальної юстиції підвищується роль суду в механізмі охорони прав і законних інтересів особи, що можуть бути обмежені на досудових стадіях кримінального процесу. Традиційно вважається, що, крім функції правосуддя, суд у кримінальному процесі здійснює ще одну, не менш важливу функцію – судовий контроль.

Це означає, що судовий контроль на стадії досудового слідства має гарантійний правоохоронний характер як щодо людини й громадянина, так і щодо правосуддя в кримінальних справах, оскільки він покликаний не допустити незаконне обмеження конституційних прав учасників кримінально-процесуальної діяльності, а в разі необхідності – швидко й ефективно їх відновити [1].

Судовий контроль – це регламентовані нормативно-правовими актами правовідносини, що виникають під час його здійснення між судом та оперативними підрозділами під час виконання їхніх функцій. Фактично це спосіб, у який суд під час розгляду конкретного питання, конкретної справи має можливість реагувати на ті порушення, що допускаються у сфері здійснення владних повноважень, і відповідним чином корегувати правовідносини [1].

Сучасний судовий контроль представлений у низці міжнародних документів, зокрема в загальних документах ООН щодо захисту прав і свобод людини та організації правосуддя, документах Ради Європи, Європейського Союзу, що присвячені судовій системі. В Україні функцію контролю за обмеженням прав громадян віднесено до компетенції судових органів разом із прийняттям Основного Закону (1996 р.).

Згідно з новим КПК України зміна концепції досудового розслідування кримінальних правопорушень полягає насамперед у розширенні повноважень його суб'єктів з одночасним посиленням процесуальних гарантій дотримання конституційних прав і свобод особи, а також забезпеченням функціонування надійних механізмів захисту й правової допомоги.

Після запропонованих новим КПК України змін слідчий суддя набув статусу однієї з ключових фігур у кримінальному процесі, особливо на стадії досудового слідства, оскільки більшість процесуальних рішень приймаються саме слідчим суддею. А з огляду на призначення слідчого судді в кримінальному процесі всі слідчі та інші дії, які обмежують конституційні права людини, повинні проводитись виключно за його рішенням.

Під слідчими (розшуковими) діями в кримінальному процесі варто розуміти врегульовані нормами кримінально-процесуального права процесуальні дії, спрямовані на збирання та (або) перевірку доказів, здійснювані в певних стадіях кримінального процесу уповноваженою на те особою, яка несе персональну відповідальність за їх проведення.

Слідчі (розшукові) дії посідають провідне місце в системі засобів пізнання обставин злочину на стадії досудового розслідування в кримінальному процесі України.

Системними ознаками слідчих (розшукових) дій є спрямованість цих дій на одержання фактичних даних про юридично значимі обставини кримінальної справи та провадження слідчих (розшукових) дій особисто слідчим, який несе персональну юридичну відповідальність за їх обґрунтованість і законність. Відсутність однієї із цих ознак робить неможливим включення процесуальної дії до системи слідчих (розшукових) дій. Із цього постає, що системою слідчих (розшукових) дій у кримінально-процесуальному праві складають допит (ст. ст. 225, 352, 353, 351, 226, 354), пред'явлення особи для впізнання (ст. ст. 228, 229, 230), огляд (ст. ст. 237, 238, 239), ексгумація трупа (ст. 239), обшук (ст. 234), слідчий експеримент (ст. 240), освідчення особи (ст. 241), проведення експертизи (ст. 242).

Слідчі (розшукові) дії варто відрізнити від негласних слідчих (розшукових) дій, які хоч і є їх різновидом, проте відомості про факт та методи їх проведення не підлягають розголошенню.

Найбільш істотних перетворень у новому кримінальному процесуальному законі зазнала система слідчих дій, що сталося за рахунок уведення до її складу негласних слідчих (розшукових) дій. За походом ці дії є оперативно-розшуковими заходами, в основу яких покладено передбачену законодавством із використанням специфічних методів і засобів послідовність дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на виявлення, розкриття й припинення протиправних посягань. Основним функціональним призначенням негласних слідчих (розшукових) дій в оновленій системі кримінального процесу України є забезпечення оптимальних шляхів використання в кримінально-процесуальному провадженні інформації, здобутої з використанням негласних сил і засобів, якими послуговується оперативно-розшукова діяльність.

Процесуалізація оперативно-розшукової діяльності є наслідком пошуків законодавчого

вирішення проблем розбудови ефективного механізму протидії злочинності. Детальна правова регламентація кожної з визначених законом негласних слідчих (розшукових) дій, установлення процесуального керівництва прокурором над досудовим розслідуванням, забезпечення повноцінного судового контролю за організацією інтрузивних дій, процесуальні гарантії ознайомлення зацікавлених сторін із результатами їх провадження є беззаперечними аргументами в суперечці на користь того, що негласні слідчі (розшукові) дії не можуть виступати інструментом безпідставного кримінального переслідування [2].

На підтвердження наведеного маємо проаналізувати причини відмов у задоволенні клопотань щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Принагідно зазначимо, що слідчими суддями Апеляційного суду Запорізької області з моменту набрання чинності новим КПК України станом на 1 лютого 2013 р. розглянуто 524 клопотання, з яких задоволено 491 клопотання, у 5 продовжено строк проведення дій, **відмовлено в задоволенні 28 клопотань**.

Причинами відмов у задоволенні клопотань були необґрунтованість необхідності проведення негласних слідчих (розшукових) дій, недоведеність слідчим у клопотаннях неможливості отримання доказів без проведення зазначених дій, внесення клопотань слідчими, чиї повноваження не підтверджуються матеріалами кримінальних проваджень, порушення слідчим питання про проведення негласних слідчих дій щодо нетяжких злочинів, порушення підслідності, неналежне оформлення прокурором погодження клопотання тощо.

На нашу думку, причиною зазначеного є недостатнє знання слідчими та прокурорами, які здійснюють повноваження прокурора в кримінальному провадженні у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням, положень глави 21

Кримінального процесуального кодексу України, зокрема, щодо суті та мети цих дій, необхідності обґрунтування неможливості отримання відомостей іншим чином, а також недостатнього розуміння винятковості застосування зазначених дій з урахуванням вимог ст. ст. 30, 31, 32 Конституції України.

Наведемо приклад стосовно зазначеного.

Так, слідчий СВ ЗМУ ГУМВС України в Запорізькій області звернувся до Апеляційного суду з клопотаннями про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій – аудіо-, відеоконтролю особи та аудіо-, відеоконтролю місця.

З клопотань вбачається, що особі, яка підозрюється в скоєнні вбивства, був обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою в умовах слідчого ізолятору.

У ході допитів підозрюваний дав суперечливі свідчення щодо місцезнаходження зняряддя злочину – ножа.

Для пошуку, фіксації й перевірки під час досудового розслідування тяжкого злочину відомостей про підозрюваного та його поведінку або тих, з ким він контактує, а також пошуку зняряддя злочину слідчий, посилаючись на ст. ст. 260, 270 КПК України, у клопотаннях просив надати дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій – аудіо-, відеоконтролю особи, яка перебуває в камері слідчого ізолятору, та аудіо-, відеоконтролю місця – камери слідчого ізолятору.

Відповідно до п. 7 ч. 2 ст. 248 КПК України в клопотанні має бути наведено обґрунтування неможливості отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, в інший спосіб.

У клопотанні слідчий зазначає, що в інший спосіб отримати відомості про вчинений злочин, а також про зняряддя злочину неможливо.

Однак в обґрунтування такого твердження жодних доводів не наведено.

Також за змістом п. 9 ч. 2 ст. 248 КПК України результатом проведення негласної слідчої (розшукової) дії має бути отримання доказів, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину або встановлення осіб, які його вчинили.

Метою проведення негласних слідчих (розшукових) дій у клопотаннях зазначено пошук знаряддя злочину та встановлення осіб, з якими контактує підозрюваний. Однак слідчим у клопотанні не аргументовано, яким чином шляхом проведення цієї дії в умовах слідчого ізолятора можна знайти знаряддя злочину.

Непоодинокими були випадки надходження до Апеляційного суду Запорізької області **клопотань слідчих про проведення негласних слідчих (розшукових) дій без об'єктивної на те необхідності та виправданості**. Наведемо приклад.

Так, відмовлено в задоволенні клопотання слідчого СВ Шевченківського РВ про надання дозволу на проведення спостереження за встановленою слідством особою, яка скоїла злочин, передбачений ч. 3 ст. 185 Кримінального кодексу України. Ця особа зображена на фотографії, зробленій фіксатором фотографій, вмонтованим у вхідні двері квартири потерпілого.

Обґрунтовуючи необхідність негласного спостереження за особою, слідчий посиляється на те, що інформація про діяльність підозрюваного, встановлення відомостей про нього, його поведінку, встановлення осіб, з якими він контактує, може послужити розкриттю правопорушень у подальшому, а також встановити місцезнаходження викраденого майна.

У клопотанні слідчий також зазначає, що проведення візуального спостереження може надати додаткові докази щодо участі підозрюваного в скоєнні правопорушення.

Однак в обґрунтування неможливості отримання зазначених

відомостей іншим шляхом без проведення негласних слідчих (розшукових) дій жодних доводів не наведено. Місцезнаходження викраденого майна можна встановити іншим шляхом.

Крім того, обставини злочину та особа, яка його вчинила, встановлені. Підстави вважати, що в результаті проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії можуть бути отримані докази, які самостійно або в сукупності з іншими доказами можуть мати суттєве значення для з'ясування обставин злочину, нічим не обґрунтовані.

Згідно із ч. 4 ст. 246 КПК України *виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину*.

Відповідно до ч. 8 ст. 271 КПК України якщо під час проведення контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, то воно має здійснюватися у межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами цього кодексу.

За змістом зазначеної норми в разі необхідності тимчасового обмеження конституційних прав особи під час проведення контролю за вчиненням злочину прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії згідно з вимогами ст. ст. 246–249 КПК України.

Відповідно до положень глави 21 КПК України до системи негласних слідчих (розшукових) дій, проведення яких здійснюється за рішенням слідчого судді, належать дії, передбачені ст. ст. 260, 263, 264, 267, 269, 270, 274 КПК України, оскільки в результаті їх проведення тимчасово обмежуються конституційні права громадян. У порушення зазначених норм слідчий Шевченківського РВ, посиляючись на ст. 271 КПК України, звернувся до слідчого судді Апеляційного суду Запорізької області з клопотанням, погодженим із прокурором прокура-

тури Шевченківського району м. Запоріжжя, про надання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії – контролю за вчиненням злочину у формі оперативної закупки.

Оскільки слідчий не є суб'єктом внесення клопотання в порядку ст. 271 КПК України, а також у зв'язку з тим, що оперативна закупка не належить до негласних слідчих (розшукових) дій, які потребують дозволу слідчого судді, у задоволенні клопотання було відмовлено.

Таким чином, аналіз актів внутрішнього законодавства та судової практики з питань судового контролю за проведенням слідчих (розшукових) і негласних слідчих дій дає підстави для висновку, що захист основних прав і свобод людини й громадянина в Україні шляхом здійснення контролю судом за їх дотриманням досяг рівня міжнародних стандартів, а в системі юридичних гарантій захисту прав та свобод людини й громадянина набув особливого значення для забезпечення дотримання прав учасників кримінального процесу під час розслідування злочинів.

Посилання:

1. Трофименко В.М. Судовий контроль за дотриманням прав і свобод людини при проведенні слідчих дій у житлі чи іншому володінні особи / В.М. Трофименко, А.Р. Туманянц // Вісник Харківського інституту регіонального управління та права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://univer.km.ua/visnyk/653.pdf>.

2. Глушков В.О. Судовий контроль у процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності / В.О. Глушков, В.І. Василичук, Л.П. Скалзуб, Л.В. Бортницька // Вісник Вищої ради юстиції. – 2010. – № 9. – С. 41.

3. Скулиш Є.Д. Негласні слідчі (розшукові) дії за кримінально-процесуальним законодавством України / Є.Д. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 2. – С. 16–22.

ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

**Павло Луцюк,
доктор юридичних
наук, заслужений
юрист України,
адвокат,
член Вищої
кваліфікаційної
комісії суддів України**

Процесуальною конституційною гарантією дотримання законності в кримінальному провадженні є вимога ч. 3 ст. 62 Конституції України щодо того, що обвинувачення не може ґрунтуватись на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [1].

Доказова база та процес доказування є наріжним камнем кримінального процесу, саме тому нормативна регламентація дій учасників кримінального судочинства в цій сфері має вирішальне значення.

У теорії кримінального процесу поширене визначення допу-

стимості доказів як здатності доказу з огляду на відповідність виявлення, фіксації, опису, пакування та вилучення відповідно до вимог кримінального процесуального закону слугувати засобами доказування обставин, які мають значення для кримінального провадження. Зміст цієї ознаки доказу традиційно розглядають у площині таких аспектів: 1) належний суб'єкт проведення процесуальних дій; 2) передбачене законом джерело даних, які утворюють зміст доказу; 3) належна процесуальна дія, що застосовується для одержання доказів; 4) встановлені процесуальним законом порядок проведення процесуальної дії та форма фіксації її результатів [2, с. 302].

Поняття «недопустимість доказів» тривалий час досліджувалось у науковій і правовій літературі, однак отримало своє законодавче закріплення лише з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) в чинній редакції.

Стаття 86 КПК України визначає, що доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим кодексом; у свою чергу недопустимий доказ не може бути використаний під час прийняття процесуальних рішень, на нього не може посилатися суд під час ухвалення судового рішення. Детальніше підстави й критерії визнання доказів недопустимими наведені в ст. 87 КПК України [3].

Визнання судом певних доказів недопустимими є реалізацією конституційної норми про те, що всі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь.

Аналіз підстав визнання доказів недопустимими дає змогу виокремити такі види доказів:

- 1) імперативно недопустимі;
- 2) диспозитивно недопустимі.

До імперативно недопустимих належать докази, які суд зобов'язаний визнати такими через їх отримання внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав і свобод; докази, що характеризують особу підозрюваного (обвинуваченого), проте не є предметом кримінального провадження. Перелік імперативно недопустимих доказів наведено в ст. 87 та ч. 1 ст. 88 КПК України.

До диспозитивно недопустимих належать докази, які суд може визнати недопустимими, це питання є оціночним, суб'єктивним і залишається на його розсуд. Перелік таких доказів міститься в ч. ч. 2 та 3 ст. 88 КПК України.

Наведу декілька прикладів із конкретних справ, розглянутих судом.

Суд визнав недопустимим та вилучив із переліку доказів цифровий диктофон «Тіпу» (модель B22), на якому міститься файл «file_7_(2013_07_16-20_07_12)_BSWMUX179513», який, відповідно до висновку експерта від 4 листопада 2013 р. № 19/13-40, створений 16 липня 2013 р., із звукозаписом розмови, тривалість якої становить 49 хвилин

08 секунд, що був доданий Ш. до заяви про вчинене кримінальне правопорушення від 24 липня 2013 р. (т. 1, а.с. 18); файл звукозапису розмови, створений 16 липня 2013 р., тривалістю 49 хвилин 08 секунд, що міститься на диктофоні «Tinu» (модель B22), що був доданий Ш. до заяви про вчинене кримінальне правопорушення від 24 липня 2013 р., виходячи з наступного.

Відповідно до ст. 85 КПК України належними є докази, які прямо чи непрямо підтверджують існування або відсутність обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів.

Відповідно до глави 21 КПК України втручання в приватне спілкування належить до негласних слідчих (розшукових) дій, для проведення яких законом передбачені спеціальний порядок і перелік осіб їх здійснення.

Оскільки в судовому засіданні стороною обвинувачення не представлена ухвала слідчого судді (суду) про надання дозволу на тимчасове обмеження прав обвинуваченого, суд, керуючись ст. 87 КПК України, визнає ці докази неприпустимими та не використовує їх під час прийняття процесуального рішення в цьому кримінальному провадженні, у зв'язку із чим виключає їх із переліку доказів.

Частиною 3 ст. 62 Конституції України встановлено, що обвинувачення не може ґрунтуватись на доказах, одержаних незаконним шляхом.

Оскільки в судовому засіданні стороною обвинувачення не представлена ухвала слідчого судді (суду) про надання дозволу на тимчасове обмеження прав обвинуваченого 16 липня 2013 р., а саме під час створення файлу «file_7_(2013_07_16-20_07_12)_BSWMUX179513», звукозапису

розмови тривалістю 49 хвилин 08 секунд, який, відповідно до висновку експерта від 4 листопада 2013 р. № 19/13-40, створений 16 липня 2013 р., що міститься на диктофоні «Tinu» (модель B22), що був доданий Ш. до заяви про вчинене кримінальне правопорушення від 24 липня 2013 р., суд, керуючись вимогами ст. 87 КПК України, визнає ці докази недопустимими та не використовує їх під час прийняття процесуального рішення в цьому кримінальному провадженні, у зв'язку із чим виключає їх із переліку доказів.

Суд визнає недопустимим та вилучає з переліку доказів **протокол про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії** від 27 липня 2013 р. (т. 6, а.с. 55) та матеріали, які зберігаються на карті мікро-SD «Transcend» 4 GB I № 1049т, запис розміром 79 МБ від 27 липня 2013 р. тривалістю 3 хвилини, початок запису 12 годин 08 хвилин, кінець – 12 годин 11 хвилин, які є додатком до цього протоколу (т. 6, а.с. 61), виходячи з наступного.

У судовому засіданні стороною обвинувачення було надано як доказ протокол про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії від 27 липня 2013 р. (т. 6, а.с. 55), згідно з яким старший оперуповноважений в ОВС МВС України ____ розглянув матеріали негласних слідчих (розшукових) дій, проведених силами ____ МВС України за дорученням старшого слідчого ГСУ МВС України від 26 липня 2013 р. № 13/9/2-357т у кримінальному провадженні №_ від 24 липня 2013 р., відкритому за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 4 ст. 368 Кримінального кодексу України, відповідно до ст. 260 КПК України, на підставі ухвали Апеляційного суду м. Києва від 26 липня 2013 р. № 01-7859т, а саме аудіо-, відеоконтролю особи М. За результатами проведених заходів, відповідно до ст. 252 КПК України,

отримано таку інформацію, що має значення для досудового розслідування в кримінальному провадженні: 27 липня 2013 р. о 12 годині 08 хвилин у приміщенні кабінету № 220, який знаходиться ____, відбулася зустріч ректора з метою обговорення питання вступу племінниці до вказаного вищого навчального закладу на денну форму навчання. Після чого Ш. передав особисто в руки М. квитанцію про оплату грошових коштів у розмірі 40 000 грн.

Також стороною обвинувачення надано постанову прокурора відділу процесуального керівництва та підтримки державного обвинувачення у кримінальних провадженнях про корупційні злочини Генеральної прокуратури України від 26 липня 2013 р. (№ 21/2/3-1346т до № 21/2/3-1345т, примірник № 3, облікові аркуші від 25 липня 2013 р. № 1546 та № 1547, обл. № 4235т), яку виконав та надав гриф секретності 25 липня 2013 р., про проведення контролю за вчиненням злочину. Згідно із цією постановою необхідно:

1) для отримання доказів злочинної діяльності та повного викриття схеми, пов'язаної з одержанням неправомірної вигоди ректором, встановлення його вини та інших можливо причетних до цього осіб здійснити контроль за вчиненням злочину шляхом проведення спеціального слідчого експерименту у вигляді контрольованої передачі грошових коштів як неправомірної вигоди з використанням аудіо- й відеоконтролю, фотографування та застосування спеціальних технічних засобів для спостереження;

2) під час здійснення контролю за вчиненням злочину шляхом проведення спеціального слідчого експерименту застосувати спеціальні імітаційні засоби у вигляді заздалегідь ідентифікованих грошових купюр у вигляді 5 000 доларів США та, відповідно, 80 000 гривень;

3) проведення спеціального слідчого експерименту, пов'язаного з контрольованою передачею грошових коштів як неправомірної вигоди, доручити співробітникам МВС України ____;

4) фактичні результати спеціального слідчого експерименту використати як докази в кримінальному судочинстві (т. 19, а.с. 28–29).

Відповідно до ч. 1 ст. 271 КПК України контроль за вчиненням злочину може здійснюватись у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах:

1) контрольована поставка;
2) контрольована та оперативна закупка; 3) спеціальний слідчий експеримент; 4) імітування обстановки злочину.

Згідно із ч. 4 ст. 246 КПК України **виключно прокурор** має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контроль за вчиненням злочину.

Частина 8 ст. 271 КПК України встановлює, що якщо під час проведення контролю за вчиненням злочину виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, то воно має здійснюватись у межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами цього кодексу.

Відповідно до ч. 1 ст. 260 КПК України аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання в приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю чи місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Таким чином, суд дійшов висновку, що викладене в пункті 1 резолютивної частини постанови прокурора відділу процесуального керівництва та підтримки

державного обвинувачення у кримінальних провадженнях про корупційні злочини Генеральної прокуратури України від 26 липня 2013 р. (№ 21/2/3-1346т до № 21/2/3-1345т) про проведення контролю за вчиненням злочину, а саме те, що для отримання доказів злочинної діяльності та повного викриття схеми, пов'язаної з одержанням неправомірної вигоди ректором, встановлення його вини та інших можливо причетних до цього осіб необхідно здійснити контроль за вчиненням злочину шляхом проведення спеціального слідчого експерименту у вигляді контрольованої передачі грошових коштів як неправомірної вигоди з використанням аудіо- й відеоконтролю, фотографування та застосування спеціальних технічних засобів для спостереження, у частині використання аудіо- й відеоконтролю, фотографування та застосування спеціальних технічних засобів для спостереження порушує вимоги ч. ч. 1 та 2 ст. 258, ст. 260, ч. 8 ст. 271 КПК України, оскільки використання аудіо- й відеоконтролю, фотографування та застосування спеціальних технічних засобів для спостереження може бути здійснене лише на підставі ухвали слідчого судді.

Стороною обвинувачення не представлена ухвала слідчого судді (суду) про надання дозволу на тимчасове обмеження прав обвинуваченого М., а саме про надання дозволу на втручання в приватне спілкування особи, яке проводиться без її відома.

З огляду на викладене та беручи до уваги суперечливість даних, зафіксованих у протоколі про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії від 27 липня 2013 р., з матеріалами, які зберігаються на карті мікро-SD «Transcend» 4 GB I № 1049т, та з встановленими в судовому засіданні обставинами, а також беручи до уваги те, що ці докази отримано внаслідок істотного порушення прав і свобод людини, суд, керуючись вимо-

гами ст. 87 КПК України, ст. 62 Конституції України, визнає дані, отримані під час проведення контролю за вчиненням злочину, перебіг і результати якого зафіксовано в протоколі про результати проведення негласної слідчої (розшукової) дії від 27 липня 2013 р. (т. 6, а.с. 55), та матеріали, які зберігаються на карті мікро-SD «Transcend» 4 GB I № 1049т, запис розміром 79 МБ від 27 липня 2013 р. тривалістю 3 хвилини (початок запису 12 годин 08 хвилин, кінець – 12 годин 11 хвилин), які є додатком до цього протоколу (т. 6, а.с. 61), недопустимими доказами та не використовує їх під час прийняття процесуального рішення в цьому кримінальному провадженні, у зв'язку із чим виключає їх із переліку доказів.

Це лише незначна частина піднятої проблеми. У подібних випадках ініціатори таких контрольованих дій замість того, щоб ідеально виконувати процесуальну регламентацію, намагаються звинуватити суд. Фактично цим вони недоліки у своїй роботі перекладають на плечі суду, який діє відповідно до прописаної КПК України процедури. У таких ситуаціях хочеться сказати: «Навчіться чинити виключно за процедурою, і в усіх усе вийде». Тобто ви зафіксуєте правопорушення, а суд прийме законне рішення.

Продовження дослідження цієї теми в наступних номерах.

Список використаної літератури

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Рожнова В.В. Недопустимість доказів у кримінальному провадженні / В.В. Рожнова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ України. – 2013. – № 1. – С. 301–306.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–13. – Ст. 88.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ОБШУКУ

**Анатолій
Марцинкевич,
голова Апеляційного
суду Хмельницької
області**

На сьогодні правове регулювання санкціонування та проведення обшуку не є досконалим, і зумовлюється це не суперечностями законодавчих норм, а скоріше прогалинами й деякими неточностями в чинному законодавстві.

Найбільш гострим і суттєвим є питання участі адвоката під час проведення обшуку. Зокрема, чинним процесуальним законом така участь прямо не заборонена, проте й не передбачена. Через цю законодавчу невизначеність особа не може скористатися своїм правом на правову допомогу, оскільки обшук у більшості випадків проводиться на початкових етапах розслідування, коли процесуальний статус осіб, у яких він здійснюється, ще не визначений, що часто слугує підставою для відмови правоохоронних органів у доступі адвоката до приміщення,

у якому проводиться обшук. Ця проблема не залишилась поза увагою законодавця, і зміни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які вже стоять на часі (Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 6232, прийнятий Верховною Радою України 3 жовтня 2017 року), передбачають, що слідчий, прокурор не має права заборонити учасникам обшуку кори-

стуватись правовою допомогою адвоката або представника та зобов'язаний допустити такого адвоката чи представника до обшуку на будь-якому етапі його проведення.

Сприятимуть процесуальній визначеності запропоновані новели вказаного закону щодо чіткої конкретизації речей, які планується відшукати й вилучити. Так, ч. 3 ст. 234 КПК України сьогодні передбачено, що клопотання має містити відомості про речі, документи або осіб, яких планується відшукати, такі ж відомості повинна містити ухвала слідчого судді про надання дозволу на проведення обшуку згідно із ч. 2 ст. 235 КПК України. Непоодинокими є випадки, коли така вимога закону розуміється правоохоронними органами та слідчими суддями досить буквально, тому останні у своїх процесуальних документах не конкретизують

ці об'єкти, а в окремих випадках також не окреслюють їх вичерпний перелік, що фактично дає процесуальні повноваження на вилучення будь-яких речей чи документів. За відсутності законодавчих вимог щодо чіткого опису індивідуальних характеристик об'єктів, які планується відшукати й вилучити, слідчі судді керуються міжнародною судовою практикою. Європейський суд з прав людини розцінює невизначене формулювання обсягу обшуку як порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки чітке визначення речей, для виявлення яких надається дозвіл на обшук, має істотне значення для забезпечення гарантій під час проведення обшуку (рішення в справах «Ернст та інші проти Бельгії» від 15 липня 2003 року, «Смирнов проти Росії» від 7 липня 2007 року). Позитивним є те, що цю позицію міжнародної судової установи було враховано законодавцем, тому в перспективі п. 7 ч. 3 ст. 234 КПК України буде конкретизовано з набранням чинності вищезазначеним законом. Зокрема, слідчий або прокурор повинні будуть зазначати у своїх клопотаннях відомості про індивідуальні чи родові ознаки речей, документів, іншого майна або осіб, яких планується відшукати, а також їх зв'язок із вчиненням кримінальним правопорушенням. Шкода, що в цих змінах не знайшло законодавче врегулювання питання обов'язковості чіткої фіксації переліку вилучених у процесі обшуку об'єктів, через що на практиці виникають ризики вилучення речей чи документів, які не стосуються справи, та можливості доведення в подальшому факту того, що вони взагалі вилучалися.

Ще одним суттєвим інструментом, який у майбутньому дасть можливість засвідчити дотри-

мання законодавства під час проведення обшуку, є обов'язкове фіксування процедури обшуку за допомогою аудіо- й відеозапису, яке на сьогодні можливе лише за клопотанням учасників цієї процесуальної дії.

Позитивною новелою є доповнення переліку відомостей, що мають значитись у клопотанні, зокрема, обґрунтування того, що доступ до речей, документів або відомостей, які можуть у них міститись, орган досудового розслідування не може отримати в добровільному порядку шляхом витребування речей, документів або за допомогою інших слідчих дій. Зазначена вимога не поширюватиметься на випадки проведення обшуку з метою відшукування знаряддя кримінального правопорушення, предметів і документів, вилучених з обігу. Натомість слідчий суддя матиме законні підстави відмовити в задоволенні клопотання, якщо не буде доведено, що обшук у цьому випадку є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування й вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб. Ці зміни є виправданими з тих причин, що правоохоронні органи на практиці часто явно передчасно

звертались до слідчого судді з клопотанням про проведення обшуку, навіть не використовуючи можливості проведення інших слідчих дій, що було пропорційно втручанням в особисте й сімейне життя.

Новою для інституту обшуку в разі відмови в задоволенні клопотання буде заборона повторного звернення до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на обшук того ж житла чи іншого володіння особи, якщо в клопотанні не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею. При цьому варто також зазначити, що слідчий суддя за результатами розгляду клопотання може прийняти одне з рішень – санкціонувати обшук або відмовити в задоволенні клопотання, тобто чинний процесуальний закон не передбачає можливість повернення клопотань за жодних підстав. Хоча на практиці були непоодинокі випадки, коли ухвали про повернення клопотання постановлялися слідчим суддею як за власною ініціативою, так і за клопотанням прокурора, заявленим ним у судовому засіданні. І є ризик, що саме такі похибки в судовій практиці слідчих суддів дадуть можливість правоохоронним органам обійти запропоновану

законодавцем заборону повторного звернення.

Зміни до КПК України передбачають також конкретизацію територіальної юрисдикції розгляду клопотання про проведення обшуку. Обшук буде проводитись виключно на підставі ухвали слідчого судді місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування за його зареєстрованим місцезнаходженням як юридична особа.

Проте неврегульованим залишається питання дій слідчого судді в разі неявки слідчого або прокурора, за участю яких, згідно із ч. 4 ст. 234 КПК України, розглядається клопотання. На сьогодні усталеною є судова практика, коли слідчі судді в таких випадках відмовляють у задоволенні клопотання, зважаючи на обов'язок цих суб'єктів довести обставини, на які вони посилаються в клопотанні. Торкаючись теми неявки в судові засідання слідчого або прокурора, варто згадати, що в законі необхідно також конкретизувати участь цих суб'єктів під час розгляду клопотання, заявленого спеціально уповноваженим прокурором стосовно окремих категорій осіб, як-то адвоката чи судді.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОБШУКУ В УКРАЇНІ

Сергій Чванкін,
кандидат юридичних
наук, доцент,
голова Київського
районного суду міста
Одеси

це також не лише прямо закріплено в Конституції України, а й передбачено ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., у якій зазначено, що кожен має право на повагу до свого приватного й сімейного життя, до свого житла та кореспонденції; органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом та є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної й громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

За своєю правовою природою обшук являє собою слідчу дію, яка проводиться лише в межах кримінального провадження під час здійснення досудового розслідування злочину. Обшук проводиться з метою виявлення й фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте в результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Законом передбачено декілька видів обшуку: обшук житла, іншого володіння особи, а також безпосередньо обшук особи.

У більшості випадків слідчими суддями надається дозвіл на обшук житла, хоча останнім часом дедалі частіше проводяться обшуки підприємств, організацій та установ, а після

початку роботи Антикорупційної прокуратури України, Національного агентства з питань запобігання корупції та Національного антикорупційного бюро України обшуки державних органів взагалі стали нормою.

Кримінально-процесуальний кодекс України чітко визначає поняття «житло»: будь-яке приміщення, яке перебуває в постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення та правового статусу, і пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також усі складові частини такого приміщення. Це може бути квартира, будинок, дача або інше приміщення, яке пристосоване для постійного проживання [2, ст. 233].

При цьому законодавцем було передбачено, що не є житлом приміщення, які спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом [2, ст. 233]. До таких приміщень варто віднести установи, де особи відбувають покарання у вигляді позбавлення волі або тримаються під вартою після обрання їм відповідного запобіжного заходу слідчим суддею.

Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого або іншого призначення тощо, які перебувають у володінні особи [2, ст. 233].

Що стосується обшуку юридичних осіб, то існує практика Європейського суду з прав людини щодо того, що вжите в п. 1 ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод поняття «житло» не лише охоплює житло фізичних осіб, а й може поширюватись на офісні приміщення, які належать фізичним особам, а також на офіси юридичних осіб, їх філії та інші приміщення

Останнім часом в Україні простежується тенденція значного зростання кількості обшуків. Якщо порівняти статистику, то в 2013 р. в Україні щоденно проводилось близько 150 обшуків, у 2016 р. кількість обшуків на день налічувала близько 200, а в 2017 р. перетнула позначку в 300. На сьогодні аналіз цієї слідчої дії є досить актуальним, оскільки дедалі більше людей безпосередньо стикаються з проведенням обшуків.

Як відомо, недоторканість людини та її житла нарівні з іншими особистими немайновими правами є найвищою соціальною цінністю, а забезпечення цього права є одним із головних обов'язків держави, що прямо передбачається Конституцією України [1].

Однак держава має право на обґрунтоване його обмеження, і

(рішення Європейського суду з прав людини в справах «Немець проти Німеччини» від 16 грудня 1992 р. та «Бук проти Німеччини» від 28 квітня 2005 р.).

Також на практиці трапляються випадки, коли дозвіл на обшук надається лише на частину житла чи іншого володіння особи.

Загалом підставою для проведення обшуку є наявність дозволу, тобто ухвали слідчого судді місцевого суду. Для отримання ухвали слідчий за погодженням із прокурором або сам прокурор звертається з відповідним клопотанням про отримання дозволу на проведення обшуку до суду, після чого слідчий суддя розглядає клопотання в день його надходження, і в разі його обґрунтованості й доведеності достатніх підстав для проведення обшуку слідчий суддя своєю ухвалою дозволяє проведення обшуку.

Варто зазначити, що слідчий суддя під час розгляду клопотання про проведення обшуку здійснює функцію судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, у зв'язку із чим слідчий суддя повинен ретельно й виважено дослідити клопотання разом із доданими до нього документами та розглянути з неухильним дотриманням закону.

З метою належного дотримання вимог, закріплених у Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, слідчим суддям під час розгляду клопотань про обшук необхідно враховувати правові позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), сформульовані ним у рішеннях у справах «Ратушна проти України», «Поліщук проти України», «Васильчук проти України», «Головань проти України» [3].

Натомість на практиці слідчий суддя відмовляє майже в кожному п'ятому клопотанні про проведення обшуку. Аналіз судової практики свідчить про те, що найпоширенішими підставами для відмови в задоволенні

клопотання про проведення обшуку є такі:

- недоведеність того, що було вчинено кримінальне правопорушення;
- невнесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань в Україні під час подання клопотання;
- неявка слідчого або прокурора на розгляд клопотання про проведення обшуку, якщо вони належним чином були повідомлені про дату, час і місце розгляду;
- відсутність достатніх доказів того, що особа, щодо якої проводиться обшук, проживає чи перебуває за адресою, зазначеною в клопотанні;
- недоведеність достатніх підстав, що відшукувані речі та документи мають значення для досудового розслідування або можуть бути доказами під час досудового розгляду;
- недоведеність достатніх підстав того, що відшукувані речі, документи або особи знаходяться в зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи;
- незазначення в клопотанні речей і документів, для виявлення яких проводиться обшук.

Не менш важливим у цьому контексті є також обґрунтоване мотивування ухвали слідчого судді про надання дозволу на обшук, і хоча така ухвала не підлягає оскарженню в апеля-

ційному порядку, це може бути підставою для дисциплінарної відповідальності судді.

При цьому варто навести яскравий приклад, а саме рішення Європейського суду з прав людини в справі «Александрян проти Росії» від 22 грудня 2008 р., у якому зазначено, що ЄСПЛ свідомий того, що «детально вмотивувати (постанову на обшук) може виявитися важко». Однак ЄСПЛ зауважує, що на момент обшуку офіційне розслідування ділових операцій керівництва компанії «ЮКОС» тривало впродовж майже 3 років. Від самого початку розслідування вповноважені органи мали б знати, що в 1998–1999 рр., коли, як стверджується, були скоєні злочини, заявник був керівником правового управління компанії «ЮКОС» та міг би мати у своєму розпорядженні низку документів, електронних даних та інших доказів, що стосуються розглядуваних подій. Отже, брак належного вмотивування та нечіткої формулювання постанови на обшук не можна пояснити терміновим характером ситуації. ЄСПЛ дійшов висновку, що серйозні недоліки ордеру на обшук від 4 та 5 квітня 2006 р. вже самі по собі дають достатні підстави для висновку, що обшук приміщень заявника проведено з порушенням ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [4, с. 173].

Варто зазначити, що суть обшуку фактично полягає в примусовому проникненні співробітників правоохоронних органів до житла чи будь-якого іншого об'єкта та проведенні там пошуку й вилученні документів, предметів, грошей або виявленні розшукуваних осіб.

Примусове проникнення означає, що правоохоронцям не потрібно отримувати дозвіл на вхід до приміщення від власника або користувача, хоча іноді трапляються випадки, коли особи навмисно перешкоджають або замикають вхід до приміщення, у зв'язку із чим слідчий або прокурор на місці вирішують питання щодо здійснення примусового проникнення шляхом зламу замків, вибивання дверей, вікон, а також усунення будь-яких перешкод із залученням спеціальних служб.

Також хочу звернути увагу на те, що існує низка невідкладних випадків, коли слідчий, прокурор має право увійти до житла чи іншого володіння особи, якщо це безпосередньо пов'язано з врятуванням життя людей, майна або переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину. У таких випадках прокурор або слідчий за погодженням із прокурором після проведення обшуку звертається з відповідним клопотанням до слідчого судді, при цьому якщо слідчий суддя дійде висновку, що невід-

кладного випадку насправді не було, то всі отримані під час проведення обшуку докази будуть вважатись недопустимими.

Також обов'язковим правилом для обшуку є те, що він здійснюється за участю не менше ніж двох понять. Законом передбачена пряма заборона бути понятими для потерпілого, родичів підозрюваного, обвинуваченого чи потерпілого, працівників правоохоронних органів або осіб, які зацікавлені в результатах кримінального провадження, при цьому закон не забороняє цим особам бути присутніми під час проведення обшуку.

Під час обшуку може бути присутнім адвокат особи, у якій проводиться обшук, проте через певну недосконалість норм закону інколи правоохоронці протиправно не допускають адвоката на місце обшуку.

Перед початком обшуку власнику чи користувачу житла або іншого володіння особи, а в разі їх відсутності – іншій присутній у приміщенні особі надається копія ухвали слідчого судді та роз'яснюються їхні права, обов'язки й відповідальність.

Законом передбачено, що під час проведення обшуку правоохоронці мають такі права:

- забороняти будь-якій особі залишати місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку;

- проводити особистий обшук осіб, які перебувають у приміщенні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети чи документи, які мають значення для кримінального провадження (у такому разі обшук особи має бути здійснений виключно особами тієї ж статі);

- проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого приміщення або окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки;

- оглядати й вилучати документи та речі, які мають

значення для кримінального провадження;

- вилучати предмети, які вилучені законом з обігу (наприклад, наркотики чи зброю, які незаконно зберігаються), навіть якщо вони не мають відношення до конкретного кримінального провадження [2, ст. 236].

Після завершення обшуку складається протокол, другий примірник якого разом з описом вилучених речей і документів вручається особі, у якій проведено обшук.

Особистий обшук може проводитись під час обшуку житла чи іншого володіння особи, а також під час затримання особи в порядку ст. 208 Кримінального процесуального кодексу України. І хоча на проведення особистого обшуку не потрібен окремий дозвіл слідчого судді, сьогодні багато науковців в Україні стверджують, що це є суттєвою прогалиною в кримінальному процесі та не узгоджується з деякими рішеннями Європейського суду з прав людини.

Список літератури:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/paran2186#n2186>.

3. Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про надання дозволу на проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, яке обговорено та схвалено на нараді суддів судової палати у кримінальних справах 21 травня 2014 р. та на засіданні пленуму ВССУ 17 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.osmark.com.ua/узагальнення-вссу-клопотання-про-про/>.

4. МакБрайд Дж. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Дж. МакБрайд. – К. : К.І.С., 2013. – 576 с.

КРИПТОВАЛЮТИ: ПОШУК ЇХ МІСЦЯ СЕРЕД ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Неллі Голубєва,
доктор юридичних
наук, професор,
професор кафедри
цивільного права,
завідувач кафедри
цивільного процесу
Національного
університету
«Одеська юридична
академія»

Сучасні технології ведуть до незворотних змін устрою суспільного життя. Життя сучасної людини, особливо мешканця великого міста, проходить в онлайн-режимі. Особиста й ділова активність переважно проходить в Інтернеті, від знайомств та спілкування з друзями до покупки товарів і послуг.

Інтернет із засобу пошуку й обміну інформацією став повноцінним середовищем для виникнення та виконання зобов'язань. За допомогою Інтернету можна не тільки замовити товар, послугу, роботу, отримати вико-

нання (якщо актив має нематеріальну форму), а й оплатити виконання, оминаючи матеріальний світ. Інтернет став «річчю в собі», хоча, звичайно, поки що залишається посередником між реально існуючими суб'єктами.

Звичайні гроші не можуть задовольнити інтереси користувачів Інтернету, навіть безготівкові. Широке розповсюдження отримали електронні гроші, які замінили гроші для онлайн-торгівлі. Amazon, Alibaba, WeChat та «Яндекс.Деньги» перетворились на платіжні екосистеми.

Після електронних грошей з'явилися криптовалюти.

Найпопулярніша криптовалюта – біткоїн. Термін «альткоїни» об'єднує всі інші, відмінні від біткоїну, криптовалюти. Їх правовий статус не визначений у більшості країн світу, а якщо визначений, то поступово змінюється – відбувається активний пошук їх місця серед об'єктів цивільних прав. Проте масштаб їх поширення далекий від значних обсягів і значно перебільшений. Зараз обсяг крипторинку становить близько 100 млрд доларів США, у межах світової економіки це дуже мало. Однак кількість криптовалют (і за кількістю різновидів, і за кількістю монет окремих криптовалют) та їх прихильників постійно зростає.

Активно обговорюють феномен криптовалют в економічній літературі, у юридичній науковій спільноті ця тема ще не знайшла широкого висвітлення. Проблема криптовалют обговорюється на сторінках періодичної літе-

ратури практичного напрямку фахівцями-практиками.

Біткоїни – математично захищена валюта, яку підтримує мережа рівних користувачів. Одиниці біткоїну являють собою комп'ютерні файли, як, наприклад, текстовий файл. Ці файли містять унікальний номер, створений із застосуванням технологій шифрування.

Реєстр транзакцій із біткоїнами є в усіх власників криптовалюти. Тобто облік біткоїнів веде кожен із користувачів мережі, а не фінансовий інститут як третя особа, яка користується довірою та підпадає під спеціальне регулювання. Для криптовалюти довіру створює криптографічний захист, а також облік транзакцій, який не можна підміняти.

Транзакції підтверджуються електронними підписами кожного попереднього та кожного наступного власника біткоїну. Цифрові підписи авторизують кожну транзакцію, а порядок транзакцій забезпечує блокчейн.

«Оборот» біткоїнів здійснюється додаванням до ланцюжка транзакцій із конкретними біткоїнами нових даних.

Сам платіж здійснюється шляхом вказівки власником одиниці біткоїну нової публічної адреси на ній і її підписання своїм приватним ключем. Анонімність транзакцій забезпечується тим, що публічними стають лише дані про транзакції, без даних про особистість її учасників. Віртуальні одиниці зберігаються у віртуальному гаманці, розташованому або на комп'ютері користувача, або на віддаленому сервері. Втрата гаманця з різних причин (втрата комп'ютера, несправність жорсткого диска) тягне за собою втрату віртуальних одиниць, збережених на ньому. Більше того, такі одиниці випадають з обігу загалом, скорочуючи тим самим загальний об'єм грошової маси, що циркулює.

Для проведення транзакції користувач використовує спеціальну програму-гаманець. Кожні 10 хвилин комп'ютери/майлери, які входять до глобальної мережі, об'єднують сотні транзакцій у блок, легалізують транзакцію, у результаті чого новий блок додається в базу транзакцій. На гаманці одержувача відображається надходження біткоїнів.

Майнери вирішують криптографічні завдання (proof-of-work), пов'язані з верифікацією блоків, за що отримують винагороду – нові біткоїни/монети. Цей процес також має назву «майнінг» (від англ. «видобуток (корисних копалин)»). Протокол Bitcoin створений так, що число потенційно «видобуваних» біткоїнів знижується з кожною наступною обробкою [1].

Обсяг біткоїнів не безмежний, **кожні 10 хвилин у світі з'являється максимум 25 біткоїнів**, а їх емісія завершиться, коли буде «емітовано» 21 млн біткоїнів [2]. Нині в обігу перебуває близько 14 (за іншими даними 16) млн одиниць цієї валюти.

Обмін біткоїнів на національні валюти здійснюється на віртуальних біржах, які часто зникають разом із біткоїнами користувачів (уже мало кого здивує банкрутством криптобірж у результаті шахрайства чи хакерської атаки). Також конвертувати біткоїни можна через віртуальний світ Second Life або шляхом здійснення обмінів між

приватними особами на спеціальних сайтах.

При цьому **криптовалюту не можна ототожнювати з поняттям електронних грошей**. Основна відмінність полягає в тому, що «е-гроші» мають централизованого емітента та прив'язані за вартістю до фіатних валют. Порядок випуску й операцій з електронними грошима в Україні визначені ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» та Положенням про електронні гроші в Україні, затвердженим Постановою Правління Національного банку України від 4 листопада 2010 р. № 481. Випускати е-гроші мають право тільки банки після узгодження з Національним банком України (далі – НБУ) правил використання електронних грошей. Операції з електронними грошима мають право здійснювати юридичні особи – комерційні агенти банку-емітента.

Криптовалюта не гарантується та не забезпечується НБУ, як і національними банками інших держав. Власне кажучи, це навіть не валюта. Проте до якого виду активів її можна віднести, досі не визначилися більшість держав світу.

Спекулятивна ціна, активне просування/реклама біткоїнів не дають змогу виявити їх реальну вартість, як і інших криптовалют. Наприклад, фальшива новина про одну з криптовалют, у якої нібито існує договір про партнерство з Visa, принесла 700%

зростання її вартості. В іншому випадку лише згадка про біткоїни у промові одного з президентів привела до зростання його ціни, а заборона ICO в Китаї призвела до падіння вартості біткоїнів, щоправда, не надовго.

Власне, вартість криптовалют визначається попитом на неї (частково також інтенсивністю майнінгу та іншими факторами), однак питання довіри учасників до криптовалют – основне у формуванні її цінності. Необхідно постійно залучати до системи достатню кількість людей, які вірять у цінність криптовалют та будуть вкладати свої гроші в криптовалюту.

У 2011 р. курс біткоїну досяг 1 дол. США за біткоїн, а у вересні й жовтні 2017 р. – 5 і 6 тис. дол. США відповідно. Тому нас не має дивувати, що власники криптовалют або особи, зацікавлені в механізмах інвестування за допомогою криптовалют, розхвалюють і пророкують майбутнє тільки за криптовалютами.

Окремо варто зазначити, що платформи, на яких створюються криптовалюты (блокчейн), значно еволюціонували, пропонуючи нові продукти (наприклад, смарт-контракти). При цьому вони застосовують як розрахункову одиницю криптовалюты, а отже, забезпечують криптовалютам попит.

Тому величезний потенціал блокчейна створює й базу для розвитку криптовалют. Проведення ICO також не обходиться

без криптовалюти (форма залучення інвестицій у вигляді випуску й продажу інвесторам нових криптовалют/токенів).

Цікаво виходить: про блокчейн ми дізналися завдяки біткоїну, а тепер саме блокчейн надає «солідності» та функціональності криптовалютам. Про блокчейн уже говорять як про «новий інтернет», ним активно цікавляться державні органи та банки.

Поки інвестори дуже захоплені ICO-проектами, про них багато пишуть, хваляться успіхами залучення коштів під стартапи, хоча очевидно, що більшість із них ніколи не будуть реалізовані.

Можемо виділити такі **функції**, які виконують сьогодні криптовалюти: 1) «розрахунки» за товари, роботи, послуги між особами, які «довіряють» криптовалютам (найчастіше отримані таким чином криптовалюти переводяться за допомогою, наприклад, спеціальних криптовалютних бірж у фіатні); 2) як залучений капітал для розвитку якоїсь ідеї-стартапу (залучені кошти, як правило, також переводяться у фіатні гроші; наприклад, за червень 2017 р. проекти на Ефіріумі за допомогою ICO залучили понад 1 млрд дол. США, що призвело до росту ціни Ефіру в 4 рази, проте багато залучених токенів було відразу обмінано на фіатні валюти і ціна монети впала майже в 2 рази).

Однак ще зарано говорити про криптовалюти як заміну грошей. По-перше, якщо взяти за приклад біткоїни, швидкість транзакцій криптовалюти дуже низька (на відміну від MasterCard і Visa транзакції в біткоїнах проходять у тисячі разів повільніше, адже для будь-якої транзакції потрібне підтвердження, яке здійснюють майнери, вирішуючи завдання, що можливо один раз на 10 хв). По-друге, розрахунки невеликими сумами досить дорогі (комісія). По-третє, вартість біткоїнів постійно змінюється, іноді на сотні дол. США на день. Біткоїни легко втратити, якщо загублений приватний

ключ, його неможливо відновити, як і загублені готівкові гроші.

Як ставитись до криптовалюти: як до нової афери або як до революції? Ми сьогодні бачимо різні думки про криптовалюту: від звеличування (крипто-бум, революція, «нова світова валюта», «нова нафта» тощо) до різкої критики й прогнозів про те, що ця «мильна бульбашка» та сучасний «МММ» скоро «лусне».

Багато хто вважає, що піраміду криптовалют підтримують виробники обладнання для майнінгу. Описано вже сотні афер за допомогою криптовалют.

Загальна вартість біткоїнів, отриманих шляхом афер, обчислюється сотнями мільйонів доларів. Точна цифра не оголошується гравцями ринку. Уже є також судова статистика. У 2016 р. в США суд уперше в історії розглянув справу про фінансову піраміду, побудовану з використанням біткоїнів [3].

Є песимістичні прогнози розвитку блокчейн-технологій: велика вартість «видобутку» блоку дасть змогу монополізувати майнінг (зараз це вже частково відбувається, за різними даними, близько 80% майнінгу здійснюють великі пули майнерів у Китаї), а величезний обсяг записів про проведені транзакції знизить швидкість проведення транзакцій до мінімуму, унаслідок чого користуватися цією технологією стане вкрай незручно.

З іншого боку, у криптовалют багато симпатиків, які вірять у їх перспективу.

В Україні дедалі частіше біткоїни використовуються де-факто як «засоби платежу» за товари, роботи, послуги (обмін криптовалюти на ці блага, наприклад, повідомлялося навіть про «продаж» квартири за криптовалюту [4]), працюють криптобіржі та криптомати (термінали для продажу біткоїнів за готівку). Дві юридичні компанії – «Ільяшев і Партнери» та «Juscutum» – оголосили про можливість оплати їхніх послуг біткоїнами, пояснюючи це тим, що біткоїни не заборонені, а отже – дозволені.

Однак поки державні органи не визначились із тим, що таке криптовалюта, важко буде захистити право на отримання винагороди в криптовалюти, якщо сторона добровільно не виконає зобов'язання. Це більше схоже на натуральне зобов'язання: якщо сторона добровільно виконає обов'язок оплати біткоїнами – добре, а якщо ні – позовного захисту також немає, як і під час укладання парі.

В Україні вже є приклад вимоги в судовому порядку виплати винагороди біткоїнами за договором, проте не підтриманий судами [5].

Приклад легалізації криптовалюти – Японія. У японських банках можна відкривати рахунки не тільки в ієнах, доларах США, а й у біткоїнах. Цей факт дуже вплинув на довіру до криптовалют не лише в Японії, а й в інших країнах. Однак до цього часу більшість операцій із криптовалютами відбуваються поза правовим регулюванням більшості країн світу.

Криптовалюта в українському законодавстві має такий статус. НБУ 10 листопада 2014 р. роз'яснив, що розглядає «віртуальну валюту/криптовалюту» биткоїн як грошовий сурогат, який не має забезпечення реальною вартістю та не може використовуватись фізичними і юридичними особами на території України як засіб платежу. Згідно із ч. 2 ст. 32 Закону України «Про Національний банк України» випуск і використання грошових сурогатів заборонені. У листі НБУ від 8 грудня 2014 р. зазначено, що «діяльність із купівлі-продажу Bitcoin за долари США або іншу іноземну валюту має ознаки функціонування так званих фінансових пірамід та може свідчити про потенційну залученість у здійснення сумнівних операцій».

Після тривалого мовчання (і навіть спроби кримінального переслідування майнерів [6]) наприкінці серпня – на початку вересня державні органи України активізувались у питанні визначення правового статусу крипто-

валют. Різного рівня чиновники в галузі управління та контролю за фінансовою системою України виступили із заявами про необхідність визначити ставлення держави до криптовалюти. До кінця вересня було повідомлено, що НБУ не може визнати криптовалюту валютою, тому що немає центрального емітента, а отже, неможливо визнати її платіжним засобом.

6 жовтня 2017 р. у Верховній Раді України зареєстрований законопроект № 7183 «**Про обіг криптовалют в Україні**». У ньому вирішується питання регулятора: за задумом розробників, ним має стати НБУ, а не, наприклад, Національна комісія із цінних паперів (таку думку висловлювали в контексті визнання криптовалют бездокументарними цінними паперами). Оскільки процес «створення» криптовалют децентралізований, НБУ не може не лише брати участь у ньому, а й регулювати, однак НБУ буде визначати порядок створення й діяльності криптовалютних бірж.

Згідно з проектом Закону України «Про обіг криптовалют в Україні» криптовалюта – це програмний код (набір символів, цифр і букв), що є об'єктом права власності, який може виступати засобом міни, відомості про який вносяться та зберігаються в системі блокчейн як облікова одиниця поточної системи блокчейн у вигляді даних (програмного коду). Тобто законопроект пропонує вважати, що криптовалюта (програмний код) є об'єктом права власності, а її оборот здійснюється за допомогою договору міни.

Суб'єктний склад власників криптовалют – це фізичні та

юридичні особи. Тобто немає обмеження для фізичних осіб (наприклад, у Російській Федерації зараз обговорюється регулювання криптовалют як фінансового активу, який не зможуть купувати фізичні особи, а операції з ними зможуть проводити тільки кваліфіковані інвестори через Московську біржу; у Китаї фізичні особи, навпаки, можуть здійснювати операції з криптовалютами, а банки – ні). Однак у цьому списку немає публічних утворень. А отже, держава, територіальні органи не зможуть мати криптовалютні гаманці, з ними не можна буде обмінюватись криптовалютою. Це свідчить про те, що велика частина обороту, де використовуються звичайні фіатні гроші, для криптовалюти не буде доступна.

У згаданому законопроекті зазначено, що порядок оподаткування майнінгу та операцій з обміну криптовалют регулюється чинним законодавством України. Очевидно, необхідні спеціальні роз'яснення Державної фіскальної служби України (наприклад, Податкове агентство США розробило керівництво з оподаткування операцій із біткоїнів як операцій із власністю). Власники криптовалют вважають, що вони роблять операції абсолютно анонімно. Проте вже є низка технологій, які дають змогу провести пошук у мережі Блокчейн і зв'язати рахунки біткоїнів із їх справжніми власниками, що роблять податкові органи США та ФБР. Однак поки що це не поширена практика.

Криптовалютна біржа – це організація, яка забезпечує зв'язок між суб'єктами криптовалютних операцій, забезпечує обмін криптовалют на електронні гроші, валютні цінності, цінні папери.

Для інших операцій можливо використовувати онлайн-сервіси з обміну криптовалют (при цьому підкреслюється, що таке використання здійснюється на власний ризик і держава не гарантує їх діяльність).

Криптовалютна біржа зобов'я-

зана моніторити всі криптовалютні транзакції, ідентифікувати й персоніфікувати суб'єкта криптовалютних операцій. Тобто буде передбачено обов'язкове надання персональних даних учасників операцій із криптовалютою. Це дуже позитивний момент.

Криптовалюти випускаються необмеженим колом анонімних суб'єктів, що сприяє залученню учасників у протиправну діяльність (продаж наркотичних засобів, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму тощо). Анонімність електронних технологій не дає змогу забезпечити фінансову прозорість.

Діяльність онлайн-сервісів не регулюється державою, а тому операції з їх допомогою будуть здійснюватись без ідентифікації учасників криптовалютних операцій. За їх допомогою криптовалюту можна відправляти куди завгодно та за що завгодно (де-факто), і регулювати цей процес держава поки що не здатна. На онлайн-майданчику видно тільки, що хтось комусь перевів певну кількість біткоїнів, що для податкового та валютного законодавства неприпустимо.

Варто також враховувати, що ми говоримо про український законопроект, а отже, і діяти він буде в Україні. Натомість в інших країнах може бути інше регулювання криптобірж. Наприклад, нещодавно Комісія США із цінних паперів (SEC) і Валютне управління Сінгапуру (MAS) прирівняли деякі види tokenів до фінансових інструментів та поширили на емісію таких tokenів законодавство про цінні папери.

Можна назвати багато інших прикладів, в основному ж у світі є тенденція до посилення контролю за криптобіржами, криптообмінниками та ICO. Кількість кримінальних переслідувань за порушення фінансового законодавства постійно зростає. Українські підприємці повинні усвідомлювати правові наслідки недотримання законодавства різних держав. У світі ще немає

єдиної правової оцінки криптотранзакцій: це бартер, емісія цінних паперів, продаж валюти чи щось інше. А тому зберігатимуться ризики поширення на криптотранзакцію спеціального законодавства, наприклад, про фінансові послуги інших держав.

Остання ситуація з криптовалютною біржею BTC-е (FinCEN наклала штраф у розмірі 110 млн дол. на BTC-е за умисне порушення законодавства США, а в Греції був арештований один із її власників) підтверджує, що законодавство у сфері діяльності криптобірж має бути досить продуманим. Так, послугами BTC-е користувалися клієнти, які перебувають на території США, транзакції оброблялися через сервери, розташовані в США. Тому криптобіржа мала бути зареєстрована як MSB (Money Services Business). MSB, що перебувають за кордоном, зобов'язані призначити агента, який перебуватиме в США. Крім того, BTC-е не збирала інформацію про клієнтів, необхідну для відповідності законодавству, неефективно моніторила

транзакції.

Сфера застосування криптовалют, згідно з проектом Закону України «Про обіг криптовалют в Україні», є такою: суб'єкт криптовалютних операцій має право вільно розпоряджатись криптовалютою, зокрема здійснювати операції з міни криптовалют на інші чи на електронні гроші, валютні цінності, цінні папери, послуги, товари тощо.

Як уже було зазначено, частина цих операцій можливі тільки на криптобіржі, причому не між усіма суб'єктами цивільного обороту.

Робимо такі висновки: 1) криптовалюта – це не валюта/гроші, а товар; 2) в обороті криптовалюта – не засіб платежу, а предмет договору міни; 3) товари, роботи, послуги не можна оплатити криптовалютою, а тільки обміняти її на зазначені блага; 4) криптовалюту не можна використовувати як розрахункову одиницю заробітної плати найманого працівника.

Договір міни, де одна сторона передає біткоіни, а інша – працю як найманий працівник, немож-

ливий. Договір міни – це обмін товару на інший товар (не гроші, як у договорі купівлі-продажу). За змістом ст. 715 Цивільного кодексу України предметом договору міни є товар, який може бути у формі майна, робіт, послуг.

Криптовалюта в проекті Закону України «Про обіг криптовалют в Україні» не розглядається як іноземна валюта, а отже, на її використання не поширюються норми про валютний контроль, продаж валютної виручки експортерами тощо.

Очевидно, криптовалюти зможуть стати внеском до статутного капіталу господарського товариства. Проте зарано говорити, що криптовалюти стануть рівноправним фінансовим інструментом, наприклад, навряд чи найближчим часом у криптовалюту буде дозволено вкладати кошти інвестиційним фондам і страховим компаніям.

Якщо криптовалюта – об'єкт права власності, то її успадкування юридично можливе. Проте наскільки це можливо технічно? Доступ до електронного гаманця

навіть сам власник може втратити без можливості відновлення. Анонімність власника криптовалюти протистоїть у цьому випадку спадкоємцям. Навіть якщо анонімність буде подолана, важко собі уявити, як поділити гаманець між спадкоємцями.

Проект Закону України «Про обіг криптовалют в Україні» також визначає поняття майнінгу. Важливою, на нашу думку, є фраза, що «майнер на свій розсуд вибирає тип криптовалюти», тобто не передбачається вводити певний перелік криптовалют, які визнані НБУ.

Хоча згаданий проект і дає визначення понять майнінгу та майнера, проте варто розуміти, що особливість криптовалют – анонімність учасників і самої системи, яка не має керуючого центру та, як наслідок, юридичної й законодавчої приналежності. Добре вже те, що не буде тепер суперечок із правоохоронними органами щодо незаконності майнінгу. Причому майнити можна за допомогою власних або орендованих засобів [7].

Ми переконані, що які б ризики не несло застосування криптовалют, їх правове регулювання обов'язково потрібне. На місці однієї криптовалюти, яка знеціниться, з'являться багато нових, будуть змінюватись і вдосконалюватись технології, проте для захисту користувачів повинні існувати хоч трохи зрозумілі правила, навіть якщо вони будуть застарівати швидше, ніж їх застосування.

Застосування криптовалют викликає коло питань юридичного характеру, зокрема такі:

- **оподаткування «випуску в обіг» криптовалют, її обміну;**
- **чи дозволено використовувати її як законний засіб платежу за товари, роботи, послуги; як внесок у статутний капітал;**
- **чи дозволено використовувати її як розрахункову одиницю заробітної плати наймаючого працівника;**
- **спадкування криптовалют**

у випадку смерті власника; – діяльність криптобірж (ліцензування, спеціальні правила діяльності), криптообмінників тощо.

У будь-якому разі криптовалюти є «віртуальною власністю», мають свій ринок і застосування, тому правом не повинні ігноруватись. Ризики їх застосування (відмивання грошей, використання в наркобізнесі та інших кримінальних сферах) існують, і вони нікуди не зникнуть із появою регулювання, проте із сірої зони вийде ринок криптовалют у некримінальних сферах діяльності, який буде приносити прибуток державному бюджету у вигляді податків, упорядкується оборот криптовалют тощо.

Заборона діяльності, яка спрямована на створення криптовалют та їх обіг, навряд чи буде виправдана в сучасних умовах. Тим більше, що вже в багатьох юрисдикціях дозволена така діяльність (як правило, у межах спеціальних ліцензій), а отже, заборона призведе лише до перенесення їх у більш лояльну регуляторну юрисдикцію.

Правова природа криптовалют та їх місце серед об'єктів цивільних прав – питання складне й спірне. Правова природа криптовалют у праві різних країн поки що трактується по-різному [8]. Як об'єкт цивільних прав криптовалюта важко піддається до вбудовування в уже існуючі класифікації.

Біткоїн позиціонується його творцями як гроші. Однак криптовалюта – це не гроші взагалі (є й інші думки, наприклад: «конвертована віртуальна валюта – це або засіб обміну, який можна обміняти на гроші, що є законними платіжними засобами, або заміна грошей, які є законним платіжним засобом» [9]), щонайменше з позиції класичного розуміння грошей, емітованих державою. Це дуже важливо, і не тільки для цивільного права, а й для фінансового, а також кримінального (для правильної кваліфікації правопорушень, пов'язаних із криптовалютою).

При цьому вона часто виконує функції грошей (криптовалютою «оплачуються» реально існуючі об'єкти матеріального світу, навіть квартири), проте грошима не є. А отже, «покупка» за біткоїни є тільки обміном одних цінностей на інші.

Купівельну спроможність біткоїни отримують лише за умови домовленості між сторонами. Не можна зобов'язати іншу сторону договору прийняти біткоїни як законний засіб платежу.

У більшості країн криптовалюта взагалі є засобом не платежу, а тільки обміну.

До речі, часто наводять приклад, що в 2010 р. була куплена піца за 10 000 біткоїнів. Проте насправді власник біткоїнів запропонував біткоїни тому, хто купить йому піцу. Тобто в реальності піца була куплена за гроші та потім обміняна (перепродана, якщо вважати криптовалюту грошима) на біткоїни.

Криптовалюта – не річ і не безготівкові грошові кошти, це очевидно. Криптовалюта не є різновидом електронних грошей (про це було сказано вище). Іноді говорять про схожість криптовалют та бездокументарних цінних паперів, проте в них, як і в безготівкових грошей, є емітент, до якого виникає право вимоги. У криптовалюти немає центрального реєстроутримувача, тому право вимоги у власника криптовалюти не виникає. Та й кому таке право вимоги можна пред'явити? Жодна особа не зобов'язана викуповувати їх за номіналом.

Криптовалюта не є результатом творчої діяльності, оскільки в ній немає творчого елемента.

Проект Закону України «Про обіг криптовалют в Україні» № 7183 пропонує таку концепцію: криптовалюта – це програмний код. Згаданим законопроектом криптовалюти визнаються як об'єкти цивільного права, причому на них виникає право власності. Тобто криптовалюта – це квазіріч.

Юристи континентального права звикли під об'єктами права власності розуміти речі (тілесні

доступні об'єкти матеріального світу), а програмний код не є таким. Однак останнім часом дедалі частіше говорять про так звану віртуальну власність, яка розширює межі розуміння об'єктів права власності. Якщо проект Закону України «Про обіг криптовалют в Україні» буде прийнятий, нам потрібно буде аналізувати питання застосування норм про право власності до цих нових об'єктів. Сумнівно виглядає перспектива пред'явлення вимог виндикаційного й негаторного позовів, а також позову про визнання права власності з огляду на анонімність власників криптовалют (можна привести також багато інших аргументів). Криптовалюта – це цифровий запис, тому як її взагалі можна виндикувати? Чи може біткоїн бути безхазяйним, бути предметом знахідки або скарбу тощо? Очевидно, що питання визнання криптовалют об'єктом права власності зумовить необхідність розроблення цілісної концепції про віртуальну власність в українському праві та застосування до неї норм про «класичне» (на об'єкти матеріального світу) право власності.

Однак вважаємо, що навряд чи спроба «приспосувати» криптовалюту до одного з існуючих об'єктів цивільних прав вдасться. На нашу думку, криптовалюта може бути віднесена до нематеріальних благ, оскільки ст. 177 Цивільного кодексу України не є вичерпною (крім речей, майнових прав, результатів робіт, послуг, результатів інтелектуальної, творчої діяльності, інформації, цей акт говорить також про інші матеріальні й нематеріальні блага). Заперечувати явище криптовалют неможливо, оскільки криптовалюти хоч і віртуальні, проте об'єктивні. Криптовалюта як нематеріальне благо має цінність, оборотоздатність. Саме як нематеріальне благо вони повинні враховуватись на балансі юридичних осіб, обкладатись податками тощо, брати участь в обороті.

Однак, кожен раз приймаючи рішення про готовність відван-

тажити товар, виконати роботу, надати послугу за криптовалютою або обміняти фіатні гроші на криптовалюту, потрібно пам'ятати такі положення:

- криптовалюти дуже волатильні;
- діяльність із криптовалютами може підпадати під спеціальне регулювання в окремих країнах;
- в українських реаліях їх відображення на балансі юридичних осіб та внесок у статутний фонд поки що є спірними;
- на криптовалюту не можна звернути стягнення;
- неможливо успадкувати криптовалюту, якщо невідомо про наявність гаманця або неможливо отримати приватний ключ тощо.

Не будучи ні крипто-скептиком, ні крипто-оптимістом, хочемо визначити перспективність досліджень у цій сфері. Криптовалюти з'явилися близько 8 років тому, а тому будь-яке їх правове регулювання – лише початок, оскільки самі криптовалюти перебувають тільки на початковому етапі свого розвитку. Їм доведеться пережити ще багато злетів і падінь. Правова доктрина також повинна пройти становлення; так уже було з об'єктами авторських прав, бездокументарними цінними паперами та іншими явищами – їх «віртуальність» довго ставилась їм у провину.

P.S.: У якості жартівливого застереження, *навіщо українському пенсіонерові біткоїн?* На тлі пенсійної реформи (накопичувальної системи, покупки страхового стажу тощо), це питання стає не таким уже й згущальним. Наприклад, якщо наш вигаданий пенсіонер буде накопичувати гроші в гривні, то ризиковість його операції не менша, ніж покупка криптовалют. Залишилось тільки дочекатись, коли біткоїн знову подешевшає, щоб його міг купити звичайний український пенсіонер. Або ж йому необхідно вгадати, які з наймолодших та поки що дешевих криптовалют повторять чи перевершать досягнення біткоїну.

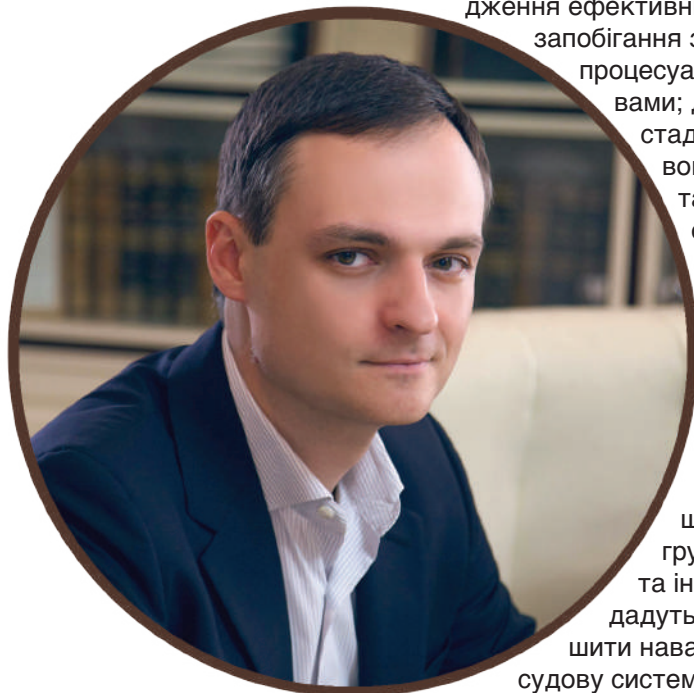
Список використаної літератури

1. Bitcoin: основные принципы и отдельные юридические значимые особенности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.ru/blog/2014/1/13/bitcoin_osnovnye_principy_i_otdelnye_yuridicheskiznachimye_osobennosti.
2. Nektorov, Saveliev & Partners: веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nsplaw.com/ru/>.
3. Биткоин: фантастическая возможность или реальный риск [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economics.unian.net/finance/2172174-bitkoin-fantasticheskaya-vozmojnost-ili-realnyiy-risk.html>.
4. Как продать квартиру за криптовалюту: пояснения юриста [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ain.ua/2017/10/03/kak-prodat-kvartiru-za-kriptovalyuturoyasneniya-yurista>.
5. Правовой статус Bitcoin: разрешен или запрещен? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud.ua/ru/news/laws/107613-pravovoy-status-bitcoin-razreshen-ili-zapreshchen>.
6. В киевском институте Патона накрыли ферму биткоинеров [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/business/financial/3876378-v-kyevskom-ynstytute-patona-nakryly-fermu-bytkoynov>.
7. Голубева Н.Ю. Биткоины «в законе»: блиц-комментарий к законопроекту № 7183 / Н.Ю. Голубева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://yaizakon.com.ua/bitkoiny-v-zakone-blits-kommentarij-k-zakonoproektu-7183/>.
8. Голубева Н.Ю. Криптовалюты: правовая природа и регулирование / Н.Ю. Голубева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sud.ua/ru/news/blog/110210-kriptovalyuty-pravovaya-priroda-i-regulirovanie>.
9. Бондаренко Д.Д. Виртуальные валюты: сущность и борьба с их использованием в преступных целях (на примере США) / Д.Д. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://xn----7sbbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/18491>.

ЗМІНИ В ПРОЦЕСУАЛЬНІ КОДЕКСИ ЯК СКЛАДОВА СУДОВОЇ РЕФОРМИ

**Володимир Петренко,
кандидат юридичних
наук, суддя-спікер
Київського районного
суду міста Одеси**

тичних наслідків їх прийняття в запропонованій редакції.

Як позитивні зміни можна назвати чітке розмежування юрисдикції судів різних спеціалізацій (адміністративних, господарських і загальних); запровадження ефективних механізмів запобігання зловживанню процесуальними правами; дотримання стадійності судового процесу та розумних строків судового розгляду; розширення й посилення ролі альтернативних способів вирішення спорів, вирішення питання групових позовів та інші питання, які дадуть змогу зменшити навантаження на судову систему.

З жовтня 2017 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». Цим нормативно-правовим актом були внесені істотні зміни до Кримінального процесуального кодексу України та викладено в новій редакції Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України), Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) та Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України).

Зміни в процесуальні кодекси містять як позитивні новації, так і низку спірних положень, що вимагали більш зваженого підходу та глибокого аналізу прак-

Також у межах внесення змін до процесуального законодавства вирішується питання практичного впровадження принципів рівності, гласності, змагальності, а також принципів правової визначеності й остаточності судових рішень, у тому числі вдосконалення процедури перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами та передачі справи на новий розгляд касаційною інстанцією.

Нові процесуальні кодекси істотно розширюють способи захисту. Так, за новими правилами захист можливий у спосіб, який не тільки передбачений законом чи договором, а й визначений позивачем, якщо той обґрунтує таку необхідність.

Запроваджено дієві механізми забезпечення позову та доказів. Зокрема, запроваджується зустрічне забезпечення. Вводиться максимальна змагаль-

ність сторін і пропорційність як одна із засад судочинства, що має гарантувати ефективний захист прав та інтересів сторін. Передбачається, що докази подаватимуться до розгляду справи по суті. Якщо ж їх не подадуть у необхідному обсязі, суд зможе постановити рішення на основі наявних доказів.

Що стосується зустрічного забезпечення, то в цьому разі законодавець намагався досягти балансу інтересів позивача та відповідача в питанні забезпечення позову. Адже позивач не завжди виграє справу, і в такому випадку постає питання про те, хто буде відшкодовувати відповідачу збитки, які той може отримати через застосування до нього забезпечувальних заходів. Саме із цією метою вводиться зустрічне забезпечення, метою якого є відшкодування збитків відповідачу. Законодавець правомірно віддає це питання на розсуд суду.

Позитивною є новела, відповідно до якої апеляційний суд може визнати рішення першої інстанції нечинним. Це допустимо, коли на стадії апеляційного провадження позивач відмовляється від позову або ж затверджується мирова угода. Раніше сторони дуже часто зверталися з пропозицією укласти мирову угоду вже на стадії апеляційного провадження, проте таких повноважень у суду не було.

Новими кодексами введено інститут медіації, при цьому під час проведення врегулювання спору за участю судді його роль не зводиться лише до ролі арбітра. Судді надаються досить широкі повноваження, щоб сприяти врегулюванню спору. Це матиме певні позитивні наслідки.

У цивільний процес введено новий інститут спрощеного позовного провадження. Визначено, що таке «справи незначної

складності». Це справа, у якій характер спірних правовідносин, предмет доказування та склад учасників тощо не вимагають проведення підготовчого провадження та (або) судового засідання для повного й усебічного встановлення її обставин.

Також чітко визначено перелік справ, які можна слухати виключно за правилами загального позовного провадження. Єдиною відмінністю від сучасної редакції буде запровадження обов'язкової стадії підготовчого судового засідання, яке сьогодні проводиться дуже рідко.

Водночас деякі положення нових кодексів потребують доопрацювання. Зокрема, були внесені зміни до ст. 10 ЦПК України, згідно з якими якщо суд доходить висновку, що закон або інший правовий акт суперечить Конституції України, то цей суд застосовує не такий закон чи інший правовий акт, а норми Конституції України як норми прямої дії. У такому разі суд після прийняття рішення в справі звертається до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності закону чи іншого нормативно-правового акта, вирішення питання про конституційність якого належить до юрисдикції Конституційного Суду України.

Наведену норму доцільно було б залишити в попередній редакції, оскільки вирішення питання

про невідповідність норми закону Конституції України не належить до компетенції суду, що розглядає справу в порядку цивільного або господарського судочинства. Вирішуючи справу всупереч положенням закону, виключно на підставі власного тлумачення норм Конституції України, які мають найбільш загальний характер, суд може також помилитись. У разі наступного визнання Конституційним Судом України норми закону такою, що відповідає Конституції України, виникне проблема скасування рішення суду або низки рішень, оскільки одна й та ж норма закону буде застосовуватись багатьма суддями. Одні судді будуть вважати цю норму конституційною, а інші – ні. Тому питання про неконституційність закону не має залишатись на розсуд суду в цивільному чи господарському судочинстві. Із цього приводу свої роз'яснення надав Пленум Верховного Суду України в п. 2 Постанови «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 р. № 9, які є аналогічні нормам чинного ЦПК України.

Найбільшу кількість суперечок ще на стадії обговорення викликав проект ст. 14 нового ЦПК України. Так, встановлено, що суд проводить розгляд справи за матеріалами судової справи в електронній формі. Процесуальні та інші документи й докази в паперовій формі не пізніше

наступного дня з дня їх надходження до суду переводяться в електронну форму та долучаються до матеріалів електронної судової справи.

Подібна форма бездокументарного судочинства існує в деяких економічно розвинених країнах (таких як Сінгапур, ОАЕ), проте на сучасному етапі розвитку нашої країни повна відмова від справи в традиційній паперовій формі видається дещо передчасною. Оскільки формування електронної справи не передбачає її дублювання в паперовому вигляді, такі положення містять певні ризики щодо можливості забезпечення коректної й безперервної роботи відповідного програмного забезпечення, технічного оснащення всіх судів. Необхідно на перехідний період встановити правило про дублювання справи в традиційному вигляді, наприклад, ще протягом 5 або 10 років, для поступового зменшення зазначених ризиків, забезпечення всіх судів необхідною технікою. Пропонується встановити обов'язкове 100-відсоткове дублювання електронних матеріалів справи в паперовій формі, які будуть зберігатись у суді першої інстанції та в разі необхідності можуть бути витребувані апеляційною й касаційною інстанцією.

Суттєві зауваження викликала норма ч. 7 ст. 34 ЦПК України, відповідно до якої судові справи за вмотивованим розпорядженням керівника апарату суду,

доданого до матеріалів справи, передаються для повторного автоматизованого розподілу справ у разі, якщо суддя (якщо справа розглядається одноособово) або суддя-доповідач зі складу колегії суддів (якщо справа розглядається колегіально) у передбачених законом випадках не може продовжувати розгляд справи більше 14 днів, що може перешкодити розгляду справи в терміни, встановлені цим кодексом.

Запропонована новела за наявності певних суперечностей із принципом незмінюваності суддів дійсно сприятиме швидкому розгляду цивільних справ, проте лише за умови, що з неї будуть виключені норми, які створюють потенційні ризики для ще більшого затягування розгляду справ. Не варто забувати, що в разі повторного розподілу й передачі справи на розгляд іншому судді розгляд справи почнеться спочатку. Тому всі складні справи, які потраплять у провадження за півроку до виходу судді у відпустку, будуть знаходитись під загрозою їх повторного розподілу. І чим ближче ця справа до відпустки судді, тим ця загроза більш реальна. А якщо після повторного розподілу справи, коли її розгляд розпочався спочатку, пройде ще

декілька місяців, і новий суддя, який розглядає справу, піде на лікарняний, судова тяганина може стати для сторін просто нестерпною. У зв'язку із цим доцільно доповнити ст. 34 ЦПК України положенням про те, що це правило про перерозподіл справ не поширюється на випадки знаходження судді в щорічній відпустці. У разі неможливості судді виконувати професійні обов'язки з причини тимчасової непрацездатності у зв'язку з хворобою справа повинна передаватись для повторного автоматизованого розподілу лише в тому разі, якщо така тимчасова непрацездатність судді триває більше ніж 30 днів.

Багато нарікань викликав також закріплений у ЦПК України, ГПК України та КАС України новий процесуальний порядок вирішення питання про відвід судді, оскільки він створює сприятливі умови для зловживань учасниками справи правом на заявлення відводу з метою затягування судового розгляду справи.

Якщо в справі бере участь значна кількість учасників і кожен із них хоча б один раз заявить відвід судді, зупинення провадження в справі відбуватиметься постійно. У разі ж, якщо питання про відвід буде передаватись на розгляд судді іншого суду, як

це передбачено ч. 4 ст. 41 ЦПК України, його вирішення взагалі може затягнутись на невизначений термін.

На сьогодні юристи не стикаються зі скільки-небудь значною кількістю необґрунтованих відмов суддів у задоволенні відводів, особливо якщо в сторони є докази, які свідчать про реальне існування передбачених законом підстав для відводу. Навряд чи суддя в такому випадку під загрозою можливого дисциплінарного провадження буде продовжувати розгляд справи. Тому нагальної необхідності закріплення в законі положень про те, що питання про відвід судді обов'язково має вирішувати інший суддя, немає.

Позитивно оцінюючи запропоновані законодавцем нововведення, члени ГО «Асоціація слідчих суддів України» розробили понад 50 поправок до проекту нового ЦПК України. Однак під час ухвалення змін до процесуальних кодексів законодавець ці зауваження не врахував, не прислухався до думки суддів, науковців, адвокатів, які брали участь у розробленні й обговоренні поправок до нормативних актів. На наше переконання, це не дасть змогу в майбутньому уникнути багатьох проблем правозастосування.

ЗМІЦНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА – КРОК ДО ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У СВІТІ

Одним із напрямів Асоціації слідчих суддів України є міжнародне співробітництво. За останній рік члени АССУ зустрілись із представниками 9 іноземних делегацій. Це правники із США, Туреччини, Франції, Австрії та Молдови.

Під час таких зустрічей сторони обмінювались думками й досвідом у сфері здійснення судочинства задля забезпечення якісного здійснення правосуддя та належного захисту прав і свобод людини.

Очевидно, що безпосередня співпраця Асоціації слідчих суддів України з іноземними суддями, науковцями та правниками сприяє взаємному розширенню міжнародної співпраці.

Набутий досвід іноземних колег дає змогу усунути про-

блеми в процесуальному законодавстві України, адже АССУ активно розробляє законопроекти, у тому числі за допомогою міжнародних експертів, які вже зареєстровані у Верховній Раді України. Тому рекомендації й пропозиції правників інших держав є надзвичайно необхідними для подальшого вдосконалення українського законодавства.

16 березня члени Асоціації слідчих суддів України зустрілися з американським професором права з понад 25-річним досвідом викладання та юридичної практики в судах штатів і федеральних судах у США **Ділейном Р. Свенсоном**.

Протягом останніх 10 років він обіймає посаду завідувача

кафедри міжнародного та американського права на юридичному факультеті Люблінського католицького університету імені Івана Павла II в Польщі. Професор Д.Р. Свенсон проводив тренінги для юристів, суддів, прокурорів, викладачів права, студентів та урядовців у понад 30 країнах світу.

Крім того, він працював провідним експертом і тренером 5-річного проекту «Модельний суд» у Китаї, а також 5-річного проекту з реформи юстиції в Грузії та низки проектів в Україні. Професор Д.Р. Свенсон є директором і засновником Центру розвитку юридичних навичок, а також засновником та нині керівником Ради засновників Фондації Інституту верховенства права.

28 березня 2017 року відбулася зустріч із турецьким професором **Юфюком Айдіном** (Ufuk Aydin).

Юфюк Айдін повідомив, що в Туреччині, як і в Україні, суди належать до окремої гілки влади.

До неї входять Конституційний суд, апеляційні суди, та суди, які розглядають цивільні й кримінальні справи. Також у Туреччині діють військові трибунали.

Професор зазначив, що суддею можна стати в 25-річному

віці. Проте він не схвалює таку позицію, оскільки вважає, що відповідальність дуже висока для такого віку. Найбільш оптимальний вік – з 30 років.

При цьому щоб стати суддею в Туреччині, необхідно мати вищу юридичну освіту, скласти усний і письмовий іспит, а також пройти дворічне стажування.

Турецькі судді отримують досить високу заробітну плату. Так, суддя першої інстанції, який лише приступив до виконання своїх обов'язків, отримує приблизно 1 100 євро, а після 5 років стажу – 2 500 євро.

За словами гостя, випадків насильства та нападу на суддів досить мало, проте серйозною проблемою є високий тиск на представників Феміди. Тому судді добре захищені, а в деяких із них є власна охорона.

Ще однією особливістю судового процесу в Туреччині є досить висока частка виправдувальних вироків. Так, близько 75% вироків – виправдувальні.

11 квітня члени АССУ зустрілись із **Томасом Спіді Райсом** – професором Правової школи Університету Вашингтона і Лі (Вірджинія США), консультантом із питань верховенства права, міжнародним експертом із питань юридичної освіти

Програми USAID, а також його студентами Бредом Кастелатом, Майклом Кларком, Кетрін Лі, Андре Маршалом, Елен Кейтлін Шарп, Едріаном Вільямсом.

Оскільки професор Томас Спіді Райс працює в антикорупційній сфері, його зацікавила тематика

створення Антикорупційного суду в Україні.

Члени АССУ Володимир Петренко, Оксана Куриленко та Олена Коваленко розповіли студентам про роботу суду та діяльність ГО «Асоціація слідчих суддів України».

25 квітня члени Асоціації слідчих суддів України зустрілися з турецьким професором **Доганом Соясланом**. Професор викладає кримінальне право в університеті Чанкая (Анкара, Туреччина).

Метою візиту турецького гостя став обмін досвідом у сфері здійснення кримінального судочинства.

Голова АССУ Сергій Чванкін розповів Догану Сояслану про судову реформу в Україні та про особливості розгляду клопотань слідчими суддями.

Турецький професор насамперед висловив підтримку українським суддям і зазначив, що ситуація, яка склалась нині в судовій системі України, є прикрою.

Загалом судова система Туреччини є дуже простою. У Туреччині на 81 регіон утворені 15 апеляційних судів. Також у цій країні діють військові та військово-дисциплінарні суди. В обов'язок цих судів входить розгляд справ, що стосуються військових злочинів.

Найпоширенішими злочинами в Туреччині є крадіжки, нане-

сення тілесних ушкоджень та вбивства.

Також учасники зустрічі обговорили питання обрання запобіжного заходу слідчими суддями в Туреччині та в Україні.

25 травня члени АССУ поспілкувались та обмінялись досвідом із турецьким адвокатом **Ріфатом Апайдином**, який розповів: «У нашій країні існує певна ієрархія: суддя, прокурор, адвокат. Кожна персоналія – невід'ємна складова частина процесу. Разом їх називають «три ноги», три опори в справі. Навіть якщо підозрюваний чи підсудний не залучив адвоката, за нього це зробить держава. Система судів у Туреччині триланкова: найнижчою, першою інстанцією є міські та районні суди; наступною, апеляційною – апеляційні суди; найвище місце в судовій системі посідає Верховний Суд (касаційна інстанція), у якому працюють 795 суддів».

Голова Асоціації слідчих суддів України Сергій Чванкін поцікавився в гостя, що не подобається йому в турецькій судовій системі. Ріфат Апайдин зазначив, що хотів би, щоб громадськість змінила думку про суддівський корпус та було створене по-справжньому «чесне правосуддя».

Також гість сказав декілька слів про корупційний складник. Так, за його словами, боротьбу з корупцією необхідно починати ще з університету, щоб перевиховати молоде покоління.

6 липня 2017 року Одесу відвідав представник СММ ОБСЄ **Девід Мілліман**. Він обговорив із представниками АССУ ситуацію стосовно доступу до правосуддя, а також особливості розгляду судових проваджень, які безпосередньо стосуються конфлікту та надходять до суду як із підконтрольних, так і з невідконтрольних уряду районів України.

Члени АССУ, судді Вадим Іванчук та Микола Тонконоженко звернули увагу експерта на відсутність належної кількості охорони під час слухань резонансних кримінальних проваджень,

які супроводжуються тиском та часто навіть погрозами й фізичною розправою щодо суддів.

Експерта ОБСЄ, зокрема, цікавили відповіді на такі питання:

- Скільки справ, переданих із невідконтрольних уряду районів, розглядаються Київським районним судом?

- Чи розглядає суд заяви про встановлення фактів народження чи смерті, які надходять із невідконтрольних уряду районів, для отримання відповідних свідоцтв?

- Чи розглядає суд справи, які стосуються питань шлюбних

відносин, розлучення або опіки осіб із невідконтрольних уряду районів?

- Скільки суддів, які наразі здійснюють судочинство, були переміщені з районів, які вже не контролюються урядом?

- Які послуги доступні заявникам через мережу Інтернет (зокрема й тим, які проживають у невідконтрольних уряду районах) для покращення доступу до судової системи (наприклад, оприлюднення інформації про слухання в мережі Інтернет, надсилання коротких текстових повідомлень SMS, вико-

ристання засобів відеозв'язку тощо)?

– Чи зазнають судді утисків, пов'язаних із конфліктом? Які основні види тиску на суддів застосовуються, і хто саме чинить такий тиск?

13 вересня 2017 року члени Асоціації слідчих суддів України зустрілись із **делегацією з Республіки Молдова**.

Членами делегації стали представники Вищої ради магістратури та судді Республіки Молдова на чолі з головою Вищої ради магістратури Молдови **Віктором Міку**.

Метою візиту стало вивчення досвіду судів України, зокрема Київського районного суду міста Одеси, на базі якого створена Асоціація слідчих суддів України, та суміжних інституцій у впровадженні новітніх інформаційних технологій для підвищення прозорості й ефективності, оптимізації бюджетних витрат, забезпечення обміну даними між судовою владою та іншими органами державної влади. Крім того, 6 квітня 2017 року між Вищою радою правосуддя та Вищою радою магістратури Республіки

Молдова було підписано Угоду про співробітництво.

Голова Вищої ради магістратури Республіки Молдова Віктор Міку розповів, що очолює вищий орган судової гілки влади з 2014 року.

До складу Вищої ради магістратури входять 11 магістрів, термін повноважень яких – 5 років. Також До Вищої ради магістратури входять за правом міністр юстиції, голова Вищої судової палати, голова

Апеляційної палати, голова Економічного суду, генеральний прокурор. Троє магістрів обираються таємним голосуванням об'єднаними колегіями Вищої судової палати, троє – Парламентом із числа штатних професорів. Вища рада магістратури забезпечує, згідно з правилами судоустрою, призначення, переміщення, підвищення суддів та застосування до них дисциплінарних заходів.

Вища рада магістратури займається не лише розглядом дисциплінарних скарг (5 інспекторів розглядають приблизно 2 000 скарг щорічно), а й періодичними перевітками різних аспектів діяльності судових установ. Зокрема, існує пильний контроль за авторозподілом справ, а також постійний моніторинг строків розгляду справ (щодо більшості їх категорій закон, до речі, не встановлює конкретні строки розгляду – вони повинні відповідати критерію розумності). У Молдові запроваджено спеціальний механізм компенсації потерпілим у разі порушення розумних строків розгляду справ.

26 вересня 2017 року члени Асоціації слідчих суддів України зустрілись із черговим іноземним гостем – **Гаррі Дугласом Ніколом** (штат Теннесі, США), адвокатом, управляючим партнером компанії «Нікол і партнери».

Він уперше приїхав до Одеси з метою ознайомлення з роботою судової системи нашої країни.

Г.Д. Нікол зауважив: «Я спеціалізуюся на вирішенні спорів із нерухомістю, трудових спорів, а також спорів, пов'язаних із порушенням прав споживачів. До мене часто звертаються громадяни зі скаргами на якість продуктів, а також зі скаргами на медичних працівників. Дуже важливу роль у системі відіграє суд присяжних, який може бути і в цивільному, і в кримінальному провадженні. Будь-який громадянин країни має право увійти до складу суду присяжних».

Цікавим фактом, яким американський гість поділився з одеськими суддями, стало те, що статистично в США люди більше довіряють суддям, ніж адвокатам і юристам. Рівень довіри до американських суддів надзвичайно високий.

Голова АССУ Сергій Чванкін зазначив, що подібні зустрічі дають змогу суддям навчитися чогось у своїх західних колег, перейняти їх досвід, дізнатися (можливо, завдяки свіжому

погляду) про певні недоліки, які можна усунути та тим самим поліпшити роботу суду.

12 жовтня 2017 року члени АССУ змогли поспілкуватись із головою секції Управління Верховного комісара ООН з прав людини **Крістофом Пешу**. Він є Спеціальним доповідачем, організовує роботу та відповідає за спеціальні контрольні мандати в таких 7 сферах:

- тортур;
- позасудових страт;

- насильницьких зникнень;
- свавільного затримання;
- свободи релігій і віросповідання;
- захисту прав людини в контексті боротьби з тероризмом;
- захисту права на приватність.

Гість розповів про актуальні проблеми універсального підходу до захисту прав людини, організаційно-правові особливості механізму захисту прав людини ООН та використання правозахисного механізму ООН в Україні.

Асоціація слідчих суддів України як громадська організація, яка зацікавлена в утвердженні верховенства права в країні, а отже, і в забезпеченні

діяльності судової системи як незалежної інституції, і надалі буде працювати над поглибленням міжнародного співробітництва.

АССУ ВПРОВАДЖУЄ ГРАНТОВУ ПРОГРАМУ ЗА ПІДТРИМКИ ПРОЕКТУ USAID «НОВЕ ПРАВОСУДДЯ»

З вересня 2017 року АССУ реалізовує проект **«Запровадження інформаційних технологій в судочинстві та заповнення інформаційних прогалин у співпраці судової системи та суспільства»**, у якому візьмуть участь представники судових установ зі всієї України. Це стало можливим завдяки підтримці Проекту USAID «Нове правосуддя», який надав таку можливість у межах грантового проекту Асоціації слідчих суддів України.

Грантова діяльність ГО «Асоціація слідчих суддів України» спільно з Київським районним судом міста Одеси спрямована на підвищення ефективності правосуддя через впровадження інноваційних підходів у здійснення судочинства, а також через заповнення інформаційних прогалин та покращення співпраці судової системи суспільства.

Система «Електронний суд» не може повноцінно функціонувати без підтримки інших державних органів та громадян, адже проект спрямований не просто на полегшення роботи суду, а насамперед на спрощення доступу громадян до правосуддя шляхом економії коштів і часу.

З огляду на те, що проект «Електронний суд» незабаром запрацює по всій країні, суддів і працівників апаратів необхідно навчати практичному застосуванню всіх опцій електронного

судочинства, що й буде здійснено на базі Київського районного суду міста Одеси з 3 листопада 2017 року по 21 квітня 2018 року.

ГО «Асоціація слідчих суддів України» залучає в межах грантової діяльності представників судової системи, громадськості, наукових установ, правоохоронних органів та адвокатів усіх областей України для розроблення порядку дій, необхідних для практичної реалізації проекту «Електронний суд». Результатом такої співпраці

має стати практична реалізація можливостей електронного судочинства в 24 областях нашої країни.

Учасники грантової програми отримають такі переваги від реалізації грантового проекту:

- навчатися працювати в системі «Електронний суд»;
- зможуть організувати роботу «Електронного суду» у своїх судах;
- будуть інформувати та залучати громадськість до використання переваг електронного судочинства.

Сергій Чванкін, Девід М. Вон

Усі ці заходи, безперечно, сприятимуть підвищенню іміджу та відновленню рівня довіри до судової влади.

Зазначимо, що **Програма реформування сектора юстиції «Нове правосуддя» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID)** працює в Україні з жовтня 2016 року. Мета програми – надання підтримки судовій владі, уряду, парламенту, адвокатській спільноті, правничим школам, громадянському суспільству, ЗМІ та громадянам у створенні умов для функціонування незалежної, підзвітної, прозорої й ефективної системи правосуддя, яка забезпечує верховенство права, та в боротьбі з корупцією.

Проект на чолі з **Девідом Майклом Воном** працює заради утвердження в Україні незалежної, очолюваної ефективними лідерами судової влади, якій довіряє українське суспільство.

Головними досягненнями проєктів USAID «Україна: верховен-

ство права» та «Справедливе правосуддя» в 2006–2016 роки в Україні стали такі кроки:

- прийняття конституційних змін, спрямованих на зміцнення незалежності суддів та підвищення їхньої підзвітності;
- законодавче врегулювання стандартизованого й об'єктивного добору кандидатів на суддівські посади з урахуванням їхніх професійних та особистих якостей;
- ухвалення 3^ї змод суддів України вдосконаленого Кодексу суддівської етики;
- затвердження системи оцінювання роботи суду Радою суддів України;
- розроблення серії стандартизованих навчальних програм і посібників з основних питань судової реформи для суддів, працівників апарату суду та журналістів;
- розроблення й упровадження навчальної програми з питань судового адміністрування для керівників апаратів та голів судів;

Девід М. Вон

- створення системи оцінювання та покращення доступу людей з інвалідністю до суду й судових послуг;
- розроблення та застосування методології зовнішнього незалежного оцінювання якості правничої освіти в юридичних школах.

Учасники першого навчання в рамках грантового проєкту